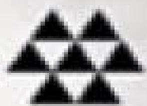
YEDİTEPE 

Çin'den Görünen Osmanlı

Çinli Düşünür Kang You Wei'in Türk Seyahatnâmesi

Giray Fidan

Çin'den Görünen Osmanlı

Çin'den Görünen Osmanlı

Çinli Düşünür Kang You Wei'in Türk Seyahatnâmesi

Giray Fidan

Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editör: Aykut Can

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-5200-17-6

Yeditepe Yayınevi: 194
Araştırma İnceleme: 162

1. Baskı: Nisan 2013

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

Çin'den Görünen Osmanlı

Çinli Düşünür Kang You Wei'in Türk Seyahatnâmesi

Giray Fidan

Doç. Dr. Giray Fidan

1980 yılında Ankara’da doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Sinoloji ve Pekin Dil ve Kültür Üniversitesinde tamamladı. Yüksek Lisans ve Doktorasını Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Sinoloji bölümünde bitirdi. Doktora çalışmaları sırasında Pekin Merkez Milletler Üniversitesinde Tibetçe ve Tibetoloji öğrenimi gördü. Halen Bozok Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve Okan Üniversitesi Konfuçyüs Enstitüsü başkanlığı görevini yürütmektedir.

“Türkler, Hunlar’ın, Yin Hanedanı’nın ve
Chun Wei’in soyundan gelmektedirler, b
izim ile aynı köktendirler.”

“突厥出自匈奴,盖殷人淳维之后; 而吾同种也.”

Önsöz

Kang You Wei 1858 yılında Çin’in Guang Dong eyaletinde dünyaya gelmiş ve 1927’de Çin’in Shan Dong eyaletinde hayata gözlerini yummuş Çin’in 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı en önemli düşünce ve devlet adamlarından biridir. 19. yüzyıl Çin’i batılı güçlerin etkisi altında bir yarı sömürge durumundadır. Batı etkisi Çin’i her alanda bu dönemde geri dönülmez şekilde dönüştürmeye ve geleneksel Çin sosyal ve devlet yapısını değiştirmeye başlamıştır. Qing (Mançu) Hanedanı yönetimine 1644’de giren Çin 19. yüzyılın sonunda artık oldukça zayıflamış ve nerdeyse yıkılmak üzere olan bir devlettir. 1840 – 1842 arasında İngiltere ile yaşanan Afyon Savaşı ardından gelen büyük yenilgi ve 1894 – 1895’de Japonların Çin’i savaşta mağlup etmesinin ardından Kang You Wei’in de dâhil olduğu Çinli düşünürler artık bir değişimin kaçınılmaz olduğunu görmüşlerdir. 1898 yılında Kang You Wei genç imparator Guang Xu[1]’ye anayasal bir meşrutiyet yönetiminin kurulması için raporlar sunmuştur.[2]Batılı kaynaklarda 100 gün reformları[3] Çin kaynaklarında ise Wu Xu Reformu[4] olarak geçen bu reform hareketi İmparatoriçe Ci Xi[5] ve yönetimin diğer unsurları tarafından engellenmiş ve Kang You Wei 16 yıl sürecek olan bir sürgün hayatına adım atmıştır[6]. Kang, bir reformcu olarak geleneksel Çin düşüncesinin temeli olan Konfuçyanizm’in özellikle sosyal ve ahlaki unsurlarına ilgi duymuş, yeni bir Konfuçyanizm yorumu oluşturmaya çalışmıştır. Reformların diğer öne çıkan savunucularından Liang Qi Chao[7] bu nedenle Kang You Wei’i “Konfuçyanizm’in Martin Luther’i” olarak da adlandırmaktadır.[8]

Kang bir filozof olarak yeni ve ütopik bir dünya görüşü öne sürmüştür. Onun düşüncesine göre sosyal gelişim üç aşamadan oluşmaktadır. Kaos ve kargaşanın hüküm sürdüğü birinci aşama, barışın gelişeceği ikinci evre ve büyük birlik diye nitelendirdiği ve insanlığın ulaşacağı son aşama. İlk

aşamada insanlık kabileler ve klanlar halinde yaşamakta ve kendilerini bulundukları bölge ile tanımlamaktadırlar. Kang'a göre Konfuçyüs'ün yaşadığı dönem bunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır. İkinci aşama halen devam etmekte olan Ulus – Devlet çağıdır, üçüncü ve son aşama ise büyük birliğin[9] oluşacağı ve sınırların ortadan kalkacağı dünyada sadece bir dil ve devletin kalacağı insanlığın gelişiminin son aşaması olacaktır.[10]

Kang'ın Osmanlı İmparatorluğu'na ilgisi I. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamış olmalıdır ve Kang Osmanlı İmparatorluğu'nu 40 yıldan uzun zaman yakından takip etmiştir.[11]Kang, 1898'de imparatora sunduğu "Türkler'in Gerilemesi" adlı raporunda Osmanlı'da Midhat Paşa döneminde yapılan reformlardan övgüyle bahsetmekte, bu reformların Türkler ve Çinliler arasındaki büyük benzerliklerden dolayı Çin için en iyi reform örneği olduğunu savunmaktadır.

Kang You Wei Osmanlı üzerine yazdığı bu yazıda Osmanlı'nın son dönem Meşrutiyet ve modernleşme hareketlerine büyük önem verdiğini göstermektedir. Kang You Wei Osmanlı Devleti'ni tanımlarken ilginç bir isim kullanmaktadır. 1923'e yani Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar yazdığı bütün yazılarda Osmanlı ya da Türkiye ismi yerine "Tu Jue[12]" yani "Türk" veya "Göktürk" adını kullanmaktadır.[13] "Tu Jue" Türk veya Göktürk ismi Çin tarih kayıtlarında Tang Hanedanı[14] döneminde yazılmış olan "Zhou Shu[15]" tarih kayıtlarından itibaren geçmektedir. Türkler'le ilgili kayıtlar, Zhou Shu'dan başka "Bei Shi[16]", "Sui Shu[17]", "Tong Dian[18]", "Jiu Tang Shu[19]", "Xin Tang Shu[20]", "Tai Ping Xiang Yu Ji[21]", "Wen Xian TongK ao[22]", "Si Yi Kao[23]", "Tong Zhi[24]", "Bei Guo[25]" ve "Tang Hui Yao[26]" adlı tarih kayıtlarında yer almaktadır.[27]

Çin tarihinde ilk olarak Song[28]dönemindeki Çin tarih kayıtlarında Osmanlı Devleti ile ilgili bölümlere rastlanmaktadır. Songtarihinde Osmanlı Devleti'nden "Lu Mei[29]" olarak bahsedilmekte, Song Hanedanı ardından gelen Yuan[30] dönemi tarih kayıtlarında da Osmanlı "Lu Mu[31]" olarak anılmaktadır. Mingtarih kayıtları içerisinde de Osmanlı için "Lu Mi[32]" ya da "Lu Mi Guo[33]" isimleri geçmektedir. Bu isimlerin tamamı "Rum" veya "Roma" isminin Çince sesler kullanılarak yazılmış halleridir.[34]Son olarak 7. yüzyılda Tang Hanedanı döneminde Türkler'den "Tu Jue" olarak

bahsedilmesinin ardından yaklaşık bin yıl sonra Osmanlı Devleti'ni, Hunlar ve Göktürkler'in devamı ve Türk İmparatorluğu olarak düşünen, Çin tarih kayıtlarındaki en eski isimleri olan "Tu Jue" ile tanımlayan ilk Çinli düşünür ve devlet adamı Kang You Wei olmuştur. Bu bakımdan Kang'ın Osmanlı Devleti'ne ve tarihimize bakışı son derece önemlidir.

19. yüzyıl sonundan itibaren Çince'de Osmanlı İmparatorluğu için "Tu Er Qi[35]" ismi kabul görmeye başlamıştır ve günümüzde de Türkiye için aynı isim kullanılmaktadır. 1849'da yayınlanan ve Çin tarihinin o güne kadar yazılmış en kapsamlı dünya coğrafyası kitabı olan "Ying Huan Zhi Lue[36]" içinde Osmanlı Devleti için "Tu Er Qi" ismi kullanılmış ve dönemin Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren ayrıntılı haritalar eser içinde gösterilmiştir. Eserde Osmanlı için "Tu Er Qi" ismi dışında on farklı isim daha bulunduğu belirtilmiştir.[37]Kang'ın Osmanlı Devleti'ne Tangd öneminde Çinliler'in Göktürkler için kullandıkları "Tu Jue" ismini uygun görmüş olması bir tesadüf değildir. Kang, Osmanlılar'ı Göktürkler'in bir devamı olarak görmekte ve bu tarihsel sürekliliğin altını çizmektedir. Kang You Wei 1898'de yazdığı ve Çin imparatoruna sunduğu "Türkler'in (Osmanlı'nın) Zayıflaması[38]" adlı yazısında dönemin Osmanlı Devleti ile ilgili önemli saptamalarda bulunmaktadır. Kang, söz konusu yazıyı yazdığı sırada henüz Osmanlı Devleti'ne seyahatini gerçekleştirmemiştir ancak Osmanlı ve Osmanlı'da yaşanan reform hareketleri ile ilgili çok ayrıntılı bilgilere sahiptir.

Kang'ın 1908'de Osmanlı'ya gelerek kaleme aldığı "Türk Seyahatnâmesi" 1913 yılında Bu Ren[39] dergisinin birinci cildinde yayınlanmıştır. Birinci cilt içerisinde Osmanlı İstanbul'unda çekilmiş ve Kang'ın el yazısıyla üzerinde notlar bulunan fotoğraflar da yer almaktadır. KangseyahatnâmesindeII. Meşrutiyet'in ilan edilişinden üç gün sonra vardığı İstanbul'u ve yaşanan olayları ayrıntılı şekilde anlatmaktadır[40]. Kang İstanbul'u anlatırken birkaç farklı isim kullanmaktadır. İstanbul'un tamamı için Konstantinapol ismini kullanırken, tarihi yarımadanın bulunduğu bölge için ise İstanbul (Shi Dan Pu) ismini kullanmaktadır. Ayrıca metnin çeşitli yerlerinde İstanbul için "Türk başkenti" demektedir. Kang, seyahatnâmede tarih hatası da yapmıştır. Örneğin İstanbul'un Fethi için verdiği tarih 1476'dır. Birçok yer ve kişi ismi Çince sesler ile

yazılmıştır. Metin içerisinde bu isimlerin tamamının Çinceleri dipnotlarda verilmiştir. İsimlerin Çince karakterlerle yazılmış olanlarının büyük kısmı anlaşılabilmektedir ancak bazılarının tam olarak ne oldukları anlaşılamamaktadır. Bu tarihi Çince metinlerin çeviri ve incelenmesinde sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. “Türkler’in Zayıflaması” ve “Türk Seyahatnâmesi Önsöz” ve “Fotoğraf ve resimler” kısımlarının orijinal metin, fotoğraf ve resimleri “Bu Ren” dergisinden, “Türk Seyahatnâmesi”nin orijinal metni ise 1995 yılında Shang Hai Halk Yayınevi tarafından tıpkıbasımı yapılan “Kang You Wei’in Seyahatnâmeleri”[41]isimli eserden alınmıştır.

Bu çalışmada Kang You Wei’in İstanbul izlenimlerini aktardığı “Türk Seyahatnâmesi” dışında İstanbul’dan ayrıldıktan sonra kaleme aldığı “Türk Seyahatnâmesi Önsözü” ve “Türklerin Zayıflaması” adlı yazıları da bulunmaktadır. Seyahatnâme içerisinde kullanılan bazı bilgilerde hatalar bulunmaktadır. Zaten Kang kendisi de seyahâtnmenin sonunda bir yabancı olarak vereceği bilgilerin bir sınırı olduğunu belirtmiştir. Seyahatnâmenin bir diğer özelliği de Kang’ın Osmanlı kişi, kurum ve kuruluşlarını Çin’deki muadillerine göre yazmış olmasıdır. Kişi, unvan, kurum, kuruluş ve yer isimlerinden Türkçe veya yabancı dilde karşılıkları bulunanlar metnin içerisinde karşılıkları ve dipnotlarda Çinceleri ile verilmiştir. Tam karşılıkları olmayan veya bilinmeyenler ise Çince (Pinyin) okunuşları veya Türkçe karşılıkları ile ifade edilmiştir. Kang’ın seyahatnâmesi bize son dönem Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili ilginç bilgiler ve tespitler sunmaktadır. Kang’ın eseri Osmanlı ile benzer bir kaderi paylaşan Çin’den gelen önemli bir şahsiyetin Osmanlı’ya bakış açısını ortaya koymakta ve Osmanlı’nın son döneminde Çin’den nasıl görüldüğü ve algılandığını yansıtmaktadır.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen Okan Üniversitesi’nden değerli hocam Song Chun Ju’ye ve Zhang Yuan’e, Prof. Dr. Hasan Ünal’a, Doç. Dr. Yunus Özger’e ve eşim Ayşe Gül Fidan’a teşekkür ederim.

Giray FİDAN
Nisan-2013

1 GuangXu reformları hayata geçirmek istediği sırada 27 yaşındadır.

2 Butcher, Borton (1928), “TheEmperor’sAttemptto Reform the Chinese Goverment in the Summer of 1898”, PoliticalScience Quarterly, Vol. 43, No: 4, sayfa551 – 552.

3 100 days reform, bakınız: Luke, Kwong, S.K. (2000), “ChinesePolitics at the Crossroads: Reflections on the Hundred Days Reform of 1898”, Modern Asian Studies, Vol. 34 , No: 3, sayfa 663 – 695.

4 戊戌变法, 1898 yılının klasik Çin takviminde verilern isim Wu Xu’dur. Bu sebeple Wu Xu Reformları olarak adlandırılmıştır.

5 慈禧, 1835 – 1908 yılları arasında yaşamış Çin’in son hanedanı Qing – Mançu Hanedanının imparatoriçesi.

6 X. L. Woo (2000), Empress Dowager CiXi: China’s Last Dynasty and the Long Reign of a Formidable Concubine, Algora Publishing New York, Sayfa 204 – 206.

7 梁启超, 1873 – 1929 yılları arasında yaşamış Çinli düşünür, gazeteci ve reformcu.

8 Hsiao Kung-ch’uan (1975), A Modern China and a New World: K’ang Yu-Wei, Reformerand Utopian, University of Washington Press, sayfa 105.

9 大同, Büyük Birlik, bakınız: Thompson, Laurence G. (1958) The One World Philosophy of K’ang YuWei, George Allen&Unwin Ltd.

10 Collinson, Diana (1999), Fifty Key Eastern Thinkers, Routledge, London, sayfa 297 – 299.

11 戴东阳 (2000), “戊戌变法时期康有为的土耳其观与其联英策”, 史学月刊, sayfa 146 .

12 突厥

13 戴东阳 (2000), “康有为突厥游记稿刊本的差异及其成因”, 近代史研究, 第2期; sayfa 224

14 Tang Hanedanı 唐朝, 618 – 907 yılları arasında Çin’i hâkimiyeti altına almış olan Hanedan.

15 周书

16 北史

17 隋书

18 通典

19 旧唐书

20 新唐书

21 太平襄宇记

22 文献通考

23 四裔考

24 通志

25 北国

26 唐会要

27 薛宗正 (1992), 突厥史, 中国社会科学出版社, 北京; sayfa 1- 2.

28 Song Hanedanı 宋朝, 960 – 1279 yılları arasında Çin’i hâkimiyeti altına almış olan Hanedan.

29 卢眉

30 Yuan Hanedanı 元朝, 1271 – 1368 yılları arasında Çin'i hâkimiyeti altına alan Moğol kökenli hanedan.

31 卢目

32 鲁密

33 鲁密国

34 马建春 (2007), "明嘉靖,万历朝鲁密铳的传入，制造及使用", 回族研究, vol. 68, no. 4, sayfa 70.

35 土耳其

36 瀛寰志略

37 徐继愈 (1848), 瀛寰志略,台湾华文书局,台湾, sayfa 447. Kitap içerisinde Osmanlı veya Türkiye için "Tu Er Qi " isminden başka on isim daha bulunmaktadır. Bunlar: "Tu Er Ji" "土耳基", "Tu Er Ji Ya" " 土耳基亚", "Du Er Ji" "都耳基", "Duo Er Qi" "多而其", "Du Lu Ji" "都鲁基", "Te Er Ji" "特而济", "Du Er Ge" "杜而格", "Kong Ge Er" "控葛而", "Ge DuoMa Nuo" "格多马诺" ve "A Duo Man" "阿多曼"dır.

38 进呈突厥消弱记序

39 不忍杂志.

40 Kang İstanbul'a 27 Temmuz 1908'de varmıştır, II. Meşrutiyet 24 Temmuz 1908'de ilan edilmiştir.

41 康有为 (Kang You Wei) (1995), 康有为遗稿, 列国游记 (Kang You Wei'in El Yazıları, Seyahatnameler) 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi).

Türkler'in Zayıflaması (İmparatora Sunulan Rapor)[42]

1898 yılı Haziran – Temmuz ayı [43]

Bildiğim kadarıyla bir hastalığın ağır olup olmadığını anlamak için doktora gitmek gerekir, (bunun gibi) elinde ayna varsa ancak güzel veya çirkin olduğunu anlarsın. Günümüzdeki olaylara bakmak tarihe bakmaktan, anlamaktan daha önemlidir, bize uzak örneklerle kendimizi karşılaştırmaktansa bize yakın örnekler ile karşılaştırmak daha iyidir. Bu sebeple, hastalığı anlamak için hastalığı iyice araştırmak gerekir. Ben birçok ülkeye gittim, bizim ile onları karşılaştırdım, (aralarında) bize en yakın olan[44], bizim için örnek olabilecek en iyi tecrübeye sahip Türkiye'dir. Türkler Hunlar'dan[45], Yin Hanedanı[46] ve ChunWei'in[47] soyundan gelirler, Bizim ile aynı köktendirler. Sui[48] ve Tang dönemlerinde Kuzey'de (Çin'in Kuzeyinde) Binlerce Li alanı kontrol altına aldılar, Moğollar'dan önce bütün Orta Asya'yı kontrolleri altına aldılar. Qi Dan'lara[49] yenildikten sonra Batı Göktürk ismini aldılar, Moğollar'ın Timur'u tarafından yenildikten sonra bugünkü Türkiye'ye[50] geldiler. Doğu Roma'ya saldırdılar ve büyük başkentleri Konstantinapol'a yerleştiler. Bu dönemde büyük bir imparatorluk oldular, kuzeyde Rusya, doğuda Persler (İran), güneyde Afrika, ortada Eski Yunanistan, Avrupa'da Romanya dâhil Karadeniz, Akdeniz, Hind Okyanusu'nda güçlendiler, Eski Roma'nın sınırlarını kontrolleri altına aldılar, Avrupa'nın doğusunun tamamını ele geçirdiler. Ming Hanedanı döneminin ortasında Sultan Süleyman süvarileri ile bütün Avrupa'yı kontrolü altına almıştır. Viyana kapılarına kadar gitmişler ancak birleşik ordular[51] ve yağan yağmur nedeniyle başarıya ulaşamamışlardır yoksa bütün Avrupa'yı yutmalarını kimse durduramazdı. Sonraki 300 yıl

boyunca Avrupalılar Türk ismini duyduklarında yüreklerine korku salınmıştır. Ancak bu üç yüz yıl içinde Avrupalılar yeni teknikler geliştirmiş, Kolomb[52] Amerika Kıtası'nı keşfetmiş, yeni bilgiler elde etmişler, İtalya'nın Rönesans'ının ardından, Protestanlık ortaya çıkmış, Descartes'ın[53] yeni düşünceleriyle, maddecilik temelli yeni bir sanat ve yeni ürünler ortaya çıkmıştır. Türkler Moğollar'dan elde ettikleri toplar ve barut ile Avrupa'yı yenmiş ve uzun zaman devam eden feodalitenin [54]de sonunun gelmesine neden olmuşlar, krallar güçlenmiş, büyük devrimler olmuş ve her ülke anayasasını yapmıştır.

Son birkaç yüzyılda, Avrupa'da siyaset istikrarlı bir hale gelmiştir, yeni yönetim biçimi, yeni bilim ve yeni makineler, eskiden olmayan şeylerdir. Onların demiryolları, trenleri, telgraf ağları, balonları bütün dünyaya yayılmıştır. Avrupalılar'ın bu yeni buluşlarını dünyada kullanmayan bir yer kalmamıştır. Türkler ise sadece güçlerine dayanmaktadırlar, hemen (Avrupalılar'ın) yanıbaşında derin bir uykudadırlar, yüzyıllar boyunca bunun farkına varamamışlardır, bu çok tuhaftır! Avrupalılar'ın gelişmelerine paralel olarak orduları da güçlenmiş ve yurt dışına da asker göndermeye başlamışlardır, (Türkler'in) yaşadıkları yerler 3 denizle çevrili çok bereketli topraklardır, ancak burada mücadelelerin sonu gelmemektedir. Avrupalılar buradaki halkları ayaklandırmıştır, Mısır, Yunanistan ve onlarla beraber Romanya ve Sırbistan bağımsız olmuştur, Bulgaristan isyanından sonra, Ruslar bunu bahane ederek ordu göndermiştir, binlerce Kazak[55] askerini yollamışlar, Ba Da Kan[56] dağının en üstüne kadar ele geçirmişlerdir, buradan bütün Konstantinapol görülebilmektedir. O sırada Türk imparatoru ve üst düzey memurlar ülkelerinin sonunun geldiğini düşünmüşlerdir, İngilizler Ruslar'ı durdurmak için, Fransızlar'la, İtalyanlar, Almanlar ve Avusturyalılar'ın ordularıyla Ruslar'ın geri çekilmesini sağlamışlardır. Bu ülkelerin tamamı güçlü ülkelerdir, sonra da bu toprakları paylaşmışlardır, Ruslar Karadeniz'i ve Kafkasya'yı Avusturya Hersek'in iki eyaletini, İngilizler Mezopotamya'yı[57] almış; Karadağ[58] bağımsızlığını kazanmıştır, Türkiye küçülmüş bu nedenle geçici bir huzur tesis edilmiştir, ülke bu sırada az kalsın tamamen ortadan kalkmanın eşiğine gelmiştir. O dönemde dahi bir sadrazam olan Midhat Paşa sayesinde anayasa ilan edilmiş, kanunlar yenilenmiş ve yeni bir diplomasi tesis edilmiştir.

Ülkesinde güvenliği yeniden tesis etmiştir, halk da memnun olmuştur. Eğer Türk sultanı Midhat Paşa'yı dinlemiş olsaydı, Türkler güçlü ordularının da yardımıyla, bu reformlarla ülkelerini güçlendirebilir, 20 yıl içinde Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya ile aynı noktaya gelebilirdi. Ancak Türk Sultanı Midhat Paşa'yı sürgüne göndermiş, anayasayı askıya almış, eski yönetim tarzına dönmüş ve Türkler karanlığa gömülmüştür. Topraklar ekip biçilmemekten sarı otlarla kaplanmıştır, bizim ülkemizle aynıdır, yollar kirlidir, bizim ülkemizle aynıdır, su tesisatı yoktur, kanalizasyon yoktur, elektrik yoktur, makine yoktur, bizim ülkemizle aynıdır, ülkede çok az demiryolu vardır, telgraf ve ulaşım zayıftır, bizim ülkemizle aynıdır, halk çok eski düşünceleri devam ettirmektedir, dini kitaplardan başka bir şey okumazlar, dünyanın gelişmesinden haberleri yoktur, okullarda dünya ile ilgili bir ders yoktur, kimya, elektrik, ağır sanayi, mühendislik, makine dersleri ve bölümleri yoktur, ticari gemi kaptanlığı yoktur, bu bizim ülkemizin öğrencilerinin Klasik Çince yazılar yazmalarıyla aynıdır, halkın hiçbir hakkı yoktur, meclis yoktur, yerel meclisler yoktur, seçim yoktur, bizim ülkemizle aynıdır, maliye kargaşa içindedir, halk atlar ve inekler gibi çalışır, bizim ülkemizle aynıdır, mahkemeler sık sık kesilir, hapishaneler berbat durumdadır, bizim ülkemizle aynıdır, dış borçları çoktur, bizim ülkemizle aynıdır, İngiliz, Rus, Fransız, Avusturya ve İtalyan büyükelçileri iç işlerine karışmakta gün geçtikçe baskılarını artırmaktadırlar; halk çaresizdir, bizim ülkemizle aynıdır, halk arasında isyanlar çoktur, herkes imparatoru değiştirmek istemektedir. Ama Türk sultanı ve onun eski karanlık yönetim biçimi devam etmektedir fakat o artık Avrupa'nın güçlü ülkelerince kuşatılmıştır, halkın üzerinde rahatça uyumaktadır, işte bu adeta barut fıçısının üzerinde veya kaplanların yanında uyumak gibidir, kaplanın yanında rahatça uyumak ve kaçmaya çalışmamak gibidir durumu! Türkiye yıkılmak istemiyorsa devrimden başka çaresi yoktur, sadece topraklarını küçültmekle kurtulması mümkün değildir!

Kitap der ki: "Kanuna göre ve düzenle yönetilenler, mutlu; Kanuna uymayan ve kaos ile yönetilenler ise mutlaka yok oldu.[59]" Osmanlı ve Çin de aynı durumdadır, Batı Avrupa uzun zamandır ikisini doğunun "Hasta Adamları" olarak görmektedir, hangisinin önce öleceği belli değildir. Günümüz Çin'i ve Osmanlı'sı her bakımdan aynıdır, Çin'in hastalığı

Osmanlı’nın da hastalığıdır. Ben Türkler’in durumunu görünce bizim de aynı tehlikeyle karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. İmparatorumuz reformlar yapmak, anayasa ilan etmek istemektedir, hastalığı ve tedavisini bilmektedir. İşte bu noktada Türkler’le ayrılmaktayız.

Memurunuzun Osmanlı’nın durumunu size bildirmesinin nedeni, bizim de aynı sorunlarla boğuşmamızdır, bu imparatorumuza bir örnek oluşturabilir, yeni politikalar uygulamalı ve bir anayasayı yürürlüğe koymalıyız; böylece hasta ayağa kalkacaktır, (Türkler’in yaptığı hatayı yapmayarak) Türkler’den farklı olabiliriz. Böylece Çin yıkılmaz, halkı köle durumuna düşmez, imparatorumuz hüküm sürmeye devam eder.

Kang You Wei yazmıştır.

進呈突厥削弱記序 戊戌五月

臣聞醫而後知病之輕重，鑒而後知貌之妍媸。鑒於遠古，不若鑒於近今；鑒於不同類而
鑒我者，不若鑒於同類而如我者。故欲援切近、診切脈絡，至要矣。橫覽萬國與中國至近
形似比擬同類，鑒戒最切者，莫如突厥矣。突厥出自匈奴，蓋般人淳維之後，而吾同種也。
昔在隋唐之世，赫然北方數萬里，自遼東、渤海至于裏海，奄有中亞，自蒙古前，莫比
強。璐及敗逐于契丹，時為西突厥，終敗逐于蒙古。燕帖木兒走為今突厥，已而攻東羅馬
滅而代之，遷居其君士但丁那部之大都。當是時，突之四域，北據強俄之今士東，破取波
斯之全壤，南臣服非洲數萬里之北岸，中撫亞喇伯、希臘之舊國，東撫取歐洲之塞維亞、布
加利牙、羅馬尼亞之陝壤，挾其黑海、地中海、印度海、幅幀之力，兼有摩西、穆護、希臘、羅馬
文教之舊。驅東向而爭歐土，當明之中葉，其蘇丹索立曼，陳兵百萬，以蹶全歐，玉節金鉞，
鐵馬鳴鑣，鞭箠所指，指日滅歐。德之維也納城門不啓，匈之佛德卑士京邑顛危，諸歐列
國王侯，聯兵合拒之。幸霖雨沈淖，疫病大起，僅乃得解，否則諸歐咸為吞併矣。自爾三百

42 进呈 imparatora sunulan yazılar için kullanılan bir ifadedir.

43 戊戌五月, geleneksel Çin takviminde bu tarih 19 haziran – 18 temmuz 1898 tarih aralığına denk gelmektedir.

44 比拟同类

45 匈奴

46 殷朝 Shang Hanedanı 商朝olarak da bilinir; M.Ö. 1766 – 1122 yılları arasında Çin'de hüküm sürmüş hanedan.

47 淳维, M.Ö. 1600 – 1046 yılları arasında Çin'i hâkimiyeti altına alan Xia hanedanının son hükümdarının oğlu. Çin kaynaklarına göre kuzeye giden Chun Wei Hunlar'ın atasıdır.

48 Sui Hanedanı, 581 – 619 tarihleri arasında Çin'i hâkimiyeti altına alan hanedan.

49 Qi Dan 契丹, Kitay ya da Khitan olarak da bilinen 4. yüzyıldan itibaren Çin'in kuzeyine hâkim olan göçebe bir halk.

50 Kang, burada da "Tu Jue" Türk ya da Göktürk ismini kullanmaktadır.

51 Burada kast ettiği Avrupa'dan birleşerek gelen feodal beylerin ordularıdır.

52 科仑布

53 苗卡儿

54 Çince'de "Feng Jian" "封建" olarak tanımlanmaktadır. Avrupa'daki feodalite'ye karşılık gelmektedir.

55 可萨克

56 巴达坎

57 毛鲁塌布加利亚

58 门的内哥

59 Kang, burada kadim Çin kitaplarından olan "Shang Shu" "尚书" içinde geçen bir söze gönderme yapmaktadır. Klasik Çince metinlerde "Shang Shu" yerine sadece "Shu" "书" yani "Kitap" sözcüğü kullanılır.

年間齊歐同心竭力奔命四鄰邊裔聞突厥之發威心慴目震矣然而是三百年間適當歐人新世紀興科侖布則涉得美洲漸乃覓得全地以增新識意大利文學復興後新教出而舊教蹶于是倍根、笛卡兒、倡新學講物質而新藝新器大出矣突人得大炮火藥于蒙古而輸之歐于是破封建萬千之侯邑而王權成騰揚不滅之革命波而立憲遍于各國矣至近世百年諸歐治定功成其新政新法新學新器絕出前古橫被全球其汽船、鐵路、電線、汽球、並出齊奏絕地通天歐人用以囊括四海席捲大宇無有留者而突厥恃其強大驕睢于其比鄰國數百年夢若無知不少覺寤豈不異哉及夫歐勢內膨兵力外挺眈眈逐逐惟此地兼三海三洲之輻湊膏壤始因種爭教爭借扶其民于是埃及、希臘自立羅馬尼亞、塞維繼之及布加利牙、教案之起俄人藉口仗義興師于是可薩克數十萬兵立馬巴根拓之顛以俛瞰君士但丁那部矣當是時突君臣懵懂不圖英人爲均勢爭鄰之虎牢也乃連法意德奧之師勒俄退兵列強乃分割其要壤俄得黑海高加索奧得赫文戈兩州英得毛魯編布加利牙、與門的內哥、均自立自是突遂偏安地壤褊小君威國幾

亡當是時尙幸賴賢相阿士文之才立憲法變新政訂外交令國家危而復安國民懸而復解若使突主倚用之以突之兵强國大至今二十年雖齊法德俄奧意可也然而突之蘇丹乃逐阿士文廢憲法復守舊至于今二十年全突黑闇仍數百年之故俗也聞其國土地蕪荒與我國同道路汚穢與我國同無自來水火無排洩無電燈煤燈無機器與我國同全國少鐵路電線交通不便與我國同人民愚昧篤舊于本回教經典外地球大勢一無所知學校皆無世界學無各專門化光電重工程機器學無商船駕駛學與我國昧于八股試帖楷法同人民無權國無議院縣鄉無議局無選舉與我國同其財政困亂人民苦如牛馬與我國同其獄武斷其獄黑暗與我國同其負外國債過數萬萬與我國同英俄德法奧意六國大使外監收其財內干預其政日迫脅取其利權國民愁怨苦嗟與我國同于是革命四起人人思易朝逐君矣而突厥蘇丹以其黑暗守舊之治法晏然巍諸歐列强狡啓之中儼然臥國民憤怒革命之上所謂寢積薪之上火未然而以爲安臥群虎之旁虎未噬則且酣醉豈有不危哉突厥不亡國則革命殆不遠矣無可救藥矣豈

止削弱而已哉書曰與治同道、罔不興與亂同道、罔不亡中國與突厥乎西歐久謂爲東方兩病夫矣其意謂、未知孰爲先死也今中國之形與突厥同中國之病亦與突厥同臣編譯突厥事竊竊自傷旁皇淚下竊幸荐逢我皇上神聖英武維新變法且決立憲有以起病而扶衰焉惟此爲與突厥異中國不亡國民不奴惟皇上是恃書曰一人有慶兆民賴之臣謹編譯上呈聖鑒臣康有爲序言

Türk Seyahatnâmesi Önsöz

Bu yöntemle hastalık tedavi edilemez, tedavi edilemeyen bir hastalık yüzünden sinirlenmek ise hastalığı daha da şiddetlendirmekten başka bir işe yaramaz. Bu hastalığı tedavi etmek için kendi kendini ameliyat etmeye kalkmak ya insanı sakatlar ya öldürür. Ülkede kargaşa yaratan insanlar, siyasetten anlamazlar ve ülkeyi yönetmeyi öğrenmeye çalışmazlar, onlar sadece sanki ellerine neşter alıp kendilerini yaralar gibi bağırır çağırır ve ülke böyle kurtulmaz derler. Böyle bir yol seçilirse mutlaka insan kendi ülkesine zarar vermiş olur. 1908 yılının Temmuz ayında[60] Türk ülkesini gezdim, onların anayasasının ilanına denk geldim, bütün ülke bunu kutlamaktaydı, bu Jön Türkler'in bir başarısıdır, Türklere sordum ve onların Fransa'dan örnek aldıklarını öğrendim. Türklere tekrar sordum: "Anayasayı neden istiyorsunuz ne beklentiniz var?" Onlar eski yönetimi yok edip hepimiz eşit ve özgür olmak istiyoruz dediler. Ben onlara dedim ki "her ülkenin anayasası ancak kanun ile yönetim fikriyle başarılı olabilir"[61]. En üstten en alta herkes kanunla yönetilmelidir, bu kanunların tamamen ortadan kalkması herkesin tamamen eşit ve özgür olması demek değildir. Ben bunu onlara söyleyince hiçbiri beni ciddiye alıp dinlemedi. Türkiye'deki Alman büyükelçisi Sun Jun Bao Qi[62] bana Türkler'e nasıl baktığımı sordu, ona dedim ki; Türkiye'nin düzelmesi çok zordur, bu ülke yıkılacaktır. Eşitlik ve özgürlük Fransız devrimi sırasında hastalığı tedavi eden ilacın adıydı, çok kısa bir süre için içip herkesin mutlu olması içindi, bu sadece bir süre devam edebilirdi. Burada hastalık çok ilerlemiştir bunun kolayca düzelmesi zordur. Bu eski yönetimin birkaç bin yıllık tarihi vardır, bu yönetim şekli artık bir tür alışkanlığa dönüşmüştür, ülkenin kaderi ise kanunlara bağlıdır. Bunun kötü tarafları olsa da yavaş yavaş bu hastalıktan kurtulabilirler. Eğer bir anda eski yönetimden vazgeçilirse, insanların alışkanlıkları ve gerçek durum dengeli olmaz. Jön Türkler Fransa'da

yaşamışlardır, her gün devrim ve eşitlik diyerek ülkenin yıkılmasına sebep olmaktadırlar, onların yönetime bakışları içinde siyaset ve maliye gibi konular bulunmamaktadır. Ayrıca her gün Avrupa'nın güzel ve iyi taraflarını konuşmakta ancak Avrupa'yı derinlemesine bilmemekte ve incelememektedirler. Asker ile padişahı tehdit etmişler ve padişahın yetkilerini almışlardır ve eski kanunların hepsini yürürlükten kaldırmışlardır, bir anda 200'den fazla kanunu değiştirmişlerdir. Bu insanı çok mutlu eden bir iştir. Ancak eski sistem ortadan kaldırılmış fakat yeni sistem de olgunlaşmamıştır.[63]Amerika ve Avrupa çok başarılı reformlar yapmıştır, Türkler bunu bir anda yapamazlar. O nedenle Türkler ne yapacaklarını bilmemektedir. Sokaklarda bağırıp çağırmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Türkiye'den ayrıldıktan birkaç ay sonra sultanın tahttan indirileceğini duydum, Jön Türkler'in üzerindeki baskı da eski sultanın dönemindekinden daha fazlaymış. Türkiye'de büyük karışıklık yaşanmaktadır, halk bir felaket yaşamaktadır. Halk bu durumdan hiç memnun değildir. Ancak eski düzene dönmek (de) mümkün değildir. Yeni düzen de henüz oturmamıştır. Durmaksızın birbirleriyle tartışmakta ve düşmanları da gün geçtikçe artmaktadır. Böyle giderse yıkım kaçınılmazdır. Bizim ülkemizin yönetimi ve alışkanlıkları (adetleri) burasıyla aynıdır. İki halkın düşünce biçimleri de birbiriyle aynıdır. O sebeple korkarım bizim ülkemizin gelecekte yapacağı reformlar da Türkler'in reformları gibi olacaktır. Eğer bir ülkede her gün karmaşa olursa yıkılması kaçınılmazdır.

1908 yılı Aralık ayı.[64]

60 戊申七月

61 以法治国

62 孙君宝琦

63 青黄不接

64 光绪三十四年戊申十二月, Geleneksel Çin takviminde Aralık ayı 23.12.1908 – 21.01.1909 tarihleri arasını kapsamaktadır.

突厥游記序

糈家不能嚼方徒憤激于病劇而妄用刀鍘未有不傷死亂國之人不學治術徒憤激于舊弊而妄行革變未有不危亡其國者也戊申七月吾遊突厥適遘其立憲之嘉會舉國權呼想望青年黨之豐功吾問其國人所學皆法國學也吾聞其國人立憲之所期皆盡去舊制之紀綱風俗而舉國平等自由也吾皆告以各國立憲不過以法治國上下同受治于法律而已非蕩然無紀綱可人人平等自由也則喻以縣譁何而不然之吾去突厥總使孫君寶琦問我以突厥告者之曰突厥將危亂且亡矣夫平等自由乃法國革命時救病之藥名只可飲于一時以快人心而剛積癥不可以爲朝夕之饔飧也舊制行之數千年宜人心國命所寄紀綱法度雖有積弊只可去太去甚以漸行之如盡去之人心國命無所寄則溺然而大亂耳而青年黨之徒久遊法國日事破壞徒口耳革命之名而未嘗從事政治理財之學徒艷歆歐美之俗而未細審歷史風俗之宜一旦以兵脅其君而收其權乃舉舊制之法律道揆盡棄之一朝而易二百餘條非不大快也然而青黃不接之

時歐美之實效非突人所能驟受也于是國人不知所以措手足惟亂舞傞々而已吾既去矣數月而聞將廢其君青年黨谷亦懸劇倚甚于君主專制之時矣以大亂無寧生民塗炭國人既厭惡之而舊制不可得復新政又不能施擾々爭亂召敵仇不急只有待亡而已吾國政俗既新突人民程度亦類之吾甚恐吾國他日之變亦與突厥同轍則與亂同道未有不亡也嗟夫光緒三十四年戊申十二月康有爲序

Türk Seyahatnâmesi

Ayın 27’sinde saat 12’de Türk başkentine ulaştım, bilmiyorum benim dışımda kaç Çinli Karadeniz’i geçmiştir?[65]

Romanya’dan gemiye bindim, 1908 yılının Temmuz ayının[66] 27. gününün şafağından itibaren, gemiden Karadeniz’e baktığımda göz alabildiğince berrak ve pürüzsüz olarak bütün denizi görebiliyordum, menekşe renkli büyük dalgalar hızla hareket ediyordu, yavaş yavaş dağların zirvelerini görüyordum, (o halde) çok düşünmemek gerek. Dong Po Qi Shan Şiiri[67] şöyledir: Dağlar var kırmızı topraktan tepeleri çıplaktır.[68]Bir zaman (ilerledikten) sonra, yavaş yavaş Türk başkentine[69] yaklaştık, düz tepelere doğru aheste aheste, yamaçlarda taş evleriyle köyler, kuru ve zayıf dağlar, (burası) Avrupa’dan çok farklıdır (ve ben de) geldim görmeye Türkler’in çöküşünü.

Temmuzun 27’sinde Karadeniz’de şafak aydınlık sonsuz mavilikte, adeta bir aynaya benzer (bu manzara) kim düzleştirmiştir bu manzarayı. Artık menekşe dalgalar görünmüyor, adeta (yatarken) kafayı yastığa koyar gibi sakince ilerliyorduk. Uzakta Akdeniz’e geçiş ve derin sular. Küçük dağlar gibi ötede savaş gemileri. Ben barış ve huzur içinde geldim ve ne mutlu görmek (burada) bir kargaşa olmadığını. Yükselen Güneş (ışıklarıyla) ısıtarak (etrafı) yükseliyor, altın(dan) parlak bir ağı yansıtıyor. Bu büyük topraklara sahip ülkeyi gördüğüm için içimden şarkı söylemek geliyor. İmparator Konstantin[70] zamanında altın kılıç[71] kullanırdı. İki denize hâkim oldu, burasını kendi evi yaptı, uzaklarda tepesi çıplak dağlara bakınca, yıkılmış gibi uzanan dağ, Türkler’in güçlü olduğu eski zamanlardan sonra, bugün ise artık gerilemekteler. Dalgalar büyük bir güçle dövüyor (tekneyi), kuzey kıyısında birçok Rus gemisi bulunuyordu. Boğazdan aç gözlü şekilde çıkan, İngiliz Fransız çapaları.[72]Doğu denizine doğru (öfkeyle) çıkarken, (yaraları sarılan) bir felaket ile karşı karşıya kaldım. Karadeniz çok az

insanın geldiği bir yerdir, ancak dinlemek isteyen birisi olursa müziğini ona dinletir. Kim gelir burada şiir söyler, (bence) önce biz Çinliler söyleriz.[73]

11 buçukta, Konstantinapol'a[74] yaklaşıyorduk, deniz kenarındaki tepeler yeşilleşmeye başlıyordu, her yerde insanlar vardı, bu yerin adı Yeni Maha'dır[75], başkentten 7 mil[76] uzaklıktadır, burada Avrupa tarzı evler vardır, beyaz pencereli 3-4 katlı, İngiliz, Alman, Hollanda elçilerinin yazlık villaları da buradadır. Karadeniz'e karşı, deniz kenarında, bu evler birbirlerine yakındırlar.

Boğaza girişin olduğu bölüme çok uzak olmayan bir yerde, Avrupa ve Asya birbirleriyle bulaşmaktadır, iki kıyının birbirine yakın olduğu yerde eski şehrin surları denizle birleşir. Avrupa kıyısı yuvarlaktır, burçları iyi durumdadır, yükseklerinde bulutlar vardır, Asya kıyısı yıkık vaziyettedir, sadece çevre duvar ayaktadır, elle yapıldığı anlaşılan bu kiremit yapı Muhammed[77] tarafından yıkılmış bir Yunan Kilisesi[78] üzerine yaptırılmıştır. Buradan iki kıyının mesafesi onlarca Li'dir[79], Tıpkı Jiang Hu[80] gibi. Evler o kadar çoktur ki dağın üstünü kaplamışlardır, buharlı gemilerin yelkeniyle deniz birbirini tamamlar, manzara çok güzeldir, Chang Jiang[81]'ın Wu Chang'ına[82], Han Kou Huang He Bina'sının[83] önüne, Qing Chuan Konağı'nın[84] dışına benzer. İç bölgelerde böyle güzel manzaralar bulunmaz. Burası iki denizi de kontrol eder, coğrafyası çok büyük ve güçlüdür, kış ve yazları mülayim bir iklimi vardır, gerçekten söylenebilir ki büyük bir coğrafyanın başkenti olmak için birinci sıradadır. Konstantin[85] bu yeni başkenti kurarken, gerçekten de çok bilgece (bilerek) hareket etmiştir. Avrupa ve Asya'yı kontrol eden merkezi bir başkent yapmıştır, Roma bile burasıyla karşılaştırılamaz, bugünkü Paris[86], Londra[87], Viyana[88], Berlin[89] buranın yanından bile geçemez! (Bu kentin kurulması) Yakın dönem Ruslar'ın Peter'inin[90] Saint Petersburg'u[91] kurması gibidir ancak orası burası ile yarışamaz. İki denizin birleştiği yeri merkez haline getiren (bu yer), iki kıtanın topraklarını da kontrol etmektedir, burası eşsiz bir başkenttir. Çin, Hindistan, İran'da İstanbul kadar güzel ve eşsiz bir yer bulunamaz. Böyle güzel bir yer, Türkler'in elindedir, Ne yazık![92]Napolyon[93], Bismarck[94] kuzeye sefer düzenlemiş ve Ruslar'ı yenilgiye uğratmıştır, güneye donanma göndermiş İtalya[95], Avusturya[96] ve

İspanya'ya[97] rahatsızlık vermişler, Cebelitarık[98], Mısır'ın deniz kenarı, doğuda İran[99]'a kadar etkilerini genişletmişlerdir, Avrupa'yı bir araya getirmek, bu kadar zor mudur? Ne yazık ki bu sırada Türkler rahat içerisinde suskundular.

Başkent dağlar (kara) ve denizleri kontrol eden stratejik ve ulaşılması zor bir yerdedir, ayrıca oldukça büyüktür, eşsiz bir yerdir, dağların ardından doğan nehir denizin yakınından geçer, birçok tepe vardır, derin sular gibidir, dallar ve yapraklar kat kat bambular (gibi), Yang Zhou'nun[100] Shu Dağı'na[101] benzer. Ancak oranın manzarası burası kadar güzel değildir.Konstantin bu yere gelip, surları inşa ettirmeye başladığında, deniz boyunca 10 Li'den fazla kazdırdı, bu yüksek duvara hayranlıkla baktı, bu surlar adeta dağlar gibiydi, dağlara yaslanmış (güçlü) yapılardı, Miladi 1476 yılında, Türkler başkente girmişler ve zarar vermişlerdir, bugün görünen kısmı ise ayakta kalanlardır. (Bunlar) 2 bin yıllık eserlerdir, hükümdarın (eserlerinin) yadigârları, her yerde görkemli şekilde görünmektedir. Çin Seddi'nin[102] dışında, Chang An[103], Luo Yang[104] çoktan harabeye dönmüştür, bugünkü Nan Jing[105] ve Bei Jing[106] (burası ile) karşılaştırılınca çocuk denecek kadar yenidir, Nan Jing buraya (bazı yönleriyle) daha çok benzemektedir, ancak (buranın) ihtişamı ve güzelliği ile karşılaştırılamaz. Pers başkenti Moğollar'ca[107] harabeye çevrilmiştir, Hindistan'ın tamamını gezdim dolaştım, Sravasti[108] (burası ile) karşılaştırılamaz, bu durumda şehir olarak, burası ihtişamlı ve tacın süslemesi[109] gibi bir yerdir. Kahramanların yaptığı işler insanı hayrete düşürür, Konstantin 2 bin yıl önce, (işte) bu işleri başarmıştır. Ben bütün şehri (at üstünde) dolaştım, bu harabelere ve taşlara[110] dokundum, bunlar hayret vericidir!

Ana kapının bulunduğu yapıya gelindiğinde, aşağı doğru bakılınca dağlar ve deniz manzarası görülür, (işte) bu tepe İstanbul'un[111] en yüksek yeridir, çünkü burada saray bulunmaktadır. Sol kısım tepeden biraz aşağıdadır (böylece) (saray) kuşatmalardan korunur, buranın ön kısmı da aynı şekildedir, tamamı 10 Li'dir, (sarayın) tamamı köşkler[112] ile doludur. Dışarıdan 4 ada ile muhkemdir. Buranın güzelliğini ifade etmek mümkün değildir, burası Avrupalılar için bir sayfiye yeridir[113], yan yana bahçeler bulunur, günümüzde artık tren[114] vardır, gelecek de onlar (motorlu araçlar)

daha çok olacaktır (zafer kazanacaklardır), bu gerçekten inanılmazdır. Buranın da uzağında (burayı) çevreleyen 3 ada bulunur, Türkler eskiden buraya mahkûmları ve mahkûm edilecek şehzâdeleri götürürlermiş[115], (şimdi) burada binlerce köpek vardır. (eski) Başkent büyüktür, 100 Li alana yayılmıştır, sıradan insanlar[116] da bu şehirde yaşamıştır, nüfusu 1 milyondur[117], başkentin yakınında köyler[118] bulunur, bugün bunlar artık birbirleriyle birleşmişlerdir, ancak buranın büyüklüğüne bakınca, bence nüfus 1 milyondan fazla olmalıdır.[119]Bahçeler ve köşklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 100 Li'den fazla alan boyunca birleşmişlerdir, sanki gelecekte bir zamanda adalarla birleşecek gibi durmaktadırlar, 200 Li sonra deniz ve dağlar birleşmektedir, (burası) çok büyük bir yerdir, buradan daha iyi bir yer bulunamaz. Bugün Berlin[120] yeni başkent olarak 25 kilometrekarelik[121] bir alanı kapsamaktadır, Londra[122] ile rekabet halindedir, Paris'in[123] etrafı dağlarla çevrilidir, geniş güzel ve bereketli bir yerdir, (bu şehirler) Konstantinapol ile karşılaştırılırsa; (Konstantinapol) deniz ve dağları kontrol etmektedir, manzarası çok zengindir, oralarla burayı karşılaştırmak cennet ile dünyayı karşılaştırmak gibidir. (Ancak) Türk başkenti kadar kötü durumda olan, Avrupa'da başka bir yer de yoktur. İnsanlar gece ve gündüz temizlik yapmaktadırlar, hepsi (çöplerini) kapı dışına ve yollara atmaktadırlar, bu da kirliliğin nedenlerinden biridir. Türk başkentinin insanlarının tamamı köpek beslemektedir, bunlardan fazlası ise sokaklarda yaşayan başıboş köpeklerdir, bunlar insanlara ait değildir ve sokaklarda yaşamaktadır, devlet (bunları) öldürmeyi yasaklamıştır, (yoldan) bir araba geçtiğinde, köpekler yolu kapatacak şekilde yatarlar, (arabalar) ise yoldan çıkarak onları rahatsız etmeden geçerler, gerçekten çok zahmetlidir. Bu köpeklerin hiçbir işleri yoktur, bütün gün tembel tembel yatarlar, halkın sokağa attığı çöplerle beslenirler, bu çöpler etrafı da kirletir, bu kirliliğin ikinci nedenidir. Fakirlerin çoğu yalınayak, üstleri başları yırtık pırtıktır, hasta olan bazıları da yürüyerek dilenirler, yollarda otururur ve yatarlar, iyi bir görüntü değildir, bu da kirliliğin üçüncü nedenidir. Evlerin önemli bir bölümü eskidir, uzun zaman boyanmamıştır, yıkık dökük olsa da tamir edilmemiştir, tahtaları ayrılmakta çatılardaki kiremitler uçmaktadır, bu kirliliğin dördüncü nedenidir. Yollar taşlarla yapılır, zaman geçtikçe bunlar (yerlerinden oynar) ve yollar düzlüğünü kaybeder, birçok çukurlar oluşur.

Taş olmayan yollarda ise, yağmursuz açık günlerde kalkan tozlar insanın gözlerini kör eder, yağmur yağınca her yer çamur olur. Hatta öyle ki, kanalizasyon üstünde bulunan kiremitler kırıldığında, çok kötü bir koku yayılmaktadır, bu da kirliliğin beşinci sebebidir. Bu yere geldiğimde, burnumu kapatarak geziyorum, (bu durumdan) utanıyorum, (çünkü) buranın 10 yıl öncesinin Pekin'inden bir farkı yoktur.[124]Dar sokaklarda bulunan dükkânlarda, çalışanlar ve her çeşit mal bulunur, bu Çin'e benzemektedir ancak Çin'de sokaklarda köpek bulunmaz. Elbette Avrupa ve Amerikalılar'ın benim ülkemle İran'ı, Türkiye'yi karşılaştırmalarında bir hata yoktur, (hepsinin) kötü yönetim sistemleri vardır. Bu kadim medeniyet ve ülkelerin siyasetleri köhnemiştir, gerçekten kopmuşlardır[125] (bu nedenle) farklı olmaları da beklenemezdi! Ben İran'a gitmedim, fakat oranın da farklı olmadığını tahmin ediyorum. Duyduğuma göre Türk başkentinde yaşayan insanlar 3 Pi Ya Shi Da[126] (para) yol yapımı için vergi ödemekteler, bu gerçekten az bir miktar değildir. Bu Pekin'in yıllık yol yapım ve onarım gideri olan 600 binden farklı değildir, bu paraların hepsi memurlarca yenmektedir[127], bu da daha önce anlattıklarımızla aynıdır. Türk başkentinde belediye başkanı[128] yoktur, burada yerel yönetimler (kendi kendini yönetme) yoktur[129], Pekin'de olduğu gibi yönetim bürokratların[130] elindedir (ve) bu bürokratlar ellerindeki gücü istediği gibi kullanmakta, halkın herhangi bir icraat için açıklama isteme hakkı bulunmamaktadır. Sadece yerel yönetimler olursa ve halk kendi belediye başkanını seçebilirse yolsuzluklar biter; belediye başkanı da tek başına olmayacaktır, her gün denetlenecektir. Kendini seçen halkını yönetmek aynen kendi evini yönetmek gibi olacaktır, her yıl toplantılar yapılacaktır. Böylece yönetim kendiliğinden düzelecektir. Memurlar halktan tamamen kopuk yaşamaktadır, halk ile ilgilenmezler, adeta halkı görmemezlikten gelirler, böylece memurlara başvuranlar ve günlük işleri azalır, gün geçtikçe daha da tembelleşirler, hem çalışmazlar hem de yolsuzluk yaparlar! Bu şartlar altında da başka bir şey zaten beklenemez. Bu sebeple eğer onlara yetki verilirse, padişah çok iyi olsa da ülke iyi yönetilemez, sadece bir kişinin istemesiyle işler başarılamaz, Bu sebeple Türkiye'nin[131] ve bizim ülkemizin yozlaşması ve başkaları tarafından küçük görülmesi yönetimin iyi olmamasından kaynaklanmaktadır, başka bir sebebi yoktur.

Türkler'in ülkesi Avrupa'dan, Almanya'dan ve Fransa'dan tren ile 2 günden az bir uzaklıkta, Avusturya ile sınırları ise birkaç yüz Li mesafededir. Son 200 yılda Avrupa'da bulunan ülkeler aniden çok hızlı bir ilerleme kaydettiler, güçlü bir medeniyet oluşturdular. Doğumuzdaki ülkeler ise[132] buradan 10 bin Li uzaktadır, orada da (Avrupa gibi) bu değişimler duyulmuş; onlar da değişimlere ayak uydurmak istemişlerdir. Türkler (Avrupa'ya) komşu olsalar da, adeta horlayarak uyumaktadırlar, hareketsizce ölümü bekler gibilerdir, biz kesinlikle değişmeyiz (demektedirler), bu çok tuhaf bir olay değil midir?[133]İslamiyet tarafından baskı altında oldukları söylenebilir, ancak bu kadar da etkisi olmuş olamaz herhalde![134]

Son yıllarda, (özellikle) Bulgaristan[135] savaşından sonra, Türkler'in büyük bir değişim yapması kaçınılmazdı. Benim gördüklerim ve izlediklerimden çıkardığım; ülkenin yönetimi, söz gelimi askeri sistemi, ceza sistemi, okullar, polisler, giyim kuşam, kullanılan ev eşyaları, neredeyse Türkler'in tamamının Avrupa'dan bir farkları kalmamıştır.

Türkler ağızlarını açınca hep güçlü orduları ile övünürler, (ordunun) askeri eğitimini Almanlar'dan almışlardır, (ordularında) barış zamanında 400 bin, savaş zamanında 1 milyon 200 bin asker vardır, profesyonel[136] asker sayısı 800 bindir. Aralarında Makedonya Eyaleti'nden[137] askerlerin sayısı 150 bindir, çok iyi askerlerdir, (ordudaki) Araplar[138] da çok dayanıklıdırlar, bugün anayasanın ilanını isteyenlerin büyük bölümü de askerlerdir. Türkler'in kara ordusu çok meşhurdur, benim gördüğüm (kadarıyla) çok ciddiyetli değillerdir, komutanlar ise kesinlikle cefakâr ve dayanıklıdır.

Türkler'in kanunları da değişmiştir, (eskiden) memurlar halka istedikleri gibi davranabiliyorlardı, bugün ise kanunlara uymak zorundadırlar, artık avukatlar[139] da mahkemelerde bulunmaktadır. Ben bir mahkeme salonuna gittim, 4 hâkim (kadı) yukarıda oturur, avukatlar (salonda) kuzeyde oturmaktadır, sanıkların oturmasına izin verilmez, arkada izleyiciler için yerler bulunur. Mahkeme binası çok büyük ancak çok kirli ve karmaşıktır, hâkimler (kadılar) ve avukatlar rüşvet alırlar, hâkim 25 lira[140] rüşvet alırsa, bir katili bile salıverir. Yabancılar eğer suç işlerse onları yakalamazlar.

Ancak çok büyük bir suç işlerse yakalar, bu durumda ise elçilikten (görevliler) gelirler ve onları alır, elçilikte sorgular ve eğer büyük suç işlemişse ülkesine geri gönderirler. Benim gördüğüm gardiyanların tamamı yabancılardır[141], yerli insanları burada kullanmaya cesaret edemezler. Hapishanelerin duvarları ve kiremitleri vardır ancak içleri ahşaptan yapılmıştır, birkaç tane bile yatak[142] yoktur, her bir hücre 2 Zhang[143] büyüklüğündedir 40 – 50 tane mahkûm bulunur, demirli pencereleri vardır, duvarlar çok yüksek değildir, bir zıplamayla geçilebilir, aslında ancak cinayet gibi büyük suç işleyenlerin böyle bir yere konulması gerekir. Bu hapis sadece Türkler içindir, beyazlar (Avrupalılar) bu hapishaneye kapatılmazlar.

Yukarıda anlattıklarımdan sonra, şu anda yürürlükte olan kanunlar ne işe yarar? Her yerde polisler vardır. Ben yüksek mahkemeye[144] gittim, binanın hem içi hem dışı kirli ve karışıktır. Orada çalışanların hepsi, çay içer, sohbet ederler herhangi bir iş yapmazlar. Aslında birçok devriye gezen insan vardır ancak mahkeme bu durumdayken devriyenin ve suçlu yakalamanın ne anlamı vardır? Yollardaki polisler de sadece hediyeler kabul etmekte ve rüşvet almaktan başka iş yapmamaktadır. Eskiden eğer yabancı dille konuşan birileri olursa onları yakalarlardı. [145]Bunlar sadece baskının bir aracı haline gelmişlerdir.

Son on yılda, bütün ülkede okullar Fransa tarzı batılı eğitime geçmiştir. Çocuklar okula başlayınca, aylık 4 Pi Ya Shi Da[146] para alınır, yabancı insanlar[147] ölünce onların bütün mallarını (satar) eğitime harcanan paraya katarlar. Derslikler vardır, bu dersliklerde çeşitli resimler asılıdır, karatahtalara yazı yazılır. Ben bir okula gittim, 160 öğrenci vardı, her yıl 2 ay yaz tatili vardır. Çok az öğrenci bulunur, (zorunlu) dersler dışındaki dersleri öğrenenler sadece 200 kişidir. Bunlar içinde, hukuk, askerlik, tıp, mühendislik olmak üzere 4 çeşittir. Felsefe ve Teoloji bilimleri yoktur. Mühendislik 2 yıl, Tıp 3 yıldır. Hukuk içerisinde felsefe, edebiyat ve yabancı dil dersleri bulunur. Askerlik ile ilgili ayrıca bir fakülte vardır ve sadece ilgili dersler verilir, bu durumda bir ülkenin de neden zayıf olduğu anlaşılabilir. Türkler Avrupalılar'ın neden ileri olduklarını bilmemekte onları sadece şeklen taklit etmektedirler. Ben onların Ticaret ve Endüstri Okuluna[148] gittim, 10 yaşından 20 yaşına kadar 350 öğrenci vardı.

Öğrenciler (bu okullarda) çok az şey öğrenmektedir, derslikleri çok basittir. Ancak yurtları ve yemekhaneleri son derece iyidir, yıllık öğrenim ücreti 45 bindir[149]. Bütün ülkede sadece 25 kadar böyle okul bulunmaktadır. Okulların tamamı oldukça büyüktür, Avrupa'dan gelen eğitim malzemesi çok azdır, yerde halı bulunmaz, (bu nedenle) burası hiçbir şeye benzememektedir. Tavanda bulunan resimler son derece güzeldir ancak yerde bir tek halı bile yoktur, son derece uyumsuzdur, o sebeple mutlaka buraların tefrişinin daha düzgün (uyumlu) yapılması gerekir. Bakanın[150] bana verdiği mihmandar, çok kibar birisidir[151], buraya daha önce hiçbir Çinli'nin gelmediğini (burayı anlamadığını) düşünmektedir (kibar davranmakla buranın eksiklerini görmemi engelleyeceğini düşünmektedir)[152]. Türkler'in büyük kısmı böyledir. Okullara gelen öğrenci çok azdır, halkın düşüncesi oldukça geridir, (mihmandar bana kibar yaklaşsa da) bu kadar az öğrencinin geldiği okulla ve bu kadar geri düşünceler ile nasıl başarılı olabilirler ki? Okullar on yıl önce ıslah edilmiştir, ancak bu şekilde ne kadar süre geçse de bir şey değişmeyecektir, muhtemelen bu önceki dönemin baskısından kaynaklanmaktadır!

Bugün Türkler'den yabancı dil konuşanların hepsi Fransızca konuşmaktadır. Dil ve yazı Fransızlar'ındır, siyaset ve teori de Fransa'dan öğrenilmektedir. Türk sınırlarından giren bir kişi eğer Fransızca konuşup yazamıyorsa, kör ve dilsiz gibidir. Ancak Fransızlar İngiliz ve Almanlar'a hiç benzemezler, onlar siyasetten anlamazlar, sadece devrim diye bağırır çağırır gürültü ve karışıklık çıkarırlar. Türkler'in ataları, çok uzun zaman padişahın[153] baskısı altında kalmıştır, sürekli Fransızlar'ın yaptıklarını (devrimlerini) düşünürler, bununla sonraki nesillere yol göstermek isterler, bu yöntemle ne elde edilebilir ki! Sadece görünüşte bir değişim vardır, bugün anayasanın kabulü konuşulmaktadır, ancak bu gerçekleşse de korkarım işler düzelmeyecektir.

Şehrin içinde gezdim, herkes Avrupa kıyafetleri giymektedir, kısa elbiseler, deri ayakkabılar, saçlar kesilmiş, elbiseler değiştirilmiştir, sultandan en sıradan halk tabakalarına kadar herkes böyledir. Dinlerini onlara hatırlatan (eskiden kalan) tek şey fesleridir[154], o sebeple yolda yürürken baktığımda her yerde fesleri görüyorum, fes dışında Avrupa ile bir farkları yoktur. İstanbul'un[155] çok fakirleri eski Türk kıyafetlerini

giymektedir, bu elbiseler son derece eskidir. Bu eski kıyafetlerin içerisinde kırmızı ve sarı yamalar vardır, aynı Moğol Lamaları’na[156] benzerler. Bu uzun elbiselerde düğme yoktur, Çinliler’e benzemektedir, İslam’ın eski kıyafetlerine de benzer, bizim Xin Jiang da aynen böyledir, Araplar ve Farslar da böyledir. Soylular ve zenginlerin evlerinde Avrupa tarzı eşyaları kullanmayan bir tanesine bile rastlamak mümkün değildir. Türkler eskiden küçük bir minderi altlarına alır oturur bunun yanında küçük bir masaları olurdu, yaşamları Hindistan ve İran ile aynıydı. Elbiseler ve diğer eşyaların değişmesi 10 yıllık bir meseledir.

Türkler’in askeri okulları çok büyüktür, elbiselerinin tarzı, polislerin kuralları Avrupa ile aynıdır, zayıf, fakir ve kirli oldukları için yabancılar (Türkler’in) üstüne gitmektedir, onları küçük görmektedir. Kanunları değiştirenler sadece görünüşte elbiseler gibi konuları değiştirmiş ama işin temelinde bir değişiklik yapmamıştır, halkın elbiseleri değiştirmesi neye yarar ki! Bu durum mutlaka üzerinde kafa yorulması gereken bir konudur.

Nehri köprüden geçip İstanbul’a varınca[157], sırtları dağlara yaslanmış önü deniz olan yerler Türkler’in yaşadığı yerlerdir, Konstantin’in eski sarayı da buradadır. Türkler (Konstantin’in eski yaşadığı yeri) kendi sarayları yaptılar, burası deniz kenarında bulunan güzel bir yerdedir. Burada Ayasofya[158], Süleymaniye[159] ve bunlarla birçok mabed, hapishane, karakol, okul, müze, kapalı çarşı[160] ve bütün tarihi eserlerin ve Türkler’in tamamı İstanbul’da bulunmaktadır. O sebeple Türkler’in gerçek yaşamını anlamak istiyorsanız mutlaka İstanbul’a gitmelisiniz, aksi takdirde Türkiye’ye gitmemiş sayılırsınız.

İstanbul’un yolları son derece kirlidir, insanların giydiği giysiler eksi püsküdür, yalın ayak dilenciler ve yerlerde yatan köpekler burada çoktur. Yollarda satıcıların olduğu harabelerin üzerine kurulmuş derme çatma yerler vardır, bazısı şarkı söyleyen bazısı yerde yatan, fal bakan, bazısı sohbet eden insanlar vardır, Pekin’in eski haliyle aynıdır. Bu şehir Hindistan’daki (şehirler) gibi pek büyük değildir.

Burada bir pazar[161] bulunur, pazarın adı Wei Xie Lu[162] Pazarı’dır, kendi içinde bir şehir gibidir. Çok kalın bir çatısı vardır, ne hava girer ne ışık; bu sebeple içerisi cehennem gibi sessiz ve karanlıktır, 140 yıllık bir tarihi vardır. ondan fazla kapısı, içerisinde onlarca yolu vardır, içeri girer girmez

insanın başı döner, ürünler sıra sıra dizilmiştir ilaç[163] satan aktarlar vardır, yüksekte otururlar, arkalarında ilaçlar bulunur. Pirinç satanların arkasında da pirinç çuvalları olur, bu çuvalların arasında ancak bir kişinin ayakta durabileceği kadar bir yer bulunur, bütün pazar bu şekildedir. Çin'deki gibi çorba satanlar bulunur.[164]Bunların arasında her şeyin bulunabildiği büyük dükkânlar vardır, bunların parası çoktur, ürünler sıra sıra dizilmiştir. Her şey bulunur ancak dünya haritası[165] bulmak mümkün değildir, satılanların hepsi Türkler'in günlük kullanım eşyalarıdır. (Türkler eskiden) ticaret yaparken, ticareti kolaylaştırmak için, (ürünlerin az olması nedeniyle de) kendi yöntemlerinin en iyisi olduğunu düşünmüşlerdir, ancak bugün Avrupa'dan gelen yiyecek malzemesi ve diğer ürünleri satan dükkânlar satışta hala eski istifleme yöntemlerini kullanmaktadır. İçeride ışık bulunmaz, ter kokusu o kadar dayanılmazdır ki içeri girdikten birkaç adım sonra burnumu kapatmak zorunda kaldım, nasıl olur da Avrupalılar küçük görüp bu durumlara gülmezler zaten!

Akşamları yollarda yürüyen insan bulunmaz, sokaklarda lamba yoktur, insanlar at arabalarıyla evlerine dönerler, (sokak lambaları olmadığı için) bu oldukça zordur, Fransa ve Amerika'nın ürünlerini satan gece pazarları ise bu sessizlik ve karanlıkta (yürürken) aniden önünüzde belirince gecenin karanlığı ve sessizliği bir anda yok olur. Buraların dışındaki yerler ise sessiz, sakin ve karanlıktır. Bu durumlar benim ülkemde de çoktur, Biz Türkler'le aynı durumdayız.

İstanbul köprüyü geçtikten sonra çok uzak değildir, burası Konstantin'dir[166]. Dikilitaş[167] yedi bölümden oluşur, her biri yaklaşık 1 Zhang uzunluğundadır, altta bulunan iki bölüm kule kaidesi[168] gibidir, eskiden en üstünde altından bir tanrı heykeli[169] bulunurmuş ancak yıldırım çarpması sonucu yok olmuştur, 2 bin yıllık tarihi vardır.

Konstantin'in mezarı bu dikilitaştan uzak değildir, bugün artık tamamen yok olmuştur, harabeden geriye sadece bir çukur kalmıştır. Konstantin bir haremağası[170] tarafından öldürülmüştür, onun mezarı da aynı yerdedir. Yerliler burada mum yakar ve dua ederler. Efsaneye göre Konstantin halka karşı çok acımasızdır bu sebeple haremağası tarafından öldürülmüştür, insanlar da bu zalimi öldürdüğü için ona dua ederler.

Burada bulunan saray, tapınak, tarihi eserlerin tamamı İstanbul'un deniz kenarı olan yerinde bulunmaktadır. Doğu Roma sarayı, dağa sırtını vermiş yüzünü denize dönmüş büyük bir yapıdır. Ayasofya'nın arkasında bulunmaktadır, burada birçok eski ağaç vardır, aynı benim ülkemin kömür dağındaki ağaçlar gibidir[171], ancak surları ve eski saray hala ayaktadır. Chang An'dan[172], Han[173] ve Tang[174] dönemlerinden kalan mezarların hiçbirisi ayakta kalmamıştır o sebeple burası bizden çok iyi durumdadır. Sarayın surları Çin'dekilere benzer, içerisi birkaç Li büyüklüğündedir, adliye[175] surların dışındadır ve çok büyüktür. Türk başkentinin Hükümet Merkezi'nin (Bâbıâli)[176]büyüklüğü ile Savunma Bakanlığı'nın (Harbiye Nezareti)[177]büyüklüğü aynıdır ve ikisi de çok büyük yapılardır. Surların dışında bir çeşme[178] vardır, 10 Chi büyüklüğündedir. Bu çeşme 160 yıl öce Sultan üçüncü Ahmed[179] tarafından yaptırılmıştır, üzerinde birçok renklerde yazılmış çok güzel resimler vardır, 5 kubbesi bulunur, burası sarayın en güzel parçalarından biri sayılabilir, adeta bir müze gibidir, çeşmenin suyu son derece tatlıdır, sultan bu sudan içtikten sonra iş yaparmış. Müslüman din adamları[180], bir Chi[181] uzunluğunda bir şapka takarlar, siyah renkte uzun kıyafetler giyerler, elbisenin önü açıktır. Bu şehir kapısı eskiden sarayın bulunduğu yerdir, bu kapının üzerinde bir oda vardır, içinde devlet hazinesi[182] saklanır, bu da Musa'nın asasıdır.[183]

Sultan, sarayda oturan dışarı çıkmayan biridir, yılda sadece bir kez bir odada görüşme yapar. Darphane[184] buradadır, yakınında çok sayıda süvari[185] bulunur, bunları izleyen sayısız insan olur.[186]Şehirde çok eski ağaçlar vardır, bunlar 600 yaşındadır. Kapının yanında iki küçük taştan tapınak[187] vardır, büyük memurlar[188] eğer suç işlerlerse burada ölüm cezasına çarptırılırlar, kelleleri de bu küçük tapınağa asılır, buradan da geçmişte ne kadar acımasız bir yönetim olduğu anlaşılabilir. Buraya girdikten sonra uzun otlar[189] görülür, Konstantin'in inşa ettiği mabed de buradadır. Bu mabedin dışında dört tane selvi ağacı[190] bulunur, etrafı duvarla çevrilidir, içerisinde İslamiyet'in önde gelenlerinin mezarları [191]ve 1700 yıllık eserler bulunur. Hemen yanında üç katlı bir yapı vardır, sarı boyalıdır, burası darphanedir.[192]Bu darphanenin önünde 600 yıllık büyük bir ağaç bulunur. Önünde Bai Wu[193] adında bir Beyaz saray bulunur, iki

kulesi ve beş kapısı vardır, 2 Zhang uzunluğunda duvarlarla çevrilidir, Doğu Roma'lılar[194] ve Türkler'in imparatorları[195] burada yaşamıştır, burası en eski saraydır. Eski imparatorun[196] beş hanımı[197] hala burada yaşamaktadır, Türkler bu hanımları koruma görevini harem ağalarına[198] bırakmıştır. Son dönemdeki imparatorlar sarayın dışında Avrupa tarzı saraylar yaptırmışlardır bu sebeple burada yaşamak istememektedirler. Harem ağalarının tamamı Afrikalı siyahlardır, çünkü (Türkler) kendi ülkelerinin insanlarına zarar vermek istemezler, bu noktada bizim ülkemizden daha ilerilerdir. Bu saraya kimsenin girmesine izin verilmez.

Denizden buraya bakılınca saray çok güzel görünmektedir. Hemen arkasında 20 – 30 tane bacası[199] olan o dönemde cariyelerin[200] yemek yaptıkları mutfakları bulunur.

Ayasofya[201] bu sarayın dışındadır, 2 bin yıllık tarihi vardır, o kadar güzeldir ki insanı hayrete düşürmektedir. En eski dönemlerden bugüne[202] burası dünyanın en büyük ve en güzel yapısıdır. Ancak çok eskidir, savaşlara ve büyük hasarlara maruz kalmıştır, böyle olsa da Batı Roma'nın[203] Saint Peter[204] ve Saint Paul Kilisesi[205] ile karşılaştırılabilir. Ancak sadece 200 – 300 yıllık bu mabedler büyüklük ve güzellik olarak ve çok fazla zarar görmedikleri için onunla karşılaştırılabilir. Ayasofya Saint Peter Kilisesinin hocası sayılabilir, eğer bana kalırsa, bu yapı (Ayasofya) kesinlikle dünyada birinci sıradadır. Ne olursa olsun onu dünyanın üçüncüsü sayamayız, ne Hindistan'ın Tac Mahal'i[206], ne Çin'de ne de dünyanın başka bir yerinde (Ayasofyayı) geçecek bir yapı yoktur. Sofya, bu dinin en eskilerindendir[207]. Bugün bu dinin takipçileri için Peter[208] ve Paul[209] ne ise Sofya da aynı şeydir. Benim yazdığım "İtalya Seyahatnâmesi"nde[210] Ayasofya'dan bahsetmiştim. Ancak orada kullandığım isim biraz daha farklıydı, fakat burada yerlilerin ona verdiği ismi kullanarak ona, sahibinin ismi ile aynı olan Ayasoyfayı kullandım.[211]Bu mabed Konstantin'in hükümranlığının ortalarında yapılmıştır, imparator Julianus(?)[212]yapımını devam ettirmiştir, Justinyen'in[213] hükümdarlığının son yıllarında tamamlanabilmiştir, yapımı tam 300 yıl sürmüştür. Saint Peter Kilisesi ile aynı sürede tamamlanmıştır. Çok yüksek, heybetli, dört köşesinde minareleri[214] olan bir yapıdır. O kadar

uzundurlar ki bulutlara değerler, Hind tarzıdır. Büyüklük olarak Saint Paul'ü geçmiştir ancak Saint Peter'den biraz küçüktür. Dünyada bu tür mabedler çok azdır, Saint Peter Kilisesi tarzı yapılar, Fransız tarzı yapılardır. Arka kapısından girince iç ve dış iki büyük koridor bulunur. Bunların içinde sekiz tane kapı dokuz tane sütun vardır, sütunlar çok uzundur, duvarlarında yazılar bulunur, her kapının 3 Zhang yüksekliği vardır, tavanında altın işlemeli resimler vardır[215], Orta kapısı çok büyüktür, üzerinde eski imparatoriçenin[216] iki resmi bulunur, Müslümanlar bu resimleri kazımıştır, ancak kalıntıları durmaktadır. İçeri girince görülen sütunun üzerinde bir delik vardır, Müslümanlar parmaklarını bu deliğe sokarlar, baştan ayağa ellerini vücutlarına sürerler ve hastalıkları geçer, bu delik (ellerini içine sokanlar nedeniyle) zamanla çok büyük hale gelmiştir. Bu sütunun arkasından içeri girilir, büyük bir kubbesi[217] vardır ve bunun yanında dört yarım kubbe[218] bulunur, dört tarafında odalar vardır, ön ve arkasında dört köşesi vardır, binanın duvarlarından bazıları içe doğru kavislidir.[219]Minberin[220] iki yanında odalar vardır, her birinde beş sütun vardır, alt katta da 2 büyük sütun bulunur, batı ve doğuya bakan odalarda ise altı tane sütun bulunur, alt katta ise 4 tane sütun vardır, bunların tamamı yeşil mor taşlardandır[221] , üst kattaki koridor 1 Zhang'dan uzun, 3 Chi genişliğindedir, içinde 1 Zhang'dan uzun bir sütun vardır, duvarın kalınlığı 5 Chi'dır, pencereler 1 Chi büyüklüğündedir, bunların hepsi Konstantin'den kalmıştır. Üst katın duvarları, yeşil kırmızı[222] taştandır, kapı da aynı taştan yapılmıştır. Alt ve üst kattaki kapıların üzerinde haç[223] vardır, Müslümanlar onları silmiştir ama kalıntıları görülebilir. Bu kapılardan birinin iyi bir tanrının[224] anahtarla açtığı bir kapı olduğuna inanılır, arkadaki kubbenin alt katında imparator Justinyen'in resimleri bulunur. Zemine bakılınca doğu tarafında 1240 yılında ölen kör General Henricus Dandolo'nun[225] mezarı görülür, binada sayısız güvercin yuvası bulunur, çünkü kutsal insanlar[226] eskiden güvercinlere dokunulmamasını söylemiştir. Kubbeden aşağıya kadar her yerde altın işlemeli resimler vardır, her çeşit yuvarlak formda resimler bulunur, insan kendini cennette gezer gibi hisseder.[227]Müslümanlar bunların birçoğunun üstünü boyamış olsa da bu güzel resimlerin[228] büyük kısmı hala oradadır. Sadece altın işlemeli resimlerinin güzelliği ve

büyüklüğü bile onu eşsiz yapmaktadır, ayrıca bu yapı 2 bin yıllık bir tarihe sahiptir! Ben İran ve Rusya hariç bütün dünyayı gezdim, bütün saray ve mabedleri gördüm, şunu söyleyebilirim ki, burası dünyanın en güzel yapısıdır. Haçlılar[229] buraya gelmiştir, onların medeniyetini herkes bilir, ancak ben görmedim. Arka kubbede altın süslemeli resimlerin bulunduğu yerde, Hristiyanlık resimleri bulunur, Müslümanlar tarafından üstüne bir çiçek resmi yapılmıştır ancak eski hali anlaşılabilmektedir. Bugün artık burası bir Müslüman mabedidir[230], ancak Hristiyanlar[231] burada hala o eski (Hristiyanlık) resimlerini gösterirler, böyle bir mabedi kendi dinin için kullanmak son derece güzel bir düşüncedir. Bugün benim ülkemde Budizmi[232] sevmeyen insanlar vardır, ve tapınakları yıkmaktadırlar, mesela benim ülkemin Guangdong[233] bölgesinin Guang Zhou[234] şehrinde Chang Shou Si[235] adında bütün bölgenin en güzel ve en tarihi Tao tapınağını[236] yıktılar, aslında bunu müze yapabilirdik, bunu yıkmanın anlamı neydi? Bu en güzel ve en eski yapıyı en iyi tekniklerle de olsa yeniden inşa etmek imkânsızdır, bu yapıyı yıkıp yol yapmak ne anlama gelir, yol her yere yapılabilir? Bizim ülkemizin insanları tarihi eserlerin nasıl korunacağını bilmezler, tarihimizi yok etmektedirler, dışarıdan gelen insanlar bizim tarihimizi anlayacak bir eser göremeyeceklerdir, bizden sonra gelenler de tarihimizi bu nedenle bilemeyeceklerdir. Bu tuhaf alışkanlık, vahşi ülkeler[237] de dahi yoktur, Çin'in entelektüelleri bu durumu fark edememekte ve eserleri yıkmakta bir beis görmemektedir, bu gerçekten nefret edilesi bir durumdur![238]Büyük kubbede Arapça, imparatorun sonsuza kadar hüküm süreceği[239] yazılmıştır. Mihrabın[240] olduğu yerin yanında iki tane beyaz mum vardır, sütun büyüklüğündedir, dışarıda bulunan iki mum ise daha da büyüktür, hünkâr mahfelinin[241] solunda bir minber[242] vardır; burada hutbe[243] okunmaktadır, üstünde iki bayrak bulunur, bu iki bayrak Türkler'in Doğu Roma'yı yendikleri savaşta kullanılan bayraklardır. Bu minberde yirmi basamak vardır, yapının altı köşesinde üstünde Arapça yazılar bulunan altın tabaklar[244] bulunur, bunların üzerinde din büyüklerinin[245] ismi yazılıdır. İçeride sol ve sağında 3 Chi büyüklüğünde taştan küreler vardır, bunlar Marmara[246] adasından getirilmiştir. Hemen altında taştan küçük bir havuz bulunur, namaz kılanlar burada günde beş

kez abdest alırlar. Mermerden[247] yapılmış birçok ibadet alanları[248] vardır, üst ve alt kat ibadet edenlerle doludur. Buradaki sütunlar kırmızı mermerdendir[249], üstlerinde çiçek resimleri ve altlarında bronz[250] kaide bulunmaktadır. Avrupa'lılar bugün hala bu tarzı taklit etmektedir. Sütunlardan birinin üzerinde kanlı bir el izi vardır, (söylenenlere göre) 460 yıl önce Müslümanlar'ın öldürdüğü 20 binden fazla Rum'un kanlarından bu iz çıkmıştır.[251]Bu bütün yapının kapıları beş renkli mermerden[252] yapılmıştır, üstündeki desenlerin bazıları buluta bazıları dağa benzer, her çeşidi vardır, burası yapının içindeki[253] en güzel yerdir. Saint Paul Kilisesi de bu tür her çeşit ve renkten taşlar kullanılarak yapılmıştır, ama aslında en iyisi (Ayasofya) burasıdır. Venedik'teki Meclis[254], Fransa'da IV. Louis'in Sarayı[255], Paris'teki Hu Hua Sarayı[256], Avrupa'daki bütün yapılardaki tarz bu mabedden alınmıştır. Ben dünyada her yeri gezdim, saraylarda kullanılan bu tür taşlar insanları en çok cezbeden şeylerdendir, eğer üzerlerinde altın süslü resimler var ise çok daha güzel olurlar. Bir yapı, ancak altın ve taş bir araya gelince imparatora yakışır bir yer haline gelir. 2 bin yıl önce böyle bir tarz olduğu için, bugün saraylar çok daha güzel yapılabilmektedir. Onların bu eski yapıları taklit etmekten başka çareleri yoktur, yeni saraylar eski yapılardan daha güzel değildir, ben inanıyorum ki dünyada onu (Ayasofya) geride bırakacak bir yapı yoktur. Sonradan birçok yeni yapılar ortaya çıkmaktadır ama eskileri geçmeleri mümkün değildir, (Ayasofya) dünyadaki bütün yapılar arasında en güzelidir ve eşsizdir! Saint Paul Kilisesi ve Saint Peter Kilisesi ancak onun torunu sayılabilirler. Onlar da güzel yapılar olsa da onu geride bırakamazlar! Dışı sarıya boyanmıştır, herhangi bir yazı yoktur (çok sadedir), Gotik[257] ve Hind tarzı[258] dışarıdan bakılınca daha güzel görünmektedir. Yapının içerisinde sayısız lamba vardır, bunlar yağ lambalarıdır[259], kadın erkek binlerce insan ibadet etmeye gelmektedir. Mabedin dışındaki bahçe duvarı taştandır ve demirden bir ağ[260] vardır, bahçe duvarının içinde bir çeşme ve sayısız musluk[261] bulunur, bunlar ibadete gelen kişilerin el ve ayaklarını yıkamaları için hazırlanmıştır, Türk tapınağı herkese açıktır. Bu mabedin dört köşesinde dört tane minare[262] bulunur, Türkler'in dört sultanı eklettirmiştir, bunlar da Hind tarzında yapılmıştır. Türkler mabedde ders görmek için yıllık 2 Pi Xian Da[263] para

öderler, böylece mabed ayakta kalabilmektedir. Başkent Konstantinapolis'te[264] 2 bin yıllık güzel mabedler hala ayaktadır, dağın arkasında kuzeyde çok güzel bir mabed bulunur, Yan Di Li Na Bakanlığı'nın[265] içinde bir mabed daha bulunmaktadır, adı Mo Se[266]'dır. Konstantin tarafından yapımına başlanmış, Julianus[267] tarafından tamamlanmıştır. Bu mabed biraz küçüktür, Ayasofya'nın onda biri kadar yoktur ancak yapının tarzı, içinde ve kubbesinde bulunan resimler Ayasofya ile yarışabilir, ayrıca ikisi de 2 bin yıllık tarihi olan yapılardır, bunlardan sadece 2 tane vardır, bunlar şüphesiz dünyanın en güzel yapılarıdır. Ayasofya'dan 18 Li uzaktadır, eskiden bu mabedler birbirlerine yer altı tünelleriyle bağlıdırlar.[268]Doğu Roma imparatorları buraya gelip ibadet etmiştir. Yakın zamanda büyük bir deprem olmuştur, tüneller zarar görmüştür ama hala ele bir mum alınıp gezilebilir, fakat ben girmek istemedim. Mabedin kapısında Julianus'un resmi bulunur, bacakları beyaz uzun bir elbisesi vardır, bu imparator mabedin içine gömülmüştür, sağ ve solunda Peter ve Paul'un resimleri vardır, kubbe ve duvarlarda altın süslemeli resimler bulunur, resimlerin önemli bir bölümü dökülmüştür. Hemen yanında bulunan kubbeli yapının içindeki resimler ise çok iyi korunmuştur bunlar 12 havarinin[269] ve Hristiyan doktorların[270] resimleridir, tamamı mozaik[271] resimlerdir, son derece güzellerdir. İçeride elips[272] şeklinde gizli bir ibadet odası[273] bulunur, kubbe duvarında ise bir mozaik vardır. Tahta üzerinde[274] Konstantin'in eşinin[275] resmi bulunur, mabedin altında bir kilise bodrumu[276] vardır ve buradan Ayasofya'ya gidilir. Mabedin içi[277] çok küçüktür, kubbedeki mozaiklerin tamamı dökülmüştür, sadece duvardaki beş renkli mermerler[278] kalmıştır insanların bir araya getirdiği bu doğal taşlar, çok güzel gözükmektedir! 2 tane küçük mabed[279] vardır, bunların yönü eskiden Kudüs'e[280] doğrudur, Türkler ise Mekke[281] yönüne çevirmişlerdir, (elbette) her ikisi de kendi dinlerine saygı için bunu yapmışlardır. Bu mabed İstanbul'da değildir. Ancak burada çok sayıda Türk yaşamaktadır, bu kadar güzel bir eseri de mutlaka burada yazmak istedim.

Ayasofya'dan[282] 100 adım mesafede, Sultanahmet[283] adında çok büyük bir mabed vardır. Bu mabede Türkler'in eski sultanının ismi verilmiştir. 300 yıllık tarihi vardır. Yüzölçümü 20 Zhang'dan fazladır, yanında bir imparator

mabedi[284] bulunur, bu biraz daha yenidir ve çok güzel bir yapıdır, her iki yapı da mermer ile yapılmıştır ve birbirlerine benzerler. Mabedin sağ ve solunun ön kısmında koridorlar[285] üstünde kısa bir kubbe[286] vardır Mekke'de bulunan mabede[287], Svasti'deki Budist[288] tapınaklarına benzer, bunların hepsi Hind tarzıdır.[289]Koridorlarda altışar tane sütun bulunur, avlusunda bir çeşme vardır, bu da mermerden yapılmıştır, dışarıda da 6 tane sütun vardır, ana giriş kapısında[290] 8 tane sütun bulunur, kapının üzerinde bulut şeklinde bir şey vardır, iç mekan 10 Zhang'dan büyüktür, içinde 4 büyük sütun vardır, bu sütunların yüksekliği 1 Zhang'dan fazladır, tam ortasında çok büyük bir kubbe[291] vardır, dört köşesine yarım kubbe ve her bir köşesinde ise küçük kubbeler bulunur, bunların tamamı çinilerle kaplıdır[292], içeride sayısız yağ lambası vardır. Yerde hasırdan yapılmış halılar ibadet için gelenleri bekler, bütün Türk mabedleri bu şekildedir. Şimdiki padişah şehzâdeyken[293] dilek tutarak yaktığı lamba[294] hala burada bulunmaktadır. Yapının içi de Hind tarzındadır, burada bulunan lambaların çokluğu Hindistan'daki ve Çin'deki tapınaklara benzemektedir, bunlar da Hindistan'dan kaynaklanan bir alışkanlıktır. Bu mabed dokuz yıl önceki bir depremde hasar görmüş, tamirden geçmiştir, şu anda oldukça iyi ve yeni gözükmektedir.

Mabedin önünde bir Mısır Dikilitaşı[295] bulunur, üstünde Mısır Yazıları[296] vardır, Hristiyanlık'tan 4 bin sene öncesinin eseridir, bu dikilitaş Paris'teki ile aynıdır. Roma İmparatoru Theodosius[297] tarafından bulunduğu yerden buraya getirilmiştir. Hemen yanında yeşil demirden[298] bir sütun vardır, 5 Chi'dan fazla uzunluktadır, bu da 5 bin yıllık tarihe sahip bir eserdir.

Bir de burada Yahudiler'in artık eskilikten harabe olmuş bir sütunları vardır[299], ne kare ne yuvarlaktır[300], 4 Zhang yüksekliğindedir, 800 yıllık bir eserdir, bu iki eserin de etrafında demir çitler bulunur, bu üç eser de birbirlerine bakmaktadırlar.

Yol üzerinde Alman İmparatoru Wilhelm'in yaptırdığı hatıra çeşme bulunur[301] (Alman Çeşmesi), çok büyük ve haşmetlidir, bu yapıdan Wilhelm'in[302] büyük hırsı[303] anlaşılabilir.

Hapishane Alman Çeşmesi'nin[304] önündedir, o gün tam da anayasanın ilanının kutlamalarına denk geldim, birçok mahkûmu salıverdiler,

kutlamaları izleyenlerin sayısı çok fazlaydı, hepsi yaşasın diye bağırarak tezahürat yapıyorlardı[305], ağır suç işleyenler ise salıverilmelidir, Birçok insan hapishanenin kapılarını zorlayıp onları da çıkarmak istedi, sonunda onlar da serbest kaldılar.

Mısır Dikilitaşı'nın[306] önünde eski elbiseler ve şapkalar bulunan bir müze vardır, bunu daha sonra ayrıntılarıyla anlatacağım[307].

Bu yerin büyüklüğü 100 Zhang kadardır, saray, eski mabedler, hapishane ve bütün eski yapı ve eserler burada bir aradadır. Türk başkentinin en önemli yeri burasıdır.[308]

Shu Lun Mo Er Shun[309] adında eski bir mabed bulunur, eskiden bir Hristiyan kilisesidir, Süleyman[310] onu camiye çevirmiştir, çok güzel ve büyük bir yapıdır. 1 Zhang'dan uzun sütunları vardır ve çini süslemeleri[311] bulunur, adeta bir saray gibidir, içinde 12 bin lamba vardır.

Beyaz güvercin mabedi[312] çok güzel ve büyük bir yapıdır. Bu mabed de mermer kullanılarak inşa edilmiştir, önünde koridorlar ve de kare şeklinde bir çeşme bulunur, 360 yıllık tarihi vardır. Burada çok güvercin vardır, öyle ki havadaki güvercinler yerdekilerin görünmesini engellerler, insanların onları yakalaması yasaktır, ayrıca onlara yiyecek de verirler. Her gün en az beş kez, güvercin ve tavuklar[313] bir araya gelir, böyle bir manzarayı görmek her zaman nasip olmaz. Türk başkentinin güvercinleri bu sebeple meşhurdur. Eskiden bir kadın dilenci padişaha yalvarır, padişah da ona iki güvercin verir, bugünkü güvercinler padişahın verdiği o iki güvercinden çoğalmışlardır.

Türk başkentinde toplam 300 mabed vardır, tamamı yuvarlak kubbeli 4 minarelidir.[314]Küçük tepelerden bile büyüktürler. İstanbul deniz kenarındadır, tepenin kenarında en büyük, uzaktan bakınca sanki dağa yaslanmış (adeta dağı bastırmış gibi), bu 4-5 mabed aralarında en öne çıkanları, en güzelleridir. İstanbul köprüsünü geçince bir mabed vardır, 290 yıllık tarihi vardır, o da diğerleri gibi büyük ve güzeldir. Gelip gidenler orada oturur ve uzanırlar, önünde bir pazar vardır, bizim ülkemize benzer, burası gezmekle bitmez, yazmakla bitmez bir yerdir.[315]Burayı insan mutlaka kendi gözleriyle görmeli. Süleyman[316] Türkler'in en meşhur padişahıdır. Onun mezarına gittim oldukça küçüktür, büyüklüğü 3 Zhang

kadardır, kabri[317] de içindedir, Avrupa'da olduğu gibi onu toprağa gömmemişlerdir.[318]Bu mabedin içindeki en yüksek tabut[319] Süleyman'ındır, yüksekliği 7 Chi uzunluğu 1 Zhang'dır, tabutun kenarlarında yazılar vardır, üstünde beyaz, onun da üzerinde mavi kadife kumaştan[320] bir de örtü vardır, diğer tabutlar da bununla aynıdır, onları artık ayrıntılı anlatmayacağım. Solunda II. ve III. Süleyman'ın tabutları bulunur[321], bunlar 1 Chi büyüklüğündedir. Bunların da solunda ve arkada 3 tane daha tabut bulunmaktadır, uzunluğu bir adam boyu kadardır, bunun nedeni Türklerin kadınları küçük görmeleridir.[322]Önünde ve arkasında 6 tane büyük beyaz mum vardır, uzunluğu birkaç Chi'dır. Bu mabed küçük olsa da duvarlarında İran'dan gelen bin yıllık çiniler[323] bulunur, üzerinde Arapça yazılar vardır, bunlar da çok değerli şeylerdir. Bu mabedin dışında bir bahçe bulunur, (bahçedeki) ağaçlar ve çiçekler çok güzeldir, bu bahçede de paşalar ve ileri gelenler gömülüdür, mermer sütunların temelleri çok sağlamdır. Birçoğu iki sütundan oluşur, biri yataydır[324] ve üzerinde Arapça yazılar vardır, üzerinde altın kakmalar[325] yer alır, bu bahçede yatan paşalar ve ileri gelenler padişaha iyi hizmetlerinden dolayı mı burada yatmaktadır? Soldaki küçük odada Süleyman'ın eşinin[326] mezarı bulunur, yanında iki oğlu da yatmaktadır, bu tabutların önünde 3 kutu vardır, önlerinde de 3 Kuran[327] durmaktadır, bu Kuran'lar birkaç yüzyıllıktır. Çini duvarlar[328] hem çok güzeldir hem de mekâna bir ciddiyet katmaktadır, Süleyman'ın tarihte eşine rastlanmamış bir şekilde 300 bin asker, bayrakları ve miğferleriyle Macaristan'a sefer yaptığını hatırlayınca, kendi kendime şöyle düşündüm; böyle bir kahraman, böyle 7 Chi'lik bir mezarda yatmaktadır, şimdi (bu büyük kahraman) nerededir? Bu beni çok duygulandırdı! Bunun için bir şiir yazdım:

Macaristan'a askerleriyle sefer yaparken, Altın bayraklı kahraman askerleri güzel kızlar uğurladı.

O zamanlar (Süleyman'ın) ismi bütün Avrupa'yı titretirdi, ancak bugün onun kahramanlığı ve cesareti (burada) gömülüdür.

Lambadan çıkan ışıklar geceyi aydınlatır ve insan rüyalarını düşünür, insan (bu büyük kahramanın yalnız yattığını görünce) yalnızlığını hisseder.

Burada çok duygulandım.

Ben şimdi bu dini yerdeyim, o sebeple burada biraz daha gezmek istiyorum, eskiden beri Mekke'ye gitmek istemiştim. Ancak Mekke'ye[329] bu dine mensup olmayanlar[330] giremezler, bu nedenle gezmem mümkün olmadı. Duyduğuma göre o gidemediğim yer çok güzeldir. Mekke'nin resimlerini buldum ve ayrıca burada gördüğüm bu uyku mabedi[331] de Mekke'ye benzemektedir, Muhammed'in kabrini[332] göremedim ama bunları görünce biraz da olsun içime su serpildi. Aşağıda Mekke'yi anlatacağım.[333]

Mekke'nin etrafı tepelerle çevrilidir, tepelerin arasından yol ile şehre girilir, yoldan gidilince kare şeklinde bir şehir görülür. Şehrin surlarında 300[334] tane kubbe vardır, Muhammed'in kabri şehrin ortasındadır. Koridor ve odalarında 34 tane sütun vardır, hepsi dikdörtgen ve gri renktedir. Tam ortasında kare şeklinde bir kule vardır, kulenin yanında küçük bir kapı vardır, bu kapıdan yukarı çıkılır, bu kulenin en üstünde Muhammed'in tabutu bulunur. Bunların dışında hiçbir şey yoktur. Kule dışında 3 çeşme bulunur, burası çok görkemlidir. Eskiden duyduğum kadarıyla onun tabutu yere değmez havada dururmuş, (herhalde) mıknatısla havada durmaktadır, Bazı hurafelerle halkı bin yıldır kandırıyorlar, Ah! Muhammed![335]

Türkler'in yakın dönem inşa edilmiş olan uyku mabedine[336] gittim, önceki padişahın adı da Muhammed'dir[337], tabutu çok büyüktür. Onun çocuklarından birinin adı Ya Tao Ya Shi Shi[338] ve öldürülmüştür, onun da tabutu oldukça büyüktür. Sol ve sağı biraz eğimlidir, atalarının mezarları da buradadır. Toplam 9 tabut vardır, dördü padişahların, 5 tanesi de padişah hanımlarınındır.

Padişah Muhammed'in[339] sarığının üzerinde çok büyük bir elmas vardır, İngiliz kraliçesi Viktorya'nın[340] hediye etmiş olduğu bir lamba vardır, Fransız III. Napolyon'un[341] hediye ettiği 2 tane duvar saati de burada bulunmaktadır. Söylenenlere göre Muhammed tarafından yazılmış 900 yıllık bir Kuran da bulunmaktadır.[342]Bu mezar da yukarıda anlattığım kabirler ile aynıdır, dışarıda bir koridor etrafını çevreleyen bir çit vardır, taşların üzerine işlenmiş resimler çok güzeldir, bu kabir de erkek ve kadınlar tarafından rahatça ziyaret edilmediktedir, (burada) küçük kızlar birbirlerine çiçekler verirler, bu alışkanlıklar bizim ülkemizden daha güzel

ve iyidir. Böyle birçok mezarlıklar, kabirler ve türbeler[343] vardır, bunların tamamında mermerden yapılmış ve üzerlerinde yazı olan mezar taşları vardır. Büyük çoğunluğunda iki tane sütun bulunur ve üzerlerinde altın kakma yazılar vardır mezarların etrafı da mermer ile çevrilmiştir. Bunların üzerinde de çiçek resimleri bulunur. İstanbul'da her şey birkaç yüzyıllıktır, buranın ne kadar eski bir kültüre ve medeniyete sahip olduğu görülür.

Şehirde iki tane müze bulunur ve ikisi de İstanbul'dadır. Amerika ve Avrupa'da müzeler hep birbirinin aynıdır, çok gezince insanı sıkarlar. Mesela Avustralya[344], Java[345], Myanmar'ın[346] müzeleri, çok fazla görülecek eserlere sahip değildir. Sadece Kalküta'da[347] Hind eserleri görülebilir, Kahire'de[348] Mısır eserleri görülebilir, Konstantinapol'un müzelerinde ise Türkler'in ve Müslümanlar'ın[349] eserleri görülebilir, bunlar çok bilinmeyen eserler olduğu için insanın ilgisini çeker. Türk başkentinin müzesi biraz küçüktür, içindeki eserler de çok değildir, Mısır ve Hindistan ile karşılaştırılınca çok zayıf kalır, ancak Arap medeniyeti[350], Türkler'in ihtişamı[351] sadece bunlara bile bakılsa, medeniyetlerinin büyüklüğü görülebilir. Ben henüz İran'a[352] gitmedim ancak sanırım oranın alışkanlıkları Türkler'le aynıdır, mesela Fransa'nın Paris'ine gittiyseniz, İngiltere'nin Londra'sını görmüş kadar olursunuz. Ben Amerika ve Avrupa'ya gittim, bu 3 yerin de müzeleri mutlaka gezilmelidir, eğer buraları gördüyseniz dünyanın her yerini görmüş kadar olursunuz!

Müze bir tepenin üzerindedir ve denize bakmaktadır, bir bahçenin içerisindedir, Avrupa stilindedir. Dış kapısı oldukça serin bir yerdir, İstanbul'un en serin[353] yeridir. Müze binası heybetli ve güzeldir, taşların üzerindeki işlemeler ve süslemeler çok güzeldir. Müzede iki bölüm bulunur, birinci bölüm birçok ülkeden gelen eserlerin sergilendiği Avrupa tarzı bir yapıdır. Diğer bölümde Türk eserleri sergilenir ve Türk tarzındadır. Bu iki tarz birbirlerini tamamlamaktadır.

Avrupa tarzı olan bölüm iki katlıdır, burası 10 yıllık yeni bir binadır. İskender[354] döneminden kalan lahitler[355] vardır, Yunanlılar'ın[356] Persler (İran'lılar) ile olan savaşlarını anlatır, üzerine yapılmış at tasvirleri çok güzeldir. Die Liaoshi'ının[357] lahit üstündeki tasviri adeta gerçek bir insan gibidir, bu lahit üzerinde birçok insan tasviri bulunur, 4 köşesinde hayvan

tasvirleri vardır, hepsi çok güzel ve büyük tasvir edilmiştir, büyüklüğü 1 Zhang'dan fazladır. Buradan Yunanlılar'ın sanatlarının güzelliği ve medeniyetlerinin büyüklüğü de görülebilir. Burada üzerinde tasvir ve süslemeler bulunan çok lahit vardır ancak en güzeli bu lahittir. İskender'in kafası çok büyüktür, bu tasvirler renklidir ve üzerinde desenler vardır. Roma İmparatoriçesi'nin[358] lahtinde üç kat heykeller bulunur, çok güzeldir, uzunluğu 1 Zhang 5 Chi'dir, bu İskender'in lahdi kadar güzel değildir, bunların dışındakiler başka ülkelerle aynıdır.

Türk tarzı bölüm ile Avrupa tarzı bölüm karşı karşıyadır, bunların ikisi de Türkler'in eski sarayından esinlenerek yapılmıştır. Burası Ming Tang'a[359] benzer, her biri 9 odalı 5 bölümden oluşur, yukarıda yuvarlak bir kubbe vardır ve alt kısmı ise kare şeklindedir. Her bir odada bir yuvarlak kubbe, arkasında da bir küçük kubbe bulunur, dış kapıda bir koridor vardır, bütün müzenin dış duvarlarının içi ve dışında İran'dan gelmiş mavi ve yeşil renkte[360] çiniler vardır. İnsan bakınca içi ferahlar. Roma'nın mermerini ve İran'ın mavi yeşil çinilerini, bu iki güzelliği bir arada duvarda kullanmak büyük bir incelik ve güzelliktir. Ancak taş daha uzun ömürlü olduğundan zaman içinde geriye kalan Roma'nın mermerleri olacaktır. Son zamanlarda Avrupalı ve Amerika'lılar bir tür ipek ve kâğıtla[361] duvarları kaplamaktadır, bu son derece ekonomik ve kolaydır, bununla sadece duvarın içindeki görüntüyü bozabilecek malzemenin görünmemesini sağlarlar. Bizim Han Hanedanı zamanında da zenginler duvarlarını dantellerle[362] kaplarlardı, bu yöntem buradan çıkmış olmalıdır.

Bu müzede kumaş, ahşap, bronz, çini, yazma ve resim eserler[363] bölümleri vardır, bunların tamamı eski eserlerdir. Duvarlardaki çiniler[364] çok eskiden kalmadır. Eski padişah hamamı çok küçüktür ancak çok güzeldir, bütün bu eski eserlerin arasında en güzelleri ise gümüşlerdir.[365]Alttan ısıtmalı topraktan yatak[366] Çin'dekilere çok benzemektedir, işte bu sebeple Türkler'in bizim Dong Bei[367]'den geldiğini düşünüyorum, oradan geldikleri için bizim ülkemizin bu alışkanlığını da buraya getirmiş olmalılardır. Sultan'ın burada kuran okurken[368] vefat ettiği söylenmektedir, bunların yanında 800 yıllık nakış bir resim[369] bulunur. Türkler nakış sanatında çok iyilerdir. Bir oda tamamen İran eserleriyle

doludur, 1 Chi uzunluğunda bir oturak[370] vardır, dikdörtgen[371] şeklindedir ve çok eskidir.

İran eserleriyle Türk eserleri arasında pek fark yoktur, çünkü hem (coğrafi olarak) yerleri birbirine yakındır hem de aynı dine inanırlar, Sanırım İranlıların medeniyeti daha eskidir, Türk Medeniyeti de İran'dan gelmiş olabilir. Burada üzeri işlemeli mermerler bulunur, buranın açılışı çok yenidir, hala dışarıdan eski eserler aramaktadır, henüz tamamlanmamıştır, birkaç yıl içinde mutlaka çok ayrıntılı bir müze haline gelecektir.

Bu müzeden çok uzakta olmayan bir yerde, Konstantin'in yaptırdığı 1700 yıllık bir yer altı odası[372] vardır. Aşağı doğru 100 basamak inince[373] büyük bir hole[374] girilir, burası altın ve gümüşlerin[375] saklandığı yerdir. İçerisinde 466 sütun vardır, bunların hepsi yuvarlak mermer kullanılarak yapılmıştır, 1700 tane de su akan çeşme[376] vardır, eğer içeri biri girmeye çalışırsa, bu musluklar açılır ve su her yeri kaplar, içeri girmeye çalışan kişi de boğularak ölür. Ben buraya girdim, burası hala çok nemli bir yerdir.

Konstantin 7 tane hazine sakladığı[377] yer inşa ettirmiştir, en büyüğünün içinde binden fazla sütun vardır, bizim gittiğimiz ise küçüğüdür. Bu kadar eski yapılar nasıl olur da bu kadar heybetli ve ihtişamlı gözükür! Roma'lılar büyük yapılar inşa etmekte çok mahirdir, büyük su kemerleri[378] ve yer altında tüneller[379] yapmışlardır. Bunların büyük bir kısmı 100 Li'den uzun ve büyüktür. Bugün Avrupalılar'ın yeni yaptıkları her şey buradan öğrenilmiştir, bu kadar büyük projeleri görünce Çin'de bunların olmadığını düşündüm. Bizim ülkemiz ahlakla yönetilir, böyle büyük yapılar israf etmek gibidir, bizim alışkanlıklarımıza göre çok israf etmek iyi değildir, (bu sebeple) elbette böyle eserlerimiz olmaz, bu benim ülkemin bir eksikliği diğer taraftan da onun özelliği ve iyi tarafıdır.[380]Konstantin ihtişamlı olsa da bizim Qin Huang'ımız[381] ve Han Wu'umuzun[382] gerisinde kalır!

Çok büyük binalar vardır, bunlar 6 büyük ülkenin elçilikleridir, Türkler uzun zamandır zayıflardır, bu sebeple İngiliz, Rus, Alman, Fransız, Avusturyalı ve İtalyanlar[383] tarafından rahatsız edilmektedirler[384]. Bu 6 elçinin Türkiye'de çok büyük etkileri vardır ve çok saygı görmektedirler. Burada istedikleri zaman toplantı yapabilmektedirler, Sultan onlardan çok çekinmektedir[385], bu ülkenin vatandaşları istediklerini yapmaktadır[386],

Türkler onlara ne yapabilirler ki. Türkler bu 6 ülkeye borçludurlar, her gün onlara borç ödemektedirler, günlük Ruslar'a 1000 pound, İngilizler'e 600 pound, Fransızlar'a 400 pound, İtalyanlara 300 pound, Avusturyalılar'a 150 pound, Almanlar'a 100 pound ödemektedirler[387]. Türkler'in bu hastalığı, bizim hastalığımızla aynıdır.[388]Onların elçilik binalarına bakınca, dönüp bizim başkentimizi düşünüyorum[389], (Türkler'in) hastalığıyla bizim hastalığımız aynıdır ve birbirimize acıyarak bakmaktayız![390]

Mısır Dikilitaşı önünde küçük bir müze vardır, içinde Türkler'in eski dönemlerinin elbiseleri ve şapkaları bulunmaktadır. Türkler 1894'te[391] Avrupa kıyafetleri giymeye başlamışlardır, 1498 yılından 1893 yılına kadar bu eski kıyafetleri ve şapkaları kullanmışlardır, Ming Hanedanı İmparatoru Hong Zhi'ın[392] ilk yıllarında Türkler Roma'yı fethettikten sonra kendilerine Yeniçeri[393] adını vermişlerdir. O dönemde yaşayan insanların hepsinin resimleri vardır ancak imparatoriçelerin[394] resimleri yoktur. Bütün memurlar[395] bağdaş kurarak oturur, eski düzende böyledir. Bugünün Mançu ve Moğollar'ı[396] da bağdaş kurarak otururlar, o sebeple bana göre Türkler (Çin'in) kuzeyinden gelmiştir, kesinlikle oradan gelmiş olmalılardır[397], eğer cenazeleri olursa yere dizlerini koyarak eğilirler[398] bu (Çin'in) kuzeyin çok eski bir geleneğidir[399], Çin'de Song hanedanı[400] öncesinde Çinliler'de bu gelenek[401] yoktur, bu gelenek Moğollar'dan geçmiştir.

Savunma Bakanlığı'nın büyük memurlarının[402], elbiseleri yeşil renkte ve uzundur, bunun içine altın sarısı renkte bir elbise daha giyerler, dört köşe beyaz 1 Chi uzunluğunda bir şapka takar, deri ayakkabılar giyerler, sağ ve sollarında beyaz mavi kumaşlar olur, elbiselerini kırmızı bir kemerle kapatırlar. Yaverleri[403] kadife[404] den pantolon ve elbise giyerler, çorapları olmaz. Subaylar[405] kırmızı kumaştan uzun elbise giyer, üstlerinde yeşil gömlek olur, gömleklerinin önü açıktır, kadifeden bir kuşakları olur ve çorapları yoktur. Bölge Komutanlarının[406] beyaz uzun şapkaları olur, bellerinde tabanca vardır. Diğer subaylar turkuaz[407] renginde elbiseler giyer kılıç taşırlar, yemek yapan askerler beyaz elbise giyerler.

Hâkimler[408], beyaz uzun elbise giyer, kolları geniştir[409], yardımcısı lila renkte[410] elbise giyer, omuzlarına yeşil renkte bir kumaş atarlar. Beyaz

elbise giyenlerin elbiselerinin altında bir kat daha elbise olur.

İç ve dış işlerden sorumlu memurlar (Dahiliye ve Hariciye memurları) [411], mor ve beyaz renklerde sarık[412] takarlar, kadife bir cüppe giyerler. Sağ ve solunda duran memurlar beyaz yarım Chi uzunluğunda şapka takarlar ve cüppe giyerler, yeşil cüppeli ve kırmızı gömlekli olanları da vardır. Sadrazamın[413] da elbisesi aynıdır, sadece omzuna kadife bir kumaş atar, belinde bir kılıç olur. Yardımcıları 1 Chi uzunluğunda şapka takarlar arkalarından mutlaka kırmızı bir ip sarkar, kemerlerinde bakır[414] bir toka bulunur. Üst düzey memurlar[415] beyaz sarık takar, yeşil dar bir elbise giyer, sarı kadife bir kumaşı omuzlarına atarlar. Sağ ve solundaki yardımcılar[416] aynı şekilde giyinir, farklı olarak sadece bir tane uzun beyaz şapkaları olur ve sırtlarından beyaz 2 Chi uzunluğunda bir kumaş iner. Üzerinde deriden kısa bir yelek bulunur, göğsünün üzerinde kare şeklinde bir yama[417] vardır, bu Çin'e çok benzer. Haremağalarının başı[418], 1 Chi'dan uzun bir şapka takar, kadife bir elbisesi olur ve elinde bir asa taşır. Yanında 6 kişi bulunur, sivri beyaz renkte şapkalar takarlar, şapkalarının ortasında yeşil ve kırmızı şeritler bulunur, şapkanın iki yanında yeşil çıkıntılar olur, elbiselerini birleştiren kuşak beyaz renktedir, uzun elbiseleri vardır ve elbise kolları dardır. Katillikten mahkûm olanların saçları kazınır, uzun elbiseler giyerler, cellâtlar[419] yeşil renkte deriden elbise giyerler üstlerinde Avrupa tarzı tunçtan bir zırh olur[420]. Şimdi Türk başkentinde Padişah ve sıradan insanların hepsi Avrupa tarzı giysiler giymektedirler. Fesleri dışında bütün giyimleri değişmiştir, başkent dışında yaşayanlar ise eskisi gibi beyaz renkte elbiseler giyer, kırmızı yeşil renkte kuşaklar takarlar. İran'lılar siyah şapka takar, Türk din adamları 1 Chi uzunluğunda gri renkte şapka takar siyah renkte cübbe giyerler, cübbeleri yere kadar uzanır, bugün de bu giyimleri değişmemiştir. Türkler'in eskiden başlarına taktıkları uzun şapkalar artık çok azdır, kafaya takılacak şapkalar ile ilgili yasalar çok serttir, (bu tarz şapkalar) artık çok az görülmektedir. Bazı elbiselerde omuzdan aşağı doğru inen kumaşlar olur, bunlar benim ülkemin tarihte giydiği elbiselere çok benzer, Türkler bizim ülkemizden gelmişlerdir, bu sebeple aramızda çok benzerlikler vardır.[421]Zeng Jie Gang'ın[422] günlüğünde de Türkler'in elbiselerinin bizim ülkemizle aynı olduğu

yazılıdır, onun bu günlüğü yazdığı günlerde demek ki elbiseler henüz değişmemişti.

Türkler'in bütün bakanlıkları (nezaretler)[423]Avrupa tarzındadır, çok büyük yapılardır. Adalet Bakanlığı[424] Ayasofya'ya çok yakındır, Savunma Bakanlığı[425] beyaz güvercin camisine[426] yakındır, bu ikisi aralarındaki en büyük yapılardır. Savunma Bakanlığı'nın önündeki kapı kale kapısı gibidir[427], üstündeki işlemeler çok güzeldir. Çünkü Türkler bir ordu devlettir[428], o sebeple Savunma Bakanlığı[429] binaların en büyüğüdür, çok katlıdır, uzunluğu 100 Zhang'dır, önünde bulunan boş alan da 100 Zhang'dır, çok haşmetli bir yapıdır, birçok ülke içinde en büyüğü sayılabilir. Askeri okul da çok büyüktür, kışlalar saray gibidir[430], bizim ülkemizden çok çok iyi durumdadır.

Duyduğuma göre Türk başkentinde eskiden 400 tane saray varmış, bugün bunların tamamı hala ayaktadır, önceki padişah güzel gördüğü her yere saray yaptırmıştır. Çok saray yapılmış olsa da, bunlar duvarları olan içinde bir bina olan ve süslemeleri olan basit yerlerdir. Bin yıllık asıl saray[431] İstanbul'dadır, eski padişahın hanımı hala orada yaşamaktadır, sultan yılda bir kez buraya gelmektedir. Şimdi sarayların, köşklerin tamamı deniz kenarında inşa edilmektedir, hepsi çok büyük yapılardır, bunların hepsi şimdiki sultanın babası tarafından yaptırılmıştır ve imparatoriçe[432] buralarda yaşamaktadır. Çok yüksek binalar değillerdir ancak süslemeleri çok güzeldir, kapının dışı altın rengindedir[433], hasbahçesi[434] biraz küçüktür. Şehzâdeler[435], prensesler[436], damatlar[437], hepsi deniz kenarında oturmaktadırlar, binalarının hepsi Avrupa tarzındadır ve dışı beyaz renktedir, hepsi çok küçüktür o sebeple gidip bakmaya değecek yerler değillerdir. Onların hemen karşısında Ya Shan[438] tepesi vardır, burada bir saray bulunur, Avrupa tarzındadır. Alman imparatoru Wilhelm[439] burada kalmıştır, bu sarayın arkasında da tepeye yaslanmış büyük bir bahçe vardır, Wilhelm burada 3 ay kalmıştır, her gün Türkler'in memurları ve basit insanlarla görüşmüştür, onları yatıştırmaya çalışmış onlara iyi görünmeye çalışmıştır. (3 ay burada kalıp memurlar ve sıradan insanlarla konuşması) ne anlama gelir, kalbinde ne vardır bilinmez. Diğer bütün ülkelerin büyükelçilikleri saraya yakındır. Büyükelçilik binaları 5 katlı ve büyük

binalardır, şimdi sultan deniz kenarında küçük bir tepenin üstünde yeni bir saray yaptırmaktadır, 10 Li büyüklüğündedir, bir ormanın içindedir, 50 tane köşkü bulunur, büyük bölümü Avrupa tarzındadır, bazıları ise Türk tarzındadır. Sultan'ın halvet[440] için önceden belirlenmiş bir zamanı yoktur, (bu yeni saraya) yılda bir kez gelmektedir, o sebeple sarayın içini büyük ve güzel yapmışlardır ki orada yaşayan (cariyeler) zaman geçirebilsinler. (Sultan) nereye giderse gitsin, ne yaparsa yapsın hepsi gizlidir[441], sadece cariyeleri onun nerede olduğunu bilir başka kimse bilmez, böyle yaparak suikastlardan korunmuş olur, onun işi de hiç kolay değildir![442]Bu sarayın dört tarafı duvarlarla çevrilidir, Pekin'de Xiang Shan'da bulunan Jing Yi Yuan'e[443] benzer, içeri kimsenin girip gezmesine izin verilmez. Ben sarayın dış kapısından baktım, duvarları çok uzun ve büyüktür, hemen dışında altın kaplamalı bir cami, caminin karşısında bir köşk[444] vardır, bunların dışındaki her yer ormandır, çiçekler ve ağaçlar çok güzeldir, tamamı Avrupa tarzındadır. Ben Çinli olduğum için benim içeri girmeme izin verdiler[445]. Ben de içeri girdim, sarayın büyük kapısında altın süslemeler vardır, 1 Zhang uzunluğunda ve genişliğindedir, kapı doğuya bakar, kapının içerisinde bir yol vardır ve bu dar yolun iki tarafında ağaçlar ve çiçekler vardır, buradan ana köşke[446] geldim, buradan sonrasını gezmeme izin vermediler. Bu ana köşk çok büyük değildir. Vali'nin[447] yaşadığı yer buradan büyüktür.

Dünyada birçok saray vardır ancak hiçbiri Çin'in sarayları kadar büyük olamaz. Bizim ülkemizin binlerce yıllık tarihi vardır, bu büyük ülke birlik içindedir[448], tarih içinde ülkemiz sürekli büyümüştür, (bu açıdan) hiçbir ülke bizimle karşılaştırılamaz. Avrupalılar feodal birliklerden[449] bugüne gelmiştir, Türkler çok kahraman olsalar da, Avupa'yı tamamen egemenlikleri altına alamamışlardır. Bu sebeple bizim ülkemizle karşılaştırılamazlar. Ben İran'a gitmedim ama orası da (sonuçta) 10 milyonluk bir küçük birliktir[450], orayı da tahmin edebiliyorum. İçerisinde küçük saraylar[451] 40 tane, büyük saraylar[452] toplam 4 tanedir.

Türk imparatorunun harem ağaları vardır, sarayların dışında, yollarda ve kıraathanelerde[453], harem ağaları görülebilir, Avrupa tarzı uzun elbiseler giyerler, elbiseleri temiz ve düzgündür, duyduğuma göre 800 kadar

haremağası vardır. Şu anda haremağalarının tamamını Türkler'den değil zencilerden seçmektedirler, Çin ile ne kadar da benzemektedir![454]Erkek ve kadınları birbirinden ayırmak, ve bu kadar cariyeyle uğraşmak için ancak harem ağaları kullanılabilir.

Sultan saraydan çok az, yılda bir kez ancak dışarı çıkar, bugün anayasanın ilanı nedeniyle[455], halkın gönlünü kazanmak için dışarı çıkmıştır. (Aynı gün) ben Temmuz'un 2'sinde camiye gittim, çok insan toplanmıştı[456]. Polisler de çoktu ancak anayasa ilan edilmiş olduğu için (halkın gönlünü kırmamak için) kalabalığa müdahale etmediler, sadece bağırdılar. Fakat izlemeye gelen insanların sayısı hızla arttı ve sonunda kalabalık taşıp sarayın kapısından içeri girdi, polislerin yapabileceği bir şey yoktu, insanların bazıları kapıların üstünde, bazıları duvarların üstünde, bazıları da ağaçların üstünde olanları seyretmeye çalıştı. Bu insanlar daha sonra hasbahçeye[457] doğru ilerlediler, kalabalık orada bulunan süvariler tarafından da durdurulamadı. Kalabalık sarayın ikinci kapısına geldi, bazı memurlar haremağalarının bulunduğu yere kadar gittiler, sonra polis onlarla konuşarak kalabalığı dağıttı. Padişahla beraber giden padişah alayının[458] düzeni defalarca kalabalık nedeniyle bozuldu birçok kez yeniden sıraya girip düzen almak zorunda kaldılar. En sonunda kalabalığın arasında sadece imparatorun arabasının geçebileceği kadar bir yol açılabildi. Eğer herhangi bir kural koyulmazsa sonucu doğal olarak bu olacaktır. Polisler eğer halktan (bu şekilde) korkarlarsa, sanırım ilerde daha büyük kargaşalıklar çıkacaktır, korkarım Türk imparatorunun sonu da XVI. Louis[459] gibi olacaktır. Sultan çok dışarı çıkmamaktadır, bu sebeple onu görmek isteyenler de çok olmuştur, dört ülkenin elçisi de bu kalabalığın içindedir ve sultanı görmek için gelmişlerdir. Ben padişahı koruyan askerlerin[460] en arkasına düştüm, harem ağaları ve diğer memurlar sarayın ikinci avlusundaydı. Subayların altın süslemeli elbiseleri vardı ve kılıçları bulunuyordu, hepsi tamamen Avrupa tarzındadır, (Avrupa ile aynı olduğu için) bunlara dikkat etmeye değmez. O sırada anayasa artık ilan edilmişti, (Türkler) yabancılar (yurtdışından olanlar) ne derse onu dinliyorlardı. Bir koruma subayı yanıma gelip elimi sıktı ve halimi hatırımı sordu, bir harem ağası da gelip elimi sıkıp benimle selamlaştı[461]. Sonra kalabalığın içinden geçtim, harem ağası

da neler oluyor diyerek etrafa sorup biraz dolaştıktan sonra gitti, padişahın yanında da korumaları[462] ve harem ağaları[463] toplam 20-30 kişi vardı. İki sıra piyade askeri[464], 10 kadar süvari[465] sıraya dizildi, bu sırada üç siyah araba içlerinde üçerden dokuz cariye[466] ile dışarı çıktılar, padişahın yanında çalışanların[467], siyah şapkalarının tepesi altın rengindedir ve elbiselerinde altın ipler olur, bütün cariyeler[468] yüzlerini beyaz örtülerle örtmüşlerdi, altın işlemeli ve mor renkte elbiseler giymekteydiler. Sultan çift atlı bir arabayla altın kapıdan çıktı, bütün memurlar ellerini arkalarına koyup saygı ile eğildiler. Cariyeler çıktıktan sonra, altın kapı açıldı, padişahın korumaları[469] 2 kişilik gruplar halinde, sırasıyla çıktılar, en son kırmızı elbiseli bando dışarı çıktı, korumalar atlarıyla çıktı yaklaşık 10 kişiydiler. Sultan II. Abdülmahid[470] dört atlı bir arabaya binmişti, altın kapıdan dışarı çıktı, başında şapka olanların hepsi (saygıdan) şapkalarını çıkardılar, kalabalık hep bir ağızdan yaşa diye bağırıyor tezahürat ediyordu. Sultan da ayağa kalktı, kafasını sallayarak kalabalığı selamladı. Sultan 62 yaşındadır, beyaz sakalları ve fesi vardır, Avrupa tarzı siyah bir elbise giymekte, altın renkte apoletleri ve kılıcı bulunmaktadır. Sonra yavaş yavaş camiye girdi. Padişahın korumaları[471], kalabalığa çay, kurabiye, kahve ve limonata[472] dağıttılar, ben de gidip aldım, sonra herkes dağıldı. Padişahla beraber giden memur çok değildi, tören oldukça sadeydi. Bizim ülkemizin törenlerini düşününce buradaki törenlerin oldukça mütevazı olduğunu düşündüm. İlk başta aslında Türkler'in padişahının çok güçlü ve despot[473] olduğunu düşünmüştüm, bugün töreni görünce bizim ülkemiz ile karşılaştırılamayacağını anladım.[474]Duyduğuma göre eskiden padişah dışarı çıktığında yanında 20 bin asker olurmuş, bilmiyorum gerçekten böyle miydi, ya da bugün artık sayılarını mı azalttılar? Avrupa'nın kuzeyindeki krallar ve kraliçeler, halkın giydiği elbiseleri giyerler ve sokaklarda dolaşırlar, halklarının gezdikleri yerlerde gezerler ve onlarla iç içedirler. Ben Danimarka'da[475] ve İsveç'te[476] çok kez sokakta krallarıyla karşılaştım, Yunan kralı[477] ve en büyük hâkimleriyle[478] birlikte ellerinde bastonlarıyla yürüdüklerini görmüştüm. Portekiz'in başkentinde[479] imparatoriçeyi ve yanında bir bayanı siyah elbiseler giymiş şekilde sokakta yürürken görmüştüm, bunların dışında da günlük kıyafetlerle at arabalarında veya ata

binerek gezenler çoktur, (ancak) Türk sultanı doğunun geleneklerini sürdürmektedir. Bundan sonra ise imparatorun yetkileri azalacaktır, binlerce askerin yanında yürüdüğü büyük törenler de yavaş yavaş kaybolacaktır. Sanırım eskiden Çin'de binlerce insanın katılımıyla yapılan törenlerin dünyada eşi benzeri yoktur, ancak bunlar da gelecekte kaybolacaktır. Türk imparatoru çok az dışarı çıkar, erkek ve kadın arasında da büyük bir sınır vardır, kadınlar dışarı çıkarken mutlaka yüzlerini kapamak zorundadır[480]. Sarayda yaşayan padişah hanımlarını ise görmek mümkün değildir[481], (ülkelerinde) gezerken farkında olmadan bu alışkanlıklara şahit oldum[482]. İranlılar'ın ve Türkler'in bu alışkanlıkları aynıdır, ben dünyanın bütün ülkelerinin alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını gördüm hepsini bilirim, bunların hepsini gördüğüm için gelecekte hangilerinin iyi olduğunu bildiğimden en iyi olanlarını (Çin için) seçme şansım olacaktır.

Türkler'de kadın ve erkekler çok ayrıdır, bu sebeple haremde harem ağaları olur, sarayın dışında, sarayın yakınındaki yollarda, dükkânlarda, birçok harem ağasıyla karşılaşılır, hepsi Avrupa tarzında çok temiz ve düzgün giyinirler, insanlarla selamlaşır ve tokalaşırlar, bugünkü sultan artık Türkler'i harem ağası olarak kullanmaz, bunların yerine zencileri kullanır, kendi insanlarına bu acıyı çektirmez. Hadım etme teknikleri bizimkiyle aynıdır[483], ancak onlar kendi milletlerine zarar vermezler, bu sebeple bu anlamda bizden ileridirler.[484]Ancak Avrupalılar bu alışkanlığa gülmektedir, bu ülkenin utancıdır! Bizim ülkemiz de Türkler'le aynıdır. Şu anda bizim ülkemizde, İran'da ve Türkler'de bu tuhaf alışkanlık devam etmektedir, bu çok kötü bir şeydir! Chang Si[485] Han hanedanını yıktı, Tian Ce[486] Tang hanedanını yıktı, Wei Shi[487] ise Ming hanedanını yıktı, bunların hepsi çok açık felaketlerdir, bunları bildiğimiz halde devletimiz bu kötü alışkanlığı devam ettirmektedir, hem çok tehlikeli hem de çok utanç verici bir durumdur bu! Eğer erkek ve kadınları ayrı tutmak istiyorsak, hizmet edenlerin hepsini kadınlardan seçebiliriz. Avusturya kralının 4 bin kadın hizmetçisi vardır, Alman imparatorunun 3 binden fazladır, son derece güzel ve iyi giyimlilerdir, koşuşturup dururlar, bunlar imparatorun yatağını ve evini temizlerler, bu ne kadar da güzeldir, neden sarı ırktan ve siyah ırktan hadım edilmiş insanları kullanırlar ki? Eski çağlarda böyle cezalandırılanlar imparatorun yanında bulunamazlardı, eğer bir kişi hadım edilmişse mutlaka

ya ailesi çok fakirdir ya da bir suç işlemiş olmalıdır. Bunlar genellikle bilgisiz insanlardır, bu tür insanların ne düşündüklerini bilmek çok zordur, mutlaka kötü niyetleri olur. Saraya geldikten sonra mutlaka önce iyilik yaparlar, ancak güçlenince imparatorun ismini kullanarak kötü işler yaparlar.[488]Bunlardan daha da önemlisi devletin yönetimine el atarlar, devletin siyasetini yönetirler, imparatorlar adeta onların öğrencisi gibi olur.[489]Ülkenin kaderi onların eline kalır, hanedan bile onların kararlarını bekler, bu kadar kötü tecrübe varken, nasıl olur da bunu sona erdirmeyiz, bütün ülkeler birbirlerine bu kadar yakınlaşırken ve yeni bir çağ başlamaktayken, harem ağalığı da yavaş yavaş yok olacaktır. Bu ilkbahar-sonbahar[490] döneminde olan bir alışkanlıktır. Han hanedanı döneminde harem ağası yoktur, İmparator Han Wu'dan sonra haremde[491] kullanılmaya başlamışlardır. Ben Türkler'in bütün saraylarını gezdim, bir seferinde böyle birisiyle karşılaştım, yüzüne bakınca, kendi ülkemi hatırladım, bu alışkanlık ile kargaşa el eledir[492], bunları düşününce endişeden terledim ve bir şiir yazdım:

İnsan iyi ve kötüyü ayırmalıdır, bir ülke tehlikeli olandan uzak durmalıdır. Utanmayı bilmesek de tehlikenin nerden geldiğini bilmek gerekir. Han hanedanı Chang Si yüzünden battı, Tang hanedanının hocası Tian Ce idi, dönemin imparatoru onun öğrencisi konumuna düştü, (imparatora) ben öğretmenin olduğum için sen ancak imparator oldun dedi, imparatorluğun da benim elimdedir. Ben istediğim gibi büyük memurları yerlerinden ederim, halkın benim karşımda ne yapabilir ki. Han ve Tang hanedanları iyi yönetimle uzun zaman hükmettiler. Ancak harem ağaları politikaya karışınca sonları geldi. Qing hanedanının başında, harem ağaları sadece sarayla ilgilenirlerdi ancak siyasete karışamazlardı, eğer karışırlarsa öldürülürlerdi, bu bizim atalarımızın yoludur. Son zamanlarda Li Lian Ying[493] adında bir harem ağası, yetkileriyle çok yolsuzluk yaptı. Sadrazamlar ve sınırlardaki memurlukları[494] satarak büyük paralar kazandı. O imparatoru bile yerinden edebilirdi, bu kötülükleri yapardı. Yabancı ordular gelince ordumuzun gidip onlara karşı savaşması gerekirken onları halka karşı kullandı, birleşik ülke[495] orduları pekinin dış mahallerine kadar geldiler. Tianjin[496], LiaoNing[497] kana bulandı, savaşa giden

yollarımız yağmurdan geçilmez oldu. Pekin'in dış mahalleleri ve mabedlerimizi yakılıp yıkıldı. Çin'in oğlu Lu Shen[498], düşmanlara karşı geldi. Birçok insan yurtdışına kaçtı, on yıl dışarıda kaldılar. Birçok yer gezdim dolaştım ve sonunda Türkiye'ye geldim, birçok kez saraylarının önünden geçtim. Burada birçok harem ağası bulunur, zenci yüzleri ve Avrupa tarzı kıyafetleri vardır. Duyduğum kadarıyla sayıları 800'den fazladır, onlarla karşı karşıya gelince yüzümü buruşturdum. Aslında bizim ülkemiz ile aynı kaderi paylaşmaktadır burası. Hadım etmek insanlık dışı bir iştir, bu iş insanlık dışıdır. Böyle cezalandırılan insanların, imparatorun yanında durması, ilkbahar-sonbahar dönemimde yazılan kitaplarda bile eleştirilmiştir. Bu insanların ne bilgisi vardır ne de iyi karakterleri, ayrıca (hadım edildikleri için) öfke doludurlar. Ülkenin yönetimi onların ağızlarından çıkacak sözlere bırakılmamalıdır, imparatorlar ve memurlar adeta onların malları gibi olmuşlardır. Haremde dolaşıp dedikodu yaparlar, bunlar ülkeye büyük zarar vermektedir. Böyle örnekler çoktur, neden hala bu yöntem devam ettirilmektedir. Ayrıca ülkeler artık birbirlerine daha da yakınlaşmıştır, herkes her şeyi bilmektedir. Neden hala bu harem ağaları yüzünden ülkenin utanmasına izin verilir anlayamıyorum. Avrupa'da saraylarda hizmet eden kadınlar[499] bulunur, bunlar güzel elbiseler giyen güzel kadınlardır. Avusturya'da 4 bin tane böyle kadın vardır, Almanya'da ise 3 bin tane. Güzel elbiselerle imparatorun yatağını temizlerler, imparator çalışmaya giderken önünden ilerlerler. Eflatun kıyafetlerle imparatorun yanında bulunurlar, imparator bunları görünce mutlu olur. Bunlar harem ağalarından daha güzel değil midir? (Bu güzel kadınların yüzleri) onların sarı siyah kırışık yüzlerinden daha güzel değil midir? Bu karışıklığa karşı uygulanacak en iyi yöntemdir, eğer bunlara dikkat edilirse çok büyük başarılar kazanılır. Türkler en azından zencileri hadım ederler, biz ise kendi insanımıza bu eziyeti yaparız. 2 bin yıllık bu utancımızı, bu sözlerimle bitiririz diye ümit ediyorum. Bir ülkede bunlar olmazsa çok daha iyidir, böylece tehditleri adeta bir su ile yıkamış ve gidermiş oluruz. Burada devletimize yalvarıyorum (bu alışkanlığı bitirmesi için), bu benim ülkeme olan sevgimin bir göstergesidir, bütün bunları gözlerimden yaşlar akarak söylüyorum.

Türk sultanının sarayı ve Avrupalılar'ın yaşadığı yerin adı Galata'dır.[500]Burası adını eski bir kuleden almaktadır.

Bugünkü sarayın olduğu yer başkentin en güzel yeridir, üzerinde bulunduğu tepe şehrin en yüksek tepesidir, 500 yıllık bu Galata kulesi, yuvarlak formdadır ve o kadar uzundur ki tepesi bulutlara değer, 10 Zhang yüksekliğindedir, dört katlıdır ve çok görkemlidir. Yanında bir askeri okul ve kışlalar[501] bulunur. Bu iki yapı neredeyse saray kadar büyüktür. Bunun nedeni Türkler'in orduyu çok önemsemesidir. Başkenti koruyan[502] 80 bin asker vardır. Burası zenginlerin, üst düzey memurların ve önemli kişilerin yaşadığı bir yerdir, burada yaşayanların evleri en iyi durumda olanlardır, beş katlıdırlar, ancak bunlar çok eski binalardır. Bu tepenin üzerinde eski bir mabedin temeli vardır, bu mabed eski imparatorlardan biri tarafından yaptırılmıştır. Yeni imparator bir önceki imparatoru öldürmüş ve bu mabedi yıktırmıştır, bu mabedin hemen altında ise imparatorun hanımının sarayı bulunur.[503]

Sadrazamın konutunun[504] duvarı topraktandır, üç katlıdır, çok eski ve sade bir binadır. Bahçesinde çiçek ve ağaçlar bulunur ama hepsi oldukça küçüktür. Savunma Bakanı'nın (Harbiye Nazırı)[505]evi daha büyüktür, ancak onun evinin duvarı da topraktandır. Üst düzey memurların bu evleri nesilden nesile miras kalmaktadır. İçlerinde Avrupa tarzında olsalar da (Avrupa'da olduğu gibi) dışarı çiçek koyanları çok azdır. Yolları çok tozludur, odaları çok eskidir, bakınca bizim başkentimizle aynı durumdadır. Ancak buradaki ahşap binalar Çin'dekilerden biraz daha yüksektir, Avrupa büyükelçiliklerinin binaları da aynı durumdadır. İngiliz büyükelçiliği aralarında en büyüğüdür ancak o da oldukça eski ve kötü durumdadır. İçeride iki küçük (halka açık) park[506] vardır, 10 Zhang büyüklüğündedir, oldukça küçük ve çok sadedir, ancak bilet satın alarak içeri girebilirsiniz. Anayasanın ilk ilan edildiği zamanlarda, akşam olunca müzik başlar, ellerinde bayraklarla insanlar konuşmalar yaparlar, çok sayıda insan bunları dinler, bakınca dinleyenlerin hepsinin Avrupalı olduğu görülür, kadınların Avrupalı olduğu daha da iyi anlaşılır, ben şu ana kadar tek bir Türk kadını bile görmedim ki parkta gezsin. Bu park Avrupalılar için yapılmıştır, anayasa ilan edilmemiş olsaydı burada gezen çok daha az insan olurdu, burada 225 bin Avrupalı yaşamaktadır. Bunlar burada uzun süredir

yaşadıkları için ten renkleri de siyahlaşmakta ve sarılaşmaktadır[507]. Türkler'in alışkanlıklarına uyarak onlar da fes takmaktadırlar, bunları Türkler'den ayırmak da oldukça zordur. Toplam 14 tane banka vardır, bunların tamamı Avrupalılar'ındır, Türkler'in bir tane bile bankası yoktur. Ulaşım ve ticareti yabancılar ellerinde tutmaktadır, Almanlar çoktur. Oteller[508] de böyledir. Benim kaldığım otelin adı Ke Lan'dır[509], bu Türk başkentinin en iyisidir, burada 3 bin oda olduğunu söylenir aslında birkaç yüz odası vardır. Burada Avrupalılar yaşıyor olsa da, yollardaki toz ve kirlilik Türkler'in yaşadığı yerlerle aynıdır, yoların üstünde pislikler vardır, sokak köpekleri her yerde yatmaktadır ve sürekli yemek isterler. Sokaklar dilencilerle doludur, bir elleri yerde bir elleri havada para isterler, sürekli onlarla karşılaşanları zor durumda bırakırlar. Yollar çok dardır, iki at arabası aynı anda geçemez. Burası Avrupalılar'ın ve Avrupa mallarının çok olduğu kalabalık bir yerdir, en fazla Almanlar'a rastlanır. Çok sayıda restoran, kıraathane ve kahvehane vardır.

Rumeli Hisarı'nın tepelerle birleştiği yerde, Avrupalılar ve üst düzey memurlar yaşamaktadır, burası şehrin en kalabalık ve canlı yeridir, köprüyü geçince İstanbul'a varılır, Türkler'in yaşadığı yer burasıdır. Eski mabedler, devlet daireleri[510], tarihi eserlerin hepsi de buradadır.

Rumeli Hisarı'nın[511] altında bir ırmak vardır, tatlı su'dur, birçok tepenin birleştiği yerdedir. Hava güzel olduğunda, bayramlarda, burada kayıklarla gezilir, birçok genç kız buraya gelir, güneş batarken, geç kızların güzel kokuları duyulur, ırmağın kenarında herkes birbirini görür, işte burada Türk kızları yüzlerini açıp gezmeye cesaret ederler.[512]Burada oturacak bir yer dahi yoktur, etrafında yabani otlar, ağaçlar ve fabrika bulunur, büyükelçiler[513] ve ileri gelenler de buraya gelip gezerler. Karşıdaki Anadolu Hisarı'nın[514], bulunduğu yerde de küçük bir ırmak[515] vardır, Konstantinapol'ün gezilecek en güzel yerleri de işte böyledir!

Rumeli Hisarı'nı[516] geçtikten sonra Ke Shi Ke[517] adında bir yer vardır. Burası Karadeniz'in girişine yakındır, çok güzel binalar vardır, büyük çoğunluğu Avrupa tarzıdır, Avrupalı büyükelçilerin[518] ve zenginlerin villaları buradadır. Büyük Kadı'nın yaşadığı ev[519], yeşil pencereli ve beyaz

boyalıdır, bir tarafı denize bakar ve çiçeklerle doludur burası sessiz ama çok güzel bir yerdir.

Burayı geçtikten sonra Yan Ma Jin[520] köyü vardır, Ruslar Türk başkentini işgal ettiklerinde buraya kadar gelmişlerdir. Yan MaJin köyünde bir park vardır otları ve çiçekleri çok güzeldir. Tam olarak Avrupa tarzındadır, Türk başkentinde buranın benzeri bir yer daha yoktur. Bu park İranlılara aittir, 340 yıl önce Türk - İran savaşında İran padişahının kızını esir almışlar ve buraya yerleştirmişlerdir, padişah buraya gelip gezdiğinde onun şarkı söyleyen güzel sesini duymuş ve ona âşık olmuştur. Bu köyü de ona hediye etmiştir, işte o sebeple burası İran'lılarındır. Bu köy şehirle birleşmiştir, ulaşım çok kolaydır. Buharlı gemiyle çok hızlı gelinir, at arabasıyla birkaç 10 Li uzaklıktadır.

Köprüyü geçtikten sonraki yere Ge Dun Kan[521] denir, ayrıca Altın Boynuz[522] (haliç) da denir, Deniz Bakanlığı (Bahriye Nezareti)[523]da buradadır. Çok büyük bir binadır, hemen üst tarafında Deniz Askeri Okulu bulunur.[524]Oraya henüz gitmedim, büyük bir kayıp! Bu tepe yüksektir, üzerinde çam ağaçları vardır, aşağısı denizdir, savaş gemileri[525] denizde beklerler. Burada çok eski mezarlıklar ve mezar taşları vardır. Aralarında meşhur insanların da mezarları vardır, o yüzden buraya birçok insan gelir ve gezer, ben de ata binerek oraya gittim, bu tepenin arkasından Karadeniz görülebilir. Burası Türk başkentinin Avrupa bölümüdür.

İstanbul tepesinin önünde küçük bir ada vardır, bu adada küçük bir kule bulunur, 1455 yılında, fal bakan bir kişi[526] imparatora çok sevdiği kızının yılan sokması sonucu öleceğini söyler. Ancak fal bakan kişi ile evlenmesi halinde bu sondan kurtulacaktır. İmparator ise kızını bu adadaki kuleye gönderir ancak prenses adaya varır varmaz yılan sokar, falcı ona ilaç verir ve prensesi iyileştirir.

Ge Dun Kan tepesi Asya tarafındadır. Asya tarafında böyle birçok tepe bulunur, burada da birçok ev vardır fakat fabrikalar daha çoktur.

Yavaş yavaş Asya tarafının surlarına gidince Avrupa tarafıyla karşı karşıya olduğu görülür, surların arkasında tepeler vardır, aralarında küçük ırmaklar akar. Hemen yakınlarda bir saray bulunur, söğüt ağaçları vardır, buraya gezmeye çok insan gelir. Çay satanlar, su satanlar, kayıklar burada toplanmıştır, kayıklarla küçük ırmağın girişine gelinir, suyun kenarında

oturulur ve uzanılır. Rumeli Hisarı'nın[527] altından da gidiş gelişler olur iki yakaya ve sırayla farklı bir kıyıda bir araya gelirler, Tang[528] döneminin Qu Jiang'ı[529] gibidir. Ancak bir tek temiz yer bile yoktur, oturacak ve dinlenecek yer bulunmaz. Sadece kayıklar çoktur ve iki yaka arasında gelir giderler bu sebeple çok canlı bir yerdir. Burası Pekin'in Nan Hai Pao'su, Shi Sha Hai'ı[530] gibi çok sadedir. Büyükelçilerin, kadınların ve zenginlerin gidebileceği başka bir yer de yoktur zaten. Ben de buraya bir kez gittim, Almanya ve Hollanda elçilerini gördüm, onlarla sohbet ettim ve hem burayı, hem de kendi ülkemi eleştirdim. Bu küçük ırmak gibi yerler gerçekten de büyük şehirlerde zor görülen şeylerdir.

Ata binerek eski şehir ve saraya gittim, küçük bir kayık[531] ile Anadolu Hisarı'na gittim ve bir şiir yazdım.

İki hisarı birbirine bağlayan boğaz vardır, başkent denize karşıdır. Zaman içerisinde yıkılıp yapılan mabedler, yıkık dökük surlarla çevrilidir. Eskiden birçok kahramanlar gelip geçmiştir buradan, evler çok eskidir, bu eski tarz yönetim sebebiyledir. Şimdi eskinin savaşları (mücadeleleri) unutulmuştur, güneş batarken gemiler gelir geçer, ne güzel bir manzaradır.

Ben Asya'ya gittim, burada birçok park ve ormanlar bulunur, bir saray vardır, burası Alman imparatoru Wilhelm'in[532] kaldığı yerdir. Wilhelm burada bir saray daha yaptırmaktadır, çok büyük ve görkemli bir saraydır. Sarayın arkasında bulunan bahçesi tepeyle birleşir, duvarları o kadar yüksektir ki tepeyi görmenize bile engel olur. Wilhelm burada 3 ay kalmıştır, Türk memurları ve halkla bir araya gelmiştir, ne yapmak istediğini ise tahmin etmek mümkün değildir. Bu saray Türk sarayının tam karşısındadır, aralarından deniz geçmektedir. Denizde sultanın küçük bir buharlı gemisi[533] vardır.

Saray yapıldıktan sonra buraya gelenlerin sayısı hızla artmıştır, sarayın doğusuna doğru başkaları da evlerini yapmaya başlamıştır. İstanbul'un karşısında bulunan bu yere Qiao Di Li[534] (Kadıköy?) denir, İngiliz askerlerinin mezarları bulunur.[535]1855 yılında[536] İngilizler Türkler'e Ruslar'a karşı savaşta yardım etmek için asker göndermişlerdir. 8 bin kişi ölmüş ve buraya gömülmüştür. Burada ayrıca İngiliz kraliçesi

Victoria'nın[537] bir heykeli vardır. Bu tepenin üzerinde kışlalar[538] topçu bataryaları[539] bulunur. Buralar deniz kenarındadır.

Türkler'in başkentinin manzarası çok güzeldir, burası dünyanın en güzel yeridir[540]. Boğazın iki yakasında evler vardır ve ortalarından deniz geçer, boğazın iki tarafından başka dört tane de ada vardır, birkaç yüz Li büyüklüğündedirler ve hepsinde yaşayan insanlar vardır. Burada çok güzel binalar, köşkler, parklar ve ormanlar vardır, buralar sessiz ve sakin yerlerdir, Türk başkentinde yaşayan zenginler burada otururlar, çünkü burası en güzel manzaralı ve en meşhur yerdir. Buraya bir çok gemi gelir ve gider, bu dört ada sıra halindedir, soldakine Po Ji[541] Adası, orta solda olana An Di Ge Ni Adası[542], orta sağdakine Gao Ji Dao[543] adı verilir. Bu adaların önünde bulunan tepede bir okul vardır, etrafında çam ağaçları vardır, burası Ortodokslar'ın din adamlarının[544] okuludur.

Solda bulunan adanın adı Bing Qi Po'dur[545], bu ada hem büyük hem yüksektir, Avrupalılar'ın burada birçok villası bulunur, burası en güzel yerlerden biridir. Sabah erkenden, gemiye binip Asya'ya gittim. Tren ile birkaç Li gittikten sonra geniş bir ova vardır, binalar ve ormanlar görülür, burada her gün bir inşaat devam etmektedir. Son 20 yıldır inşaatlar sürekli artmaktadır. Burada oturanların evleri birbirine çok yakın değildir aralarında birkaç Li mesafe bulunur, hepsi Avrupa tarzında güzel yapılardır, Burası Konstantinapol'dan çok daha güzeldir. Duyduğuma göre burası başkent olduğu için birçok insanı bir araya toplamak kolaydır, yeni yerlerde inşa başlatmak kolaydır. Böylece düzenli ve güzel yerler inşa etmek mümkün olmaktadır. Türkler böyle yaptıklarına göre, bizim ülkemizin de böyle yapması gerekir!

Tren garı[546] çok güzeldir, trenler ve tren yolları çok güzeldir, sorunca öğrendim ki burayı Almanlar yapmıştır. Asya'ya giden bir demiryoludur, Yang Dian Na Eyaleti'ne[547] gitmektedir. Arap[548] ülkelerinin sanayisi yoktur. burası Almanya'nın tamamen kontrol ettiği yerler değildir. Mao De Bi Pi[549] adında küçük bir şehir vardır, burada gemiden indim, bu küçük şehir çok kirlidir, (tekrar) gemiye bindim yarım saat sonra Bing Qi Bo adasına'na[550] ulaştım. Adada birçok bina vardır, bütün tepelerin üstü binalarla doludur, geminin durduğu yer adeta bir pazar yeri gibi kalabalıktır,

kıraathaneler ve meyhaneler[551] vardır. Bu binaların tamamı yenidir. İtalyan operası[552], Türkler'in güzel şarkıları[553] kulağınıza gelir, her taraf gezmeye gelen insanlarla doludur. Ata binip adanın tepesine çıktım, tepenin üstü büyük çam ağaçlarıyla doludur, dar yolların iki tarafında evler bulunur, park ve ormanlar vardır, burada yaşayanların büyük bölümü Avrupalılar'dır, Rumlar[554] da burada uzun zamandır yaşamaktadır. Burada çiftçilerin[555] büyük bölümü Rumlar'dır. Adanın etrafını dolaştım, adanın büyüklüğü 20 Li kadardır, adanın en yüksek tepesinde, yeşil çam ağaçları arasında patikalar bulunur, 4 tarafı denizle çevrilidir, ne tarafa baksanız alabildiğine denizi görürsünüz, en yüksek tepede büyük yuvarlak bir taş[556] ve üzerinde otlar olan bir çardak[557] vardır, Türkler burada içki satmaktadır.[558]Bir taraftan içkimi içip bir taraftan da manzaraya daldım, deniz ve gök birleşmişti, bu ada çok güzel bir yerdir, burası eskiden gittiğim Na Bo meyhanesinin[559] güzelliğini geçmiştir. Yan tarafta Xian Zuo Zhi'ın[560] eskiden yaşadığı yer vardır, burası küçük bir mabede çevrilmiştir, bu mabed ancak 1 Zhang büyüklüğündedir, duvarının kalınlığı 2 Chi kadardır, mabedin çatısı mağara şeklindedir, o kadar karanlık ve nemlidir ki gerçekten bir mağaraya girmiş gibi hissedilir. Ancak yerleri mermerden yapılmıştır, binyıllık bir yapıdır. Xian Zuo Zhi'ın yaşadığı dönem bizim Doğu Han hanedanı dönemimizdir[561], bir ejderhayı öldürdüğü için ünlenmiştir. Avrupalılar'ın resimlerinde ve süslemelerinde hep o vardır, bizim ülkemize benzer, Avrupalılar ona çok saygı duyarlar. Öğle yemeğini tepedeki büyük bir restoranda yedim, duvardan aşağıya beyaz perdeler inen bir yerdi, beyaz dalgaların sesleri ve rüzgârla deniz suyunun geldiği bir yerdi. Çamların gölgeleri her yerdedir, o kadar güzel ki burasını cennet zannettim, bu ada gerçekten ününü hak etmektedir, ayrıca başkente de çok yakındır. Bu restorana birkaç Li uzaklıkta bir yerde, bahçesi ve binası çok güzel olan bir yer vardır, bahçesinde eski dönemden kalma heykeller vardır, çok güzel çiçekleri vardır. (çiçekleri sulamak için kullanılan) Birçok musluk vardır, ancak çiçeklerin ve otların üzerinde tozlar vardır, Kuzey Avrupa ile karşılaştırılamaz. Bu denizin ortasındaki adada toz olması da normaldir! 100 Li içerisinde, her yer parklar, köşkler ve ormanlarla doludur, hepsi Avrupa tarzındadır, bizim ülkemiz buradan geridir.[562]Eğer trenler ve

gemiler olmasa 100 Li uzaklığındaki bir adaya bu kadar insan gelebilir miydi? Adanın bu canlılığının nedeni geçmişteki insanların hayal bile edemeyeceği bir şeydir.

Bu dört adanın dışında iki ada daha vardır, 12 yıl önce, Türk sultanı hükümete karşı gelenleri[563], bu adaya hapsettirmiştir.[564]Bundan daha uzakta olan adanın adı köpek adasıdır[565], Türkler'in çok köpeği vardır[566], eskiden bu adaya birçok köpeği getirmişlerdir.

Türk parası sistemlidir, 4 basamaklıdır, bu yöntem Hindistan ile aynıdır, onlar bunu Hindistan'dan almış olmalılardır, ancak son derece zordur. Ben Hindistan'dayken, Hind'li entelektüellerle hesap yaptık, ben onlardan 4 kat daha hızlı hesapladım, buradan anlaşılabilir ki onların bu hesaplama yöntemi çok geri kalmıştır. Ne yazık ki Türkler bu sistemi değiştirmemektedirler.

Türkler'in bakır paralarına[567] Pi Ya Shi Da[568] denir, en önemli paraları budur. En küçük paraya da Ba la shi[569] denir. Toplam 7 çeşit para vardır, bunlar 5, 10, 20, 40, 50, 100 ve 200'dür. 5 olan en küçüğüdür. 20'nin üzerinde olanlar bakırdandır[570], 40'ın üzerindekiler gümüştür[571], her bir 40 Ba La Shi 1 Pi Ya Shi Da eder.

Pi Ya Shi Da 8 çeşittir, 1, 2, 2,5, 5, 10, 20, 20'nin gümüş ağırlığı Çin'in 7 qian 2 fen gümüş[572] kadardır. 1 Pi Ya Shi Da bizim 3 Fen 6 Li küçük gümüşe[573] eşittir. 2 Pi Ya ShiDa'nın üstündeki paralar küçük gümüş paralardır. 27'den sonrası altın'dır. Bizim ülkemizde 10'luk sistem kullanılmaktadır ve kullanımı çok kolaydır, fakat Türkler bu sistemi kullanmamaktadır, bu sebeple hesap yapmak çok zordur, buraya gezmeye gelenler bu parayı anlamamakta ve sürekli kandırıldıklarını düşünmektedir. Buradaki bütün paralar Pi Ya ShiDa'dan başlamaktadır, çok küçük bir şey bile alsan 100, 1000 gibi rakamlar ödersiniz. Eğer daha büyük bir şey alırsanız rakamlar 10 bin, 100 bin olur. Altın paralar 27'den başlar, küçük paraya çevirerek hesaplamak çok zordur. Çok zaman alır ve hesaplamada kolayca yanlışlık yapılır. Daha küçük olan gümüş paraları hesaplamak da çok zordur. Altın ve gümüşün karşılıklı hesaplanması da birçok sıfırlı bir hesaplamayı gerektirir. Başkentte çok Avrupalı vardır, (bu sebeple) aynı zamanda İngiliz Pound'u[574] da kullanılır. Her bir Fransız Frank'ı[575] 5 Pi Ya

Shi Da eder, İngiliz Pound'unu hesaplarken önce Frank'a çevirmek gerekir, o sebeple gezmeye gelenler kazıklandıklarını düşünürler. Buranın para sistemiyle İspanya[576] ve Portekiz'in[577] para hesaplama şekli aynıdır ve aynı hataları paylaşmaktadır, ülkelerinin zayıf olması bu nedenledir, bir hükümetin başarısını ya da başarısızlığını paradan anlamak mümkündür.

Altın paraya Lira[578] denir, dört çeşittir, 1 Lira 27 Pi Ya Shi Da eder. Ağırlığının yarısı, çeyreği ve beşte biri vardır, çok karmaşıktır.

Türkler tarihten beri savaş sanatlarında çok iyilerdir[579], ancak şimdi eski feodal[580] sistem ortadan kalkmıştır, herkesin eşitliği meselesi benim ülkemle aynıdır.[581]Çünkü Türkler'in siyasal gücü Avrupalılar kadar değildir.

Türkler'de nesilden nesile geçen memurluk ve zenginlik artık kalmamıştır, ailelerin isimleri devam etmektedir ancak bunların artık bir gücü yoktur, sadece bir isimden ibaret kalmıştır. Eskiden (padişah) memurlara toprak verirdi[582], bunlara Pi[583] (paşa?) denirdi, eğer çok büyük toprak verilmişse, bunlara Pi Li[584] denir, sadece bu iki mevki vardır. Çin'in ilkbahar-sonbahar döneminde zamanında zadegânlara[585] birçok toprak[586] verilebilirdi. Bunların tamamına Dai Fu[587] denirdi. Han hanedanından sonra, sadece Hou'lar[588] vardır, yönetim ilçe, köy ve mahalle[589] olarak ayrılmıştır. Avrupalılar bunu Pi[590] veya Ma Gui Shi[591] olarak çevirirler, Japonlar ise Hou[592] derler, bu Han hanedanı ile aynıdır. Yüz yıl önce Sultan II. Mahmut[593], bugünkü sultanın dedesi, paşaların topraklarını ve yetkilerini ellerinden aldı, Avrupa'nın yolundan gitti, paşaların ellerinde unvanlarından başka bir şeyleri kalmadı, bu isim nesilden nesile geçebilmekteydi ancak hiçbir güçleri kalmamıştı, Avrupa'daki aristokratlarla bunları karşılaştırmak mümkün değildir. Daha sonra reform yapmak kolay olmuştur.

Bugün Türkler'in sadrazamları[594], üst düzey memurları[595] ve büyükelçilerinin[596] hepsinin paşa[597] unvanı vardır, bu onların adı değildir, bu Avrupa ile aynıdır, bu sadece bir unvandır.

Paşa olduktan sonra, bu onların soyadı olur ve çocuklarına torunlarına miras bırakırlar. Bu eskiden Çin'de bulunan zadegânlara[598] benzemektedir. Bugün artık bu alışkanlık bitmiştir, bunlara toprak da verilmemektedir, bu da Çin ile aynıdır.

Ben çok paşa[599] gördüm, çok zengin ve saygı gören insanlar sayılmazlar. Ayrıca yabancı dillere, Paşa'yı Aristokrat[600] olarak çevirirler, Pi Shi Pi'yi[601] Bian Shi[602] olarak çevirirler, eğer Çince'ye bu imparator[603] olarak çevrilirse bu büyük bir hata olur. Bu mutlaka bilinmelidir.

18. yüzyılda, sultan bütün küçük ve büyük paşaların yetkilerini ellerinden almaya çalışırken, bu paşalar sultanı bir gemiye hapsetmişlerdir, (sultan) bundan sonra paşaların ordusunu başkente çekmiş ve onların 80 bin tanesini öldürmüştür, böylece yetkilerini ellerinden almayı başarmıştır, böyle bir şeyi gerçekleştirmek çok zordur gerçekten. 80 bin askeri öldürmek, çok sert mizacı olmayan bir kişi tarafından yapılamaz. Almanya'da uzun zamandır karmaşa vardır, Jia Yi[604] bir fikir ortaya atmıştı, mutlaka feodal beylerin[605] yetkileri ve güçlerinin azaltılmasını önermişti, bu fikir ve politika gerçekten çok başarılıdır. Han hanedanı bu politikayı uygulamıştır. Fransa'da Richelieu'nun[606] ve Çin'in Moğollar'a karşı uyguladığı politika çok başarılıdır[607], bunlar Türkler'in yönteminden daha etkilidir.

Türkler'in vergileri çok ağırdır[608], halk son derece fakirdir, her yıl Türkler 4 Pi Ya Shi Da, yabancılar 10 Pi Ya Shi Da vergi verirler, yol yapım vergisi[609] 3 Pi Ya Shi Da, kayıkların[610] vergisi aylık 20 Pi Ya Shi Da'dır. Maliyede reform yapılmamıştır[611], en üstten en alta (toplumun tamamı) çok fakirdir.

Türkler gerçekten çok fakirdir[612], ülkenin tamamında 14 tane banka vardır ve bunların tamamı Avrupalılar'ındır, bütün ticareti Avrupalılar yapar, başkent çok büyüktür ancak en zengin insanların bile en fazla 200 – 300 bin Poundları vardır. Sadece Rumlar'da[613] 1 milyonu olan zenginler vardır, aylık 100 Pound harcamak yeterlidir. Zenginler günde 100 – 200 Pi Ya Shi Da harcar, orta sınıftakiler 100 Pi Ya Shi Da, fakirler 1 ayda 300 Pi Ya Shi Da harcarlar, bu bizim ülkemizin 10 altınından biraz fazladır[614]. Bir evin kirası aylık 25 Pi Ya ShiDa'dır, ancak bir evde birçok insan yaşayabilir, evlerin içinde yatak ve masa yoktur tıpkı Japonya'ya benzer[615], iki kişi birlikte aynı yerde kalırsa çok tasarruf etmiş olur. Herkesin günlük yemek masrafı 2 Pi Ya Shi Da, bizim 7-8 fen gümüşümüze[616] denk gelir, Çinliler'den daha tutumlulardır.[617]Vergilerin ağırlığı ve halkın fakirliğinin en önemli nedeni sanayi ve ticaretin olmamasıdır. Halkın fakirliği Çin'i

geride bırakmaktadır.[618]O sebeple burada çok dilenci vardır.[619]Her yer kirli ve karmaşıktır, bütün dilenciler bir elleri ile yere yaslanır diğer elleriyle dilenirler. Türkler'in yiyeceklerinde çok baharat vardır, yiyecekleri çok ince keserler, bu açıdan Avrupalılar, Fransa, İspanya, Portekiz[620] Türkler'e yetişemez, Türkler yemek konusunda hepsinden iyidir. Bütün etler küçük parçalara ayrılır, önce baharat koyulur, bu Çin'e çok benzer. Yemek yaparken mutlaka tavuk eti, kuzu veya dana etini bir arada yaparlar, yemekleri hepsinden iyidir. Türkler Çin'in kuzeyinden gelmiştir, Çin'in lezzet katma[621] yöntemlerini öğrenmişlerdir. Ben İstanbul'da bir restoranda yemek yedim, Türkler'in zenginleri hep burada yemek yerler, ülkeleri zayıf olduğu için, Avrupalılar onları hep horlar, yiyeceklerin 4-5 çeşit lezzeti vardır. Türkler içki içmez[622], dinleri içki içmeyi yasaklamıştır.[623]Meyve suları[624] ve şerbetleri[625] çok güzeldir, çarşılarda büyük cam şişelerde satılır, gelen geçenler satın alıp içerler. Türkler'in tamamı pilav yerler, yapılışı Çin ile aynıdır, ancak yaparken içine çok tuz veya kıyma[626] atarlar. Küçük restoranlarda çok büyük bir tencerede pilav olur, hemen yanında içinde et suyu[627] ve kıyma bulunan[628] büyük bir tabak olur, fakirler burada yemek yerler. Kızartılmış, dana, kuzu, tavuk, ördek etleri restoranın içinde asılıdır, aynı bizim ülkemizdeki restoranlar gibi güzel kokar. Kurabiyeleri[629] ve unlu mamulleri[630] çok lezzetlidir, bunların hepsi bizim ülkemize (yemek kültürü açısından) yakın olmalarındandır, (mesela) Japonların balık kızartmaları[631] dışında bize benzeyen bir yanı yoktur.

Türkler'in müzikleri; Pi Pa'ları[632] (Ud?) 23 tellidir, dört kişiden bir müzik grubu oluşur, iki tane çok ince davul[633] olur. İspanyol'larınkine benzer, bazen tek başına bazen hep beraber şarkı söylerler, sesler birbirine karışır, ancak Hindistan[634], Java[635], Myanmar[636] şarkıları gibi acıklı şarkılar değildir, şarkıları çok karmaşıktır.

Türkler'in sarayları çok yüksek ve heybetlidir, büyük çoğunluğu 4-5 katlıdır, her birinde çok oda ve büyük bir salon bulunur, kubbelerinde çiçekli süslemeler olur, ancak duvarlarında ve yerlerinde süsleme olmaz. Kapıları ve pencereleri aynı tarzdadır, kapı ve pencereleri çoktur, ancak Türkler kapı ve pencereleri kapalı tutarlar, bu kadınların dışarı bakmasını önlemek içindir.[637]Bütün odalarda bir kapı ve iki pencere mutlaka bulunur,

(odaların) ortasında dışarı doğru açılan bir koridor bulunur, hepsi bu şekildedir, renkleri de aynıdır, bu da Çin'e çok benzemektedir, bütün odalar birbirine benzer. Ancak büyüklüğü, biraz İspanya'yı andırmaktadır. Kuzey Avrupa'da yaşanan büyük gelişmelerden önce İspanya, Türkiye ve Hindistan'da halkın yaşadığı yerler dünyadakileri arasında en büyükleri sayılırdı. Benim ülkem bunlara göre oldukça geridir. Birçok tahtanın[638] olduğu odalar vardır, bunlar İspanya ve Hindistan ile karşılaştırılamaz!

Türkler erkekleri önemser, kadınları baskı altında tutarlar[639]. Kadın ve erkek arasındaki fark çok nettir. Kadınlar dışarı çıkarken mutlaka yüzlerini siyah bir bezle kapatırlar[640], uzun elbiseler ve deriden ayakkabılar giyerler, kimse onların neye benzediğini göremez. Kadınların elbiseleri çoğunlukla ipektendir, çok güzel ve temizdir, (kadın) dilencilerin elbiseleri de böyledir, bir tane bile üstü başı kötü saçları dağınık kadın göremezsiniz, bu bizim ülkemizden çok çok iyidir.[641]Çoğunluğu yürürler, at arabasına binenleri çok azdır. Yaşadığı yerde herkes bir evde birliktedir, kendi akrabası veya kardeşi olmayan erkekler ile oturup konuşamazlar. Evlendikten sonra, yılda bir kez anne babasının evine gidip onları ziyaret edebilirler. Düğünleri Çin ile çok benzerdir, ayrıca Araplara da benzer, bu aynı dinden olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak kadınlara baskıda bizim ülkemizi geçerler. Eski medeniyetlerin ülkelerine bakınca, Hindistan, Mısır, İran ve Türkiye kadınları adeta mahkûmlar gibi baskı altında tutarlar, (oysa) kadın ve erkek hepsi insandır, nasıl böyle bir muamele yapılabilir? Bizim ülkemiz Avrupalılar kadar açık ve rahat değildir (böyle olmak istememektedir), ancak bu ülkelerle karşılaştırılınca biz kadınlarımıza daha fazla hak veriyoruz denebilir. Ben bu dört ülkenin adet ve geleneklerini inceledim, bu geleneklerin bazıları neden Çin ile aynıdır, bunları başka yerde ayrıntılarıyla yazdım. Çok eşlilik neticesinde bir erkeğin soyu çoğalır. Bu sebeple Çinliler dünyanın en kalabalık milletidir, ancak mısırın eski halkı artık neredeyse yoktur, İranlılar'da birkaç milyonu geçmez, Türkler de 30 milyondan fazla değillerdir, bu ancak bizim bir eyaletimizin nüfusu kadardır, işte böyledir.

Türkler çok eşlidir, şimdiki imparatorun 18 tane cariyesi vardır. Eskiden imparatorların 800 cariyesi olurmuş, bugün bu alışkanlık çok değişmiştir. Halk arasında ise en fazla olanların 8-10 karısı vardır. Türk kadınlarından

hayat kadını olan yoktur[642], hayat kadınlarının tamamı Avrupalıdır. Türkiye'de tecavüz çok azdır, (oysa) Avrupa ve Amerika'da bu tür olaylar çoktur, bunun nedeni yasaların çok sert olmasından kaynaklanmaktadır. Türkler'in kadınları güzeldir, ten renkleri sarı ve beyazdır, kırmızıya yakın olanları da vardır, insanların derileri Jiang Su[643] ve Zhe Jiang'lılara[644] benzer. Erkekler güçlü ve uzun boyludur ancak büyük çoğunluğunun kaşları birleşik ve alınları çıkıktır, insan görünce korkar, sanki üzülmüş gibi bir yüz ifadeleri vardır (çok ciddilerdir), başka ülkelerde böyle bir şey görülmez, İran'lılar ile aynı dindendirler ancak İran'lılar çok daha rahattırlar. Bana göre bu burasının bir asker ülkesi olmasından kaynaklanır[645], sürekli savaş ve mücadeleler yaşanmıştır, ayrıca halk her gün çok çalışmakta ama ancak hayatta kalabilmektedir, mutlu olacak hiçbir olay yoktur, nesilden nesile bu hayatı sürdüklerinden bu hale gelmiş olmalılardır[646]. Çinliler'in de kaşlarını çatmaması gerekir yoksa nesiller sonra biz de bu hale geliriz! Türkler'in ayakları hem kalın hem büyüktür[647], acaba namaz kılmadan önce abdest aldıkları ve yalınayak ibadet ettiklerinden zaman içinde nesilden nesile mi bu hale gelmişlerdir, bu iki örnekten görüleceği gibi alışkanlık haline getirdiklerimize çok dikkat etmeliyiz.

Türkler'in hamamı[648] dünyanın en iyisidir, mermer ve çeşmeler vardır, etrafında küçük odalar bulunur, çok aydınlık ve güzeldir ve Ming Tang'a[649] benzer, dokuz oda bulunur, herkes istediğini seçer. Hem soğuk su hem de sıcak su havuzları vardır, her bir havuzun başında bir musluk bulunur, herkes sırayla yıkanır, içerde masaj yapan hizmet eden çalışanlar bulunur.

(Hamamın) ortasında büyük bir mermer[650] bulunur, üzerine uzanır ve terlenir, terledikten sonra büyük havuza veya küçük bir odaya girilir ve orada uzanılır. Bugün Avrupa ve Amerika'da Türk tarzı hamamlar vardır, bu tarzı buradan almışlardır. Türkler'in ülkesi sıcaktır bu sebeple halk yıkanmayı sever, zaman içinde böyle bir yöntem ortaya çıkmıştır. Roma zamanında hamamlar çok güzelmiş, Bang Bi Chen[651] şehrinde bunu görmek mümkündür, bence Türkler Romalılar'dan da örnek almış olmalılardır. Bu ülke böyle bir alışkanlığı ortaya çıkarmış ve diğer ülkeler de bunu ondan öğreniyorsa, bu onların bir medeniyeti olduğunu

gösterir.Bugün Türkler çok fakirdir ve şehirleri küçüktür ancak hamamları çok büyük ve görkemlidir, bu halkın güzel adetlerinden biridir.

Türkiye despotik[652] bir ülkedir. Türkler, 27 Temmuz 1908'de[653] büyük tezahüratlarla anayasayı yeniden ilan ettiler, 14 Ekim'de[654] de parlamentoyu yeniden açmaya karar verdiler. Ben de onların anayasayı ilan ettiği gün Konstantinapol'e vardım. Arabaların içinde ve gemide onların tezahüratlarının seslerini duyabiliyordum, başkente geldikten sonra 15 gün içinde her yerde yarım ay (hilalli) bayraklar asıldı, içkiler içildi, davullar çalındı, herkes birlikte şarkılar söyledi ve dans etti. Yaşasın yaşasın diye tezahürat ettiler, bu gece ve gündüz hiç durmadı, yollar, parklar, her yer bu haldeydi. Anayasanın kabulü 3 gün içinde tamamlandı, parlamentonun açılmasından 3 ay sonra da seçimler yapıldı, dünyada bu kadar hızlı ve kolayca anayasayı kabul eden başka bir ülke yoktur, bu gerçekten de çok tuhaftır. Anayasal yönetim ilk kez, 1878'de[655] Türkler'in Ruslar'a savaşta yenilmesinden sonra bilge sadrazam[656] Midhat Paşa[657] tarafından ilan edilmiştir. Fakat sultan bu yönetimi beğenmeyip karşı çıkmış, Midhat Paşa'yı sürgüne yollayıp anayasayı da ortadan kaldırmıştır, halka büyük baskılar yapmış, reformdan bahseden herkesi de sürgüne yollamıştır, Avrupalılar'la iletişimi yasaklamış, anayasa ve halkın haklarına karşı çıkmıştır. Kimse ona karşı çıkmaya cesaret edememiştir. 30 yıldır insanlar reformları beklemektedir, ancak sultan eski yönetimi devam ettirmiş yeniliğe karşı çıkmıştır, değişim için hiç ümit kalmamıştır. Anayasanın kabulünü hayal dahi etmek mümkün değildir, bir parlamento ve seçimleri düşünmek daha da imkânsızdır. (Oysa şimdi) insanlar üç gün tezahürat yaptıktan sonra anayasa kabul edilmiştir, bu çok tuhaf bir olaydır! Duyduğuma göre o sırada bir düşük rütbeli bir subay[658] olan Niyazi Bey[659] (8. Sınıf bir asker[660], Japonların Zhong Jue'sine[661] denktir) önce Ya Lü Ban Nian[662] (Manastır?) eyaletinden on farklı şehirden toplanan askerlerle dağa çıkmış ve anayasanın ilanı için yemin etmişlerdir. Padişah[663] bu duruma çok sinirlenmiş ve 8 bin askerini[664] onların üzerine göndermiştir, gönderilen askerler isyancılara katılmış ve padişaha Niyazi Bey'in hain olmadığı sadece anayasanın ilanını ve parlamentonun açılmasını istediğini anlatan bir telgraf çekmişlerdir. Aynı amaçlara sahip olduklarını o nedenle onlara

saldırmalarının mümkün olmadığını anlatmışlar ve padişahın derhal anayasayı ilan edip parlamentoyu açmasını istemişlerdir.[665]Türk sultanı bunun üzerine daha da sinirlenmiş[666], ikinci gün 20 bin askeri onların üstüne göndermiştir, ancak onlar da diğerleri gibi davranıp isyancılara katılmıştır. Türk sultanı bu kez çok şaşırmıştır.[667]Bu sırada 80 bin asker daha telgraf çekerek anayasanın ilanını ve parlamentonun açılmasını istemişlerdir. Sultan, Türkler'in en iyi askerleri olan Arap[668] ve Makedon[669] askerlerinden oluşan 200 bin kişilik bir kuvveti isyancıların üzerine göndermiştir. Ancak onlar da isyancılara katılıp anayasanın ilanını ve parlamentonun açılmasını istediler. İşte Türk sultanı o zaman ne yapacağını bilememiştir. Bütün generalleri[670] çağırıp yaşananların sebebini sormuştur. Hepsi sultanın önünde eğilerek şöyle demiştir: "Bütün ülkelerde anayasa vardır, sadece Türkiye önce anayasayı ilan etti sonra ise yürürlükten kaldırdı, halk bu durumdan memnun değildir. Askerlerin fikirleri değişti, biz memurlar olarak ne yapacağımızı bilmiyoruz (nasıl öleceğimizi bilmiyoruz), siz de lütfen Fransa'nın XVI. Louis'ini, İngiltere'nin I. Charles'ının[671] felaket sonlarını düşününüz, lütfen kararı siz verin." Türk sultanı hiçbir şey söyleyemedi ve aynı soruyu üst düzey memurlara[672] sordu, hepsi önünde eğilip generallerin söylediklerini tekrar etti, Türk sultanı hiçbir şey söyleyemedi, sonra harem ağalarının başını[673] çağırdı ve onlara sordu, hepsi korkudan titreyerek diğerleri gibi konuştu. Türk sultanı hiç bir şey söyleyemedi, sarayına döndü ve eşlerine ve cariyelerine sordu, hepsi önünde eğilerek harem ağalarının söylediklerinin aynısını ağlayarak tekrar ettiler. Lütfen çabuk karar veriniz diye yalvardılar aksi takdirde hepimiz burada öleceğiz, bize acıyın diyerek feryat ettiler. Türk sultanı hiçbir şey söyleyemedi ama gözlerinden yaşlar indi.[674]Bir kalem aldı ve yazmaya başladı. Parlamentonun açılmasına karar verdi, hava daha aydınlanmadan bütün üst düzey memurları topladı ve şöyle dedi: "Anayasanın ilanına ve parlamentonun açılmasına karar verdim, bu haberi hemen herkesi bildirin, halkımı yatıştırın" Bütün memurlar önünde eğilerek yaşasın yaşasın diye bağırdılar. Niyazi Bey'i de affetti. Bütün ülke tezahürata başladı, üzerinde Türk sultanı Abdülhamid'in, Niyazi Bey ve iki hilal şeklinde bayrakların olduğu sayısız kağıt basıldı ve dağıtıldı.

Niyazi Bey 33 yaşındadır, uzun boylu ve yakışıklıdır, ülkenin kahramanı haline gelmiştir, eğer bir yerde konuşma yaparsa, herkes onu dinlemek için koşup gelir.

San Yi Paşa[675] adında biri vardır, adı Wu'dur[676], eski bir diplomatın[677] oğludur, teyzesi bir cariyedir[678], babasından paşa[679] ünvanı almıştır, soyadı[680] San Yi'dir[681]. Yeni partinin zenginlerindendir[682], beni tanıdığı ve bana hayran olduğu için beni evine yemeğe davet etti[683], evinin bahçesi çok büyüktür, içerisinde ağaçlar ve köşkler bulunur, Avrupa tarzında güzel bir binadır. O Niyazi Bey'i tanır, beni onunla tanıştırmasını rica ettim, Hüseyin Hilmi Paşa[684] bana dedi ki: "Bu Niyazi Bey'in tek başına yaptığı bir iş değildir. Bu benim ve bizim Jön Türkler[685] partisinin yaptığı bir iştir. Midhat Paşa[686] sürgüne gönderildikten sonra bizim partimize üye birçok insan da kaçmak zorunda kalmıştır, o sebeple hepimiz Avrupa'nın dört bir tarafına dağıldık ve bu yabancı ülkelerde kitap ve gazeteler yazıp yayınlamaya başladık. Ülkemizin insanlarını uyarmaya çalıştık, halkımız da zamanla dünyada yaşanan gelişmemeleri anlamaya başladı ve partimize katılanların sayısı gün geçtikçe arttı. Birçok general ve üst düzey memur da sultanın baskılarına dayanamayıp partimize katıldı. Sultanın yetkileri çok fazlaydı, ancak anayasayı ilan edip parlamentoyu açarak ülkemizi kurtarabilirdik, fakat elimizde hiç askeri güç bulunmuyordu. Partililerimizi askerlerle bir araya gelmeleri için yönlendirdik, onları tanımakla da iş bitmiyordu, para olmadan hiçbir şey yapılamazdı[687]. Evlerimizde para getirecek her şeyi sattık ve paraya çevirdik, 400 bin Pound para topladık. Gizlice askerler, harem ağaları[688], üst düzey memurlar, cariyeler[689] ve generallerle bir araya geldik[690]. Aslında olayların arkasında gizlice işleri yönlendiren kişi benim[691]. Kendimi açık edemediğim için en güvendiğim kişi olan Niyazi Bey'i öne çıkardım, sonra bütün ülkeye telgraf çekip hepsini aynı anda ayağa kalkmaya çağırdım, sultan korktu ve anayasayı aniden ilan etti. Bu bizim bütün partililerimizin 30 yılda adım adım, ailelerimizden bile vazgeçerek ortaya koyduğumuz bir sonuçtur. Niyazi Bey sadece bizim öncülerimizden[692] biridir. Partimizin üyeleri soylu, zengin ve güçlü kişilerdir, bu sebeple kendimizi açık edemeyiz[693], bu, onun tek başına başardığı bir iş değildir." Ben de bu sözlerden sonra anlamış oldum. Bu

partinin cesaretine ve sabırlarına hayran kaldım, ayrıca başarıya ulaşmış olsalar da bunu çok dile getirmemekteler. Bu aynı Chen Ping[694] 40 bin Jin[695] altınla Yan Zhi'ı[696] satın almasına benzemektedir. Ancak kargaşa dönemlerinde böyle insanlar ortaya çıkar.

Midhat Paşa sürgünde çok uzun zaman kalmıştır, birçok ülkeye gitmiş sonunda da ölmüştür. Parti ise gün geçtikçe güçlenmiştir. Sultanın da eskiden Shi Pai[697] adında bir partisi vardır, bugün artık ortadan kalkmıştır. Anayasa ilan edildiği için, sultan artık halkın isteklerine saygı duymaktadır. Sultan, mahkumları affetmiş, polislerin işlerini rahatlatmıştır, halkın gönlünü kazanmak için her şeyi yapmaktadır, herkes sultanın çok akıllı olduğunu konuşmaktadır. Fakat birçok insan sultanın baştan itibaren bu reformları hayata geçirmesi gerektiğini söyleyerek onu eleştirmektedir. Sultan reformları ancak halkın isyanından sonra gerçekleştirmeye yeltenmiştir. Elbette, o da hatasını görmüş ve reformları hayata geçirmiştir, geç de olsa bunu yapmıştır. Anayasa ilan edilmiştir ve isteyen istediği partiyi kurabilmektedir, sürgünde olanlar geri dönmüştür, sultan halk istediği için sadrazamını azletmiştir. Yeni partinin Xi Paşası'nı[698] sadrazam ilan etmiştir, bu kişi çok yetenekli ve cesaretlidir, eski hükümetin politikalarını ortadan kaldırmıştır, birkaç gün sonra yolsuzluk yapan 200 memuru sürgüne yollamış, eski üst düzey memurların neredeyse tamamını görevden almıştır. Ben Yunanistan'a giderken gemide üç kişi ile karşılaştım, ailelerini de yanlarında gittikleri yere götürüyorlardı. Bunlar eski hükümetin yolsuzluk yapan memurlarıdır, halk da bunların sürgüne gidişlerine sevinçle bakmıştır, polislerin nezaretinde ülkeden ayrılmışlardır, bu eski yolsuzluk yapan memurlar halk tarafından nefret edilen kişilerdir, bazıları da sakallarını tıraş edip[699] gizlice kaçmışlardır. Gazeteler her gün yeni politikaları yazmaktadır, eski kötü yöntemler terk edilmiştir, halk çok memnundur, her gün tezahürat yapmaktadırlar, bu kadar uzun zaman baskıdan sonra ancak bu noktaya gelebilmişlerdir!

27 Temmuz 1908'de[700] Konstantinapol'e geldim, bu Türk sultanının anayasayı ilan ettiği güne rastladı, halk bunu on gün kutladı, duygularımı ve düşüncelerimi anlatayım:

Yüzlerce kişi davul çalarak, zurnalarla[701] (bir çeşit müzik aleti), binlerce insan yolları kapattı atlar yollarda kaldı, on binlerce insanlar ellerinde

hilalli[702] bayraklarıyla tezahürat ettiler, şehirdeki bütün erkek ve kadınlar mutluluktan şarkı söyleyip dans etti. Reformları kutladılar, parkların kapıları açıktı ve bütün lambalar yanıyordu. Herkes konuşma yapan insanların etrafında toplanmıştı, elleri alkışlamaktan patlamıştı. Havai fişekler ayın ve yıldızların parlaklığını kapattı, mahkûmlar affedildi. On gün büyük kutlamalar yapıldı, sultan bizzat halkın arasında dolaştı. Altın bayraklar ve etrafında askerlerle gezdi, sarayın kapıları açıldı halk içeri girdi. Askerler ve polisler sadece ayakta durdular ve bir şey yapmaya cesaret edemediler, halk bu kadar uzun zaman sonra ilk defa bu kadar mutlu olmuştu. Peki, Bütün ülke ne için bu kadar sevinmektedir? Çünkü sultan anayasayı ilan etmiştir. Bu kadar büyük bir devlet işi bu kadar kolayca halledilmiştir, (oysa) Avrupa'da 100 yıllık savaşlar sonucunda ancak bu iş başarılabilmiştir. (Anayasa için) Fransız halkının kanı ve eti birbirine girmiştir, (burada ise) hayret verici şekilde 3 gün içinde anayasa ilan edilmiştir. Bunların bu kadar hızla gerçekleşmesini sağlayan kimdir, Niyazi Bey[703] bunu başarmıştır. O bu çok parlak olmayan askeri yöntemlerle bu işi başarmış olsa da bunu bir şans olarak görmek gerekir. O 3 bin askerle dağa çıkmıştır. Anayasanın ilanını istemiş ve sultanı sinirlendirmiştir, sultan ordu gönderip onları kuşatmıştır. Gönderilen ordunun içinde 8 bin asker de isyancılara katılmış ve anayasanın ilanını istemişlerdir. Sultan daha da sinirlenmiş ve kendi özel ordusunu üstlerine yollamıştır. Bu 30 bin kişilik bir ordudur. Onlar daha başkentten ayrılmadan ülkenin bütün orduları ve askerleri telgraf göndererek anayasanın ilanını istemişlerdir. Sultan çok korkmuş, generalleri çağırıp onlara ne yapılması gerektiğini sormuştur. Onlar da anayasayı ilan etmekten başka çare olmadığını söylemişlerdir. Üst düzey memurlara sormuş, onlar da aynı sözleri tekrar etmişlerdir. Harem ağalarına ve hanımları ile cariyelerine sormuştur. Hepsi yerlere kapanarak ve ağlayarak, görünüşe göre hepimiz öldürüleceğiz, sonumuz Fransa'dakilerin sonu gibi olacak diye feryat etmişlerdir. Sultan hiçbir şey söyleyememiş, o da korkmuş ve göz yaşlarına hakim olamamıştır. Bir gece boyunca uyuyamamış, kendi elleriyle anayasanın ilanını yazmıştır. Anayasanın yeniden ilanı ile parlamento da yeniden açılmıştır. Halk çok memnun olmuştur. Duyduğuma göre Niyazi bey sonradan general yapılmıştır. Bu generalin gönlü reformlardadır. Yeni parti[704] Midhat Paşa

tarafından kurulmuştur. O, otuz yıl önce anayasa askıya alındıktan sonra, birçok ülkeye gitmiş ve halkı reformlar için yüreklendirmeye çalışmıştır. 30 yıl çok uğraşmasına rağmen başarılı olamamıştır. Baskı ise gittikçe artmıştır. Soylular[705], üst düzey memurlar[706] ülkenin parçalanmasından[707] korkuyorlardı, o sebeple onlar da bu partiye yardım ediyorlardı. Ailelerinden bile vazgeçtiler ve birlikte 400 bin Pound para ile ülkenin kaderini değiştirdiler. Askeri okullar da onlarla birlikte ayaklandı, askerler, üst düzey memurlar[708] ve cariyeler onlara para verdi. Herkes anayasanın ilanında hemfikirdi, böylece asker üzerinden sultanı tehdit ettiler. Ah böyle kargaşa dönemlerinde parasız iş yapılamaz, anayasanın ilanı için de para gerekmektedir. Ah! Kargaşa zamanında para ile iş yapılır, bizim ülkemizde de bu durum görülmüştür.

Türkler'in bugünkü anayasası otuz yıl öncekinin aynısıdır. Bu anayasa Midhat Paşa'nın[709] eseridir, o ayrıca birçok ülkenin iyi yöntemlerini de kullanmıştır. Bu sebeple bugün eski anayasanın yeniden yürürlüğe girmesini daha fazla anlatmayacağım. Ben buradan ayrıldıktan 3 ay sonra ekim ayında parlamento yeniden açılacaktır. Ben gemide bir Türk parlamenteri[710] ile karşılaştım, bana dedi ki: "Türkiye'nin dört bir yanında yaşayan halk daha anayasaya alışamadı, seçim kanunu ise çok ciddiyetsiz ve eksiktir[711]. Güçlü olan bir kişi parlamenter olmak isterse kolaylıkla olabilir, partililer ise çok bencildir[712], hile yapanlar çoktur, o sebeple parlamenterlerin çoğu ya çok güçlü insanlardır ya da para ile oy satın almışlardır[713], aslında politikayla alakaları yoktur[714], sadece bağırıp çağırırlar[715], korkarım Türkiye'deki kargaşa durmayacaktır[716]."

Midhat Paşa'nın partisinin üyelerinin büyük bölümü Fransa'da kalmıştır, ülkelerine döndükten sonra ise özgürlük istemişler ve halkı etkilemişlerdir. İlk başta Konstantinapol'de Türk sultanı onların yarattığı kargaşadan hoşlanmamış ve onları küçük Asya'ya[717] göndermiştir. Onlara çok kötü muamele edilmiştir. Midhat Paşa'nın partisindekiler öfke ile dolmaya başlamış, özgürlük adına despot yönetime karşı ayaklanmışlardır. Küçük Asya'da insanları isyan etmeye ikna etmişlerdir. Küçük Asya'nın insanları ise uzun zaman baskı altında yaşadıkları için özgürlük nedir unutmuşlardı, Jön Türkler[718] ile birlikte onlar da uykularından uyanmış ayağa

kalmışlardır, böylece Küçük Asya'dan bütün ülkeye etkileri yayılmıştır. Yavaş yavaş Müslümanlar[719], Hristiyanlar[720], Türkler[721] ve Ermeniler[722] de özgürlük ve baskıdan kurtulmayı istemişlerdir. Kastamonu[723] halkı telgrafhaneyi[724] basıp, Türk sultanına yeni vergilerin kaldırılması ve kaymakamın[725] görevden alınmasını istedikleri bir telgraf yollamışlardır. Türk sultanı her dinden insan ve askerlerin de onlar ile birlikte olduklarını bildiği için onları cezalandıramamıştır, bu sebeple başka yerler de onlardan örnek alarak isyan etmeye başlamıştır. Türk sultanı hem onları cezalandırmaya cesaret edemiyor hem de onların bulunduğu bölgelerdeki memurları sürekli değiştiriyordu, üçüncü kez yeni bir memur atadıktan sonra onu dört manga[726] asker ile şehre yolladı. Fakat halk onların şehre girmesine izin vermedi, geri dönmek zorunda kaldılar, Filibe'ye[727] gönderilen kaymakam halk tarafından ağır şekilde dövüldü ve geri gönderildi. Türk sultanı onları da cezalandırmaya cesaret edemedi. Lapseki[728] , Diyarbakır[729] dahil yirmi eyalet[730] ve ilçe[731] de onlarla aynı şekilde isyan etti ve ordu da onlara katıldı. Türk sultanı hiçbirini cezalandırmaya cesaret edemedi. Türk halkı Türk sultanını artık zayıf görmeye başlamıştı[732]. Halk başına buyruk davranmaya başladı. Anadolu'da[733] anayasanın ilanını isteyen parti taraftarları yeni anayasanın ilanı ile ilgili notaları[734] bir şarkı haline getirip[735] hükümete sundular. Aralarından bazıları yakalanmış olsa da, her yerde isyan edenlerin sayısı artmaktaydı. Ordudan ve memurlardan bunlara katılanların sayısı da her geçen gün artıyordu. Onlara göre Türk sultanı korkulacak bir şey yapamazdı, eski korkular kaybolmuştu ve tebası artık ondan korkmuyordu. Bu bir günde olan bir şey değildi. Bir yıl içinde 16 çeşit yeni gazete yayınlanmaya başlandı. Gazetelerin hepsi hükümetin despot yönetimini eleştiriyor ve özgürlüğü savunuyordu. Bu gazetelerdeki makaleler Türkçe[736], Arapça[737], Yunanca[738], Arnavutça[739] ve Ermenice'ydi.[740]Her gruptan insanın anlayabileceği şekilde propaganda yapıyorlardı, o sebeple bir kez başlayınca adeta bir sel gibi önünde durulamaz bir hal almıştı, işler artık durdurulamaz bir noktadaydı.

Türk halkı biraz saf ve muhafazakardı ve anayasanın ne anlama geldiğini pek anlamıyorlardı.[741]Anayasa ilan edilince her şeyin özgür olacağını ve

her istediklerini yapabileceklerini düşünüyorlardı. Bütün yönetimin ve ilgili geleneklerin anayasanın ilanından sonra ortadan kalkacağını düşünüyorlardı. Bir hükümetin yönetim sistemi olmazsa halkın haklarının bir sınırı olmaz. Yeni yasalar ve reformlar hayata geçirilince, imparator kendi yetkilerini halka devretti, kendisinin durumu da oldukça zorlaştı. Halkın isteklerinin sonu yoktur. İmparatorun onların isteklerinin tamamını gerçekleştirmesi mümkün değildir, bu sebeple yönetici ve yönetilenler arasında her zaman çelişki[742] ortaya çıkar, işte böyledir. İmparator bir şeye hayır derse halk kalabalıkları buna karşı çıkar, eğer o sırada her şey kuralsız şekilde olursa sonradan bunları kontrol altına almak istediğinde halk buna çok kızar. Eğer onların istedikleri yapılırsa, herkesin istekleri farklıdır ve isteklerin sonu yoktur, imparatorun onları tatmin etmesi imkansızdır ve tatmin olmazlarsa daha da sinirlenirler ve isyan ederler. İmparator ya parlamentoyu kapatarak bir değişim yapacaktır ya da halk ve asker bir araya gelirse imparator için tehlike ortaya çıkacaktır. Askerler imparatora çok yakındır ancak artık emirleri dinlememektedirler. İran'da son zamanlarda yaşananlara bakarsanız bunu çok iyi anlayabilirsiniz. Bu sebeple Türkler anayasayı ilan etmiş olsalar da kargaşa devam etmektedir. Eskiden insanlar Ruslar'ın imparatoru Alexander'a[743] gülüyorlardı ve yaptıklarının cezasını çektiğini söylüyorlardı. Türkler'in geleceği belirsizdir. Avrupa ülkeleri bu nedenle diken üstündedir.

Doğu Avrupa[744], Batı Asya[745], Rusya[746] ve İran[747], bu ülkeler Fransızca konuşmakta, okullarında Fransız kitapları okunmakta ve Fransızlar'ın yolundan gitmektedirler. Despot yönetimlerin baskısı altında çok uzun zaman kalanlar isyana en yakın olanlardır. Bunların hepsi Fransız Devrimi'ne[748] özenmektedirler, ayrıca halklarına da bu örneği göstermektedirler. Her şeyi Fransa'dan öğrenmektedirler, kendi ülkelerinin insanlarının da Fransızlar gibi cesur olmasını ve ülkeleri için bir şey yapmasını istemektedirler. Türkiye, Rusya, İran, Romanya, Karadağ[749], Bulgaristan ve Sırbistan'da[750] hep Fransızca öğrenilmektedir. Bu ülkelerde gezebildim çünkü Fransızca'ya meyleden çok fazladır.[751]Herhangi bir şeye çok meyletmek zararlıdır, baskı çok olursa da mutlaka büyük bir değişim yaşanacaktır. Eğer öğrenciler Fransızca öğrenir ve Fransız kitaplarını

okuyarak memuriyete girerse, bütün ülke halkı her gün Fransız devrimini konuşursa, gönüllerinin derinliklerine kadar bu düşünceler işleyecektir, hükümetin yaptıkları Fransa gibi olmazsa halk bundan mutsuz olacaktır. Böyle bir durumda kargaşa olmaması şaşırtıcı olurdu. İran ve Rusya'da olanları herkes görmüştür, Türkler nasıl olur da bu olaylardan etkilenmezler? Korkarım Fransız devrimi gibi bir devrim Türkiye'de de yaşanacaktır. Veya şöyle denebilir ki bugün Türkiye'de anayasanın ilanını isteyenlerin hepsi askerdir[752]. Askerler düşünür değildir, askerler arasında kargaşa olmazsa halk arasında nasıl kargaşa ortaya çıkar?[753]O sebeple denilebilir ki Türkiye'de aslında kargaşa olmayabilirdi. Kargaşa var mı, yok mu? Ne yazık ki vardır.[754]Bu, benim gibi buraya kısa süreliğine gelmiş biri için anlaması zor bir iştir.[755]

Türkler Müslüman'dır.[756]Bu dinde birçok tarikat vardır. Dervişleri[757] gördüm, sema yaparlar ve kuran okurlar[758], ahşaptan Ming Tang[759] tarzında ibadethaneleri vardır. Din adamlarının çoğu üst katta oturur, bazıları da alt katta ney üfler[760] ve davul çalar.[761]Sonra üst kattakiler alt kata inerler. Ortada kare şeklinde bir mihrap[762] vardır ve etrafı ahşap ile kaplıdır. Dışarıda izleyenler bulunur, içeride bulunanlar ise ibadet ederler. Aralarında 80 yaşında bir din adamı vardır. Bu kişi (ibadet sırasında) bazen ayakta durur bazen oturur, bazen eğilir, gözlerini kapatır ve ellerini kavuşturur. Sessizce dudaklarını oynatarak dua okur[763], diğer din adamları da onun yaptıklarını yaparlar, bu şekilde üç tur bulundukları yerde dönerler, diğerleri de onu takip ederler, ayakta, oturarak, eğilerek, dönerek ibadet ederler, sonunda dururlar. Dönüş durduktan sonra yaşlı din adamı ortada ayakta durur, aralarından genç olan din adamı yaşlı olanın önünde eğilir ve yaşlı olanın elbisesini koklar.[764] Sonra sırtları birbirlerine ve karşı karşıya gelecek şekilde dönmeye devam ederler, hepsi bu şekildedir. Sema yapanların gözleri kapalı ve elleri yukarıdadır, elbiseleri beyaz ve uzundur, rüzgarla birlikte dağılırlar, bu ibadet 1 – 2 saat kadar sürer, yaşlı olan çok yorulur. Çok güçlü olanları bile yorulur, ben 10 kadar din adamı gördüm, genç olanlarındandı ve yorulmamıştı. 3 kez dinlenirler ve tekrar dönmeye devam ederler, hepsi aynı şekildedir, çok büyük bir değişiklik olmaz. Bunun

anlamı yavaş yavaş göğe varmak ve güzel düşüncelere dalmaktır, ancak çok uzun sürmektedir ve oldukça yorucudur. Yaşlı olanları baş din adamıdır.[765]

Başka bir tarikatı da gördüm, ahşap bir binalarının ortasında dört köşeli ahşap bir yerleri vardır. İçeride bir oda vardır ve odanın içinde bir mihrap[766] vardır ve orada dua ederler, birçok insan yaklaşık buradan 1 Zhang uzaklıkta dizlerinin üzerinde dururlar, belli bir ritimle[767] bazen secde ederler bazen ayağa kalkarlar. Ayrıca birçoğu bedenlerini ileri geri sağa sola sallarlar[768], bu çok tuhaftır.[769]Buradaki herkes yere oturup ibadet edebilir[770], fakat mihrabın[771] önüne ancak din adamları[772] gidebilir.

65 Kang, Romanya'dan yola çıkarak İstanbul'a gelmiştir. Bu ifade Kang'ın Romanya Seyahatnâmesi'nin sonunda yer almaktadır. 康有为 (Kang You Wei)(1995), 康有为遗稿, 列国游记 (Kang You Wei'in El Yazıları, Seyahatnameler) 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi), sayfa 535.

66 戊甲, 1908 yılı, bakınız: 方诗铭 (FangShiMing)(2007), 中国历史纪年表, 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi), sayfa 150. 农历, geleneksel Çin takvimine göre 6. Ayın 29'u, miladi takvime göre 27 Temmuz 1908'e (六月廿九) denk gelmektedir.

67 东坡岐山诗

68 有山秃如赭, 苏轼 (Su Shi) Song Hanedanı döneminde yaşamış şair (1037-1101), Qing Hanedanı döneminde tıpkı burada Kang You Wei'in kullanmış olduğu gibi Su Shi'ın şiirlerinden parçalar kullanmak oldukça yaygındır. Bakınız: 王水照 (1997) 苏轼研究 (Su Shi Araştırmaları), 河北教育出版社, sayfa 285 -290.

69 突京

70 君士但丁帝

71 金戈

72 锄

73 吾应先支那。

74 君士丹丁那部, Konstantinapol'ün Çince karakterlerle yazılmış şeklidir.

75 耶尼玛哈, bu yer ismi Türkçe bir ismin Çince seslerle yazılmış halidir. Yeni Mahal veya Yeni Mahalle olabilir.

76 英里, İngiliz mili.

77 摩诃末, Fatih Sultan Mehmed'i kastediyor olmalıdır.

78 希腊教庙

79 里, Çin'e has bir uzunluk birimi. Qing Hanedanı döneminde yaklaşık 600 metreye denk gelmektedir. Günümüzde standart olarak 500 metredir.

80 江湖

81 长江

82 武昌

83 汉口黄鹤楼

84 晴川阁

85 君士丹丁

86 巴黎

87 伦敦

88 维也纳

89 柏林

90 彼得

91 圣彼得

92 惜哉付之突人，如此江山，岂不可惜!

93 拿破仑

94 俾士麦

95 意, Çince'de İtalya'ya verilen 意大利 isminin ilk karakteri kısaltma olarak kullanılmıştır.

96 奥, Çince'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilen 奥匈帝国 isminin ilk karakteri kısaltma olarak kullanılmıştır.

97 西, Çince'de İspanya'ya verilen 西班牙 isminin ilk karakteri kısaltma olarak kullanılmıştır.

98 直布罗陀

99 波斯, İran'ın Çin kaynaklarındaki en eski isimlerinden, Pers anlamına gelmektedir.

100 扬州

101 蜀山

102 长城

103 长安

104 洛阳

105 南京

106 北京, Pekin.

107 蒙古

108 舍卫国, Sravasti, Hindistan'da bulunan eski bir kent ve krallığın ismi bakınız: Legge James (1965) A Record of BuddhisticKingdoms: Being an Accountby Chinese Monk Fa-Hien of His Travels in India and Ceylon (A.D. 399 - 414) in Search of The Buddhist of Discipline, New York, Paragon Book Corp., Dover Publications Inc., sayfa 55 – 63.

109 冠: Soyluların ve hükümdarın kullandığı şapkalar için kullanılır. Aynı zamanda hükümdarın tacı anlamında da kullanılmaktadır. 古代汉语词典(Klasik Çince Sözlük)(2002)北京商务印书馆, sayfa 502.

110 灰石, gri taş, kireç taşı

111 士坦逋 (Shi Tan Bu), Kang'ın İstanbul için kullandığı isimlerden biri. Bu ismi tarihi yarımadanın bulunduğu bölge için kullanmaktadır.

112 楼阁

113 避暑地, Sıcak zamanlarda gidilen sıcaktan uzakta serin yer anlamındadır.

114 汽车

115 Orijinal metinde burada bulunan iki Çince Karakter okunamamaktadır. Bu cümlede okunabilen karakterlerden çıkarılacak anlama en yakını kullanılmıştır. Bakınız: 康有为 (Kang You Wei)(1995), 康有为遗稿, 列国游记 (Kang You Wei'in El Yazıları, Seyahatnameler) 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi), sayfa 538.

116 闾阎

117 其人口号百万

118 邑聚

119 实今不止百万矣

120 柏林

121 启罗迈当 (QiLuo Mai Dang) Fransızca'dan geçmiştir. Çinliler uzunluk birimi 里Li'yi daha sıklıkla kullanmaktadırlar.

122 伦敦

123 巴黎

124 Kang, 1898'de Pekin'i terk etmek zorunda kalmıştır. Sürgünde geçirdiği günlerde İstanbul'a gelmiştir.

125 闭门造车， 出门合辙: Song Hanedanı dönemine ait 中庸或问 içinde geçmektedir. Anlamı "Kapıyı kapatıp araba yapsan da yola çıkınca diğer arabalar ile aynı olacaktır". Kapı kapatıp araba yapmak gerçek durumdan kopmayı ve toplumun ihtiyacı olan yenilikleri zamanında yapamamayı anlatır.

126 啤亚士打, Osmanlı para birimi.

127 中饱

128 市长

129 自治

130 官吏

131 突

132 东洋, Çin'in doğusunda bulunan ülkeler anlatılmaktadır, bu isim ayrıca Japonya anlamına da gelir. Çince'de Japonya için çoğunlukla "日本" kullanılmaktadır.

133 而突在近邻，有若鼾睡, 甘为坐亡，绝不少动，岂非大异事哉！

134 虽有回教压抑, 亦何闭赛乃尔！

135 布加利牙, Günümüz Çincesi’nde Bulgaristan için “保加利亚” ismi kullanılmaktadır. Her ikisi de Bulgaristan isminin sesinden yola çıkarak üretilmiştir.

136 精炼者

137 马西多呢州

138 阿喇伯

139 辩护士, günümüz Çincesi’nde律师 denmektedir.

140 镑 , Bang Pound ve Lira anlamlarına gelir.

141 奥人

142 塌

143 丈 uzunluk birimi, 10 尺 (Chi)’a eşittir, yaklaşık 3.3 metre古代汉语词典(Klasik Çince Sözlük)(2002)北京商务印书馆, sayfa 1998.

144 总监, Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official İmperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 530.

145 昔延外人操外语则拘囚之.

146 啤亚士打, Kang bunun bir Osmanlı para biriminin ismi olduğunu belirtmektedir.

147 外人, burada yabancılardan kasıt şehrin dışından gelen insanlar olmalıdır.

148 工商业学校

149 Burada ne kadar para olduğu belirtilmemiştir.

150 总理, Qing döneminde “Grand Minister”, “Büyük Bakan” mevkiinde bulunan devlet memuru. Burada Osmanlı’daki muadilini bu ifadeyle anlatmaktadır. Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of OfficialİmperialTitles of China. Stanford UniversityPress, sayfa 532.

151 总理派人导游，则甚恭.

152 以为中国人未尝有到此也.

153 君权.

154 红绒帽, Fes.

155 士担逋

156 蒙古喇嘛, Tibet Budizmi’ne bağlı Moğol lamaları çoğunlukla bordo ve sarı ağırlıklı kıyafetler giymektedir. Kang, bu elbiseleri onlara benzetmektedir.

157 过河桥为士担逋, Burada bahsedilen nehir Haliç olmalıdır. Kang tarihi yarımadanın bulunduğu bölgeyi İstanbul olarak adlandırmaktadır.

158 生苏非庙

159 素立曼庙

160 巴沙

161 巴沙

162 尾屑路

163 售药之医

164 亦有粥卖如中国. 粥, Zhou, Çin’de günümüzde de içilmekte olan pirinçten yapılan bir tür çorba.

165 地球万国之图

166 君士但丁.

167 华表.

168 塔

169 金神.

170 奄人

171 Kömür olan yerde ağaçlar sık olmaz; burada bir teşbih yapmaktadır. 如吾煤山草木.

172 长安

173 汉朝, Han hanedanı Çin’i M.Ö. 206 – M.S. 220 yılları arasında yönetmiş olan hanedan.

174 唐朝, Tang hanedanı, Çin’i 618 – 907 yılları arasında yönetmiş hanedan.

175 法部审院

176 突京衙署, 衙门, Yönetim merkezi , Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 575.

177 兵部署, Ministry of War, Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 384.

178 泉亭

179 苏丹厄蔑第三.

180 回僧人

181 尺, Çin’de kullanılan bir uzunluk birimi; 33 cm’e eşittir. 古代汉语词典(Klasik Çince Sözlük) (2002)北京商务印书馆, sayfa 197.

182 国宝

183 摩可末, Hz. Muhammed veya Hz. Musa olabilir.

184 银币局

185 骑从

186 观者如堵

187 石龛

188 大臣 adında

189 荒草

190 柏树

191 回教先贤

192 钱币局

193 百武

194 东罗马

195 突厥诸先主

196 先帝, geçmiş imparatorlar.

197 遗妃 haytata olan imparator eşleri.

198 奄人.

199 圆穹

200 妃子

201 生苏菲庙

202 古旧理论

203 西罗马

204 彼得庙

205 保罗二庙

206 沙之刊陵

207 苏非者, 教之先贤也.

208 彼得

209 保罗

210 意国游记

211 生苏非

212 非礼多韶士

213 如斯底年

214 宝塔

215 金摩色画

216 昔帝后

217 穹

218 半穹

219 洼半壁式

220 神座, Budist tapınağında buda heykelinin bulunduğu yer.

221 青紫圆文石

222 青红石

223 十字

224 善神

225 轩力可士但多罗士

226 先贤

227 殊秒如游天宫

228 金光摩色

229 东十字军

230 摩可末庙

231 耶教,

232 佛教

233 粤

234 羊城

235 长寿寺

236 寺观

237 野蛮国

238 真可恨也！

239 与月地明

240 正中神座

241 王座

242 金塔

243 讲经

244 金牌

245 先贤

246 麻巫拉岛

247 文石

248 亭

249 红文石

250 铜

251 一柱有掌血痕,盖四百六十年前, 回人杀希腊人二万于此染成云.

252 五色文石

253 正殿

254 匪尼士议院

255 路易十四之花赊喇宫

256 巴黎护华宫

257 峨特

258 印度式

259 油灯

260 铁网

261 水管

262 黄塔

263 啤先打

264 君士丹丁那不京

265 烟地利那部门, hangi bakanlık olduğu anlaşılamamaktadır. Türkçe bir bakanlık isminin Çince seslerle yazılmış hali olmalıdır.

266 摩色庙

267 非礼多韶士

268 旧有地道相通

269 基督十二徒

270 基督医人

271 摩色画, Çince sesler ile mozaik resim olarak ifade edilmiş olmalıdır.

272 长椭室 elips

273 密祷室

274 牑

275 君士丹丁后

276 地穴

277 正殿

278 五色文石

279 龛

280 耶路撒冷

281 麦加

282 生苏非

283 厄灭庙

284 王庙

285 前廊

286 矮穹

287 麦加庙

288 舍卫佛讲堂

289 印度制

290 正门

291 穹

292 金碧瓷贴

293 小儿时

294 许愿灯

295 埃及华表

296 刻埃及文.

297 刁多廖士

298 绿铁

299 犹太极缺石

300 不方不圆

301 德霸主威廉纪念亭

302 威廉

303 雄心

304 威廉纪念亭

305 咸呼万岁

306 埃及华表

307 别详于后

308 Buraya kadar olan bölüm Kang'ın el yazılarından oluşmaktadır. 康有为(Kang You Wei), (1995), 康有为遗稿, 列国游记(Kang You Wei'in El Yazıları, Seyahatnameler) 上海人民出版社 (Shang Hai Halk Yayınevi), sayfa 546.

309 疏伦墨尔顺

310 素立曼

311 贴金碧瓷

312 白鸽庙

313 鸽鸡

314 圆穹四塔

315 余游不胜游, 书不胜书

316 素立曼者

317 柩

318 如欧制不葬也, Kang, muhtemelen kabrin üstünde tahta bir kısım olduğu için gömülmediğini düşünmüş olmalıdır.

319 棺

320 蓝绒

321 左为素立曼第二第三两棺.

322 俗抑女 kadınları aşağı görmek.

323 瓷砖

324 横式

325 填金

326 素立曼后

327 经

328 瓷壁

329 麦加

330 非本教者

331 寝庙, 寝 uyumak anlamına gelir, uyku mabedi . Kanuni Sultan Süleyman’ın türbesinden bahsetmektedir.

332 摩诃末陵塔

333 Kang Hz. Muhammed’in kabrinin Mekke’de olduğunu düşünmektedir.

334 穹

335 昔闻其棺悬空中不贴地,盖摄以吸铁, 今观之果然,虽以诡术惑愚民,亦足千年矣,黠哉! 摩诃末

336 寝殿

337 摩诃末, burada padişah II. Mahmud’tan bahsediyor olmalıdır.

338 鸭荟丫诗士, bu ismin Türkçesinin ne olduğu anlaşılamamaktadır.

339 王摩诃末

340 域多利

341 拿破仑

342 一写经九百年矣,传为先教皇摩诃末所写云.

343 坟堂

344 澳洲

345 爪哇

346 缅甸

347 加拉吉打

348 启罗

349 突厥及回人物.

350 阿剌伯之文明

351 突厥之宏伟

352 波斯

353 清胜

354 亚历山大

355 石棺

356 希腊

357 爹聊士

358 罗马后

359 明堂

360 蓝绿瓷

361 锻绫

362 文绣

363 织, 木, 铜, 瓦 , 书 ,画

364 壁瓦

365 银器

366 瓦炉炕床

367 东北

368 诵经

369 织画

370 座

371 矩形

372 地下室

373 下百级

374 广堂

375 藏金银

376 喷水管

377 金藏

378 天上飞渠

379 地中通随

380 盖吾国为政以德,导俗以俭,自无从产此,吾国之短,乃吾国之美也.

381 秦皇, M.Ö. 259 – M.Ö. 210 yılları arasında yaşamış Çin'i tarihinde ilk kez birleştiren imparator. Bakınız: 张分田(2003)秦始皇传 (Qin Shi Huang Biyografisi), 人民出版社.

382 汉武, M.Ö. 156 – M.Ö. 87 yılları arasında yaşamış Han hanedanı İmparatoru: Bakınız : 寇养厚 (1999) "汉武帝为何重视" (Han WuDi Neden Önemlidir), 文史哲第4期.

383 英，俄，德，法，奥，意

384 欺负

385 苏丹甚畏之

386 六国人之横行

387 俄千镑, 英六百镑, 法四百镑, 意三百镑, 奥一百五十镑，德百镑,

388 吾闻之即病突人,亦自病也.

389 回首燕京

390 真所谓同病相怜者矣 !

391 光绪二十年, 甲午方诗铭 (FangShiMing)(2007), 中国历史纪年表, 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi), sayfa 150.

392 明弘治、 1487 – 1505 yılları arasında yaşamış Ming dönemi imparatoru.

393 赞尼沙利士

394 君后

395 各官皆盘坐

396 满，蒙人

397 计突厥传自北方, 必有自来.

398 其白事者多跪

399 亦北方旧俗

400 宋朝, Çin’de 960 – 1270 yılları arasında hüküm süren hanedan.

401 跪礼

402 兵部大臣, Ministry of war, Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 384.

403 侍者

404 锦

405 兵官

406 参将, Assistant Regional Commander, Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 517.

407 突色

408 法部大臣

409 广袖

410 雪青

411 外部内部大臣

412 缠首

413 宰相

414 铜

415 堂上官,Senior Official. Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 487.

416 侍官

417 补服

418 奄官首领

419 刽手

420 铜甲

421 盖突厥出自我、宜其类也

422 曾劼冈日记

423 衙门

424 法部

425 兵部
426 白鸽寺
427 堡垒式
428 突以兵立国.
429 兵署
430 兵房同于王宫
431 正宫
432 太后
433 镏金
434 御园
435 王子
436 公主
437 驸马
438 亚善冈
439 威廉
440 行幸
441 踪迹甚密
442 亦苦矣哉！
443 北京香山静宜园
444 殿阁
445 以吾为中国人,特许游
446 正殿
447 督抚将军, Governor, Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press, sayfa 539.
448 一统之公主
449 诸侯邦
450 小邦
451 行宫
452 大宫
453 茶楼
454 然今皆不阉突种,而用黑人矣,与中国何暗合乃尔！
455 今以立宪故
456 乃以吾七月二日谒其庙, 观者如堵.
457 御园

458 仗队

459 路易十六

460 羽林军

461 有卫将军握手讯问、奄官亦然.

462 卫官

463 奄官

464 兵对两列

465 马队

466 嫔妃

467 御者

468 嫔妃

469 卫将

470 苏丹鸭都哈密第二

471 卫士

472 茶, 饼, 架非, 柠檬水

473 专制

474 今观之终非吾国一统大朝之比也.

475 丹

476 瑞

477 希腊王

478 刑部尚书

479 葡京

480 女子出必障面

481 益不可得见

482 吾不意以漫游而尽见其礼仪

483 其用阉与吾国同

484 而不残同种, 犹胜我国.

485 常侍, Han hanedanı dönemindehanedanın yıkılmasına neden olan haremağaları. Bakınız: 李庆西 (2009) “十常侍乱政”, 书城, 第三期, sayfa 20 – 26.

486 天策

487 魏氏

488 狐狸假虎威

489 门生天子

490 春秋, İlkbahar-Sonbahar dönemi M.Ö. 771 – M.Ö. 476 yılları arasındadır.

491 后宫
492 与乱通道
493 李联英
494 宰臣与疆吏
495 国联军
496 天津
497 辽宁
498 中国儿陆沈
499 宫婢
500 加拉蘪
501 兵校，宾房
502 京中卫兵
503 太后宫
504 宰相宅
505 兵部大臣
506 公园
507 久居于此, 色亦变黄黑
508 大客舍
509 克兰大客舍
510 官署
511 欧垒
512 敢掠其面纱而游焉
513 公使
514 亚洲古垒
515 溪
516 欧垒
517 科士科
518 公使
519 法部大臣住宅
520 奄马近
521 哥敦刊
522 金角
523 海部署
524 海军校

525 兵舰

526 术者

527 欧洲垒下

528 唐

529 曲江, 西安Xi An yakınlarında bulunan bir sayfiye yeri.

530 南河炮, 十刹海

531 小艇

532 威廉

533 汽船

534 乔地利

535 有英宾坟

536 咸丰五年

537 域多利

538 兵房

539 炮垒

540 皆甲全球

541 坡忌岛

542 安底哥尼岛

543 高忌岛

544 东教僧人

545 冰奇坡岛

546 汽车场

547 佯颠拿洲

548 阿连五国

549 茅德必卑

550 冰奇坡岛

551 茶馆酒楼

552 意大利戏

553 弦歌

554 希腊人

555 耕者

556 盘石

557 亭

558 突人卖酒于是

559 奈波之酒楼
560 先佐治
561 在吾东汉
562 则吾国甚愧之
563 恶民
564 囚士民于此
565 犬岛
566 突人多犬
567 铜钱
568 啤亚士打
569 巴拉士
570 铜
571 银
572 七钱二分银圆
573 三分六厘小银
574 英镑
575 佛郎
576 班
577 葡
578 厘拉
579 突人自古虽尚武功
580 封建
581 其平等颇与吾国同
582 邑地封功臣
583 啤
584 啤厘
585 大夫
586 邑
587 大夫
588 侯
589 县，乡，亭
590 啤
591 马规士
592 侯

593 摩来第二

594 宰相

595 大臣

596 公使

597 啤沙

598 大夫

599 啤沙

600 侯

601 啤士啤

602 编士

603 王

604 贾谊, M.Ö. 200 – M.Ö. 169 yılları arasında Han hanedanı döneminde yaşamış şair ve devlet adamı.

605 诸侯

606 黎塞留, Kardinal Richelieu, 1585 – 1642 yılları arasında yaşamış Fransız devlet adamı.

607 与国朝之待蒙古亦行之

608 突税甚重

609 修路费

610 小舟

611 然财政不修

612 突人甚贫

613 希腊人

614 十余金矣

615 以其无床桌如日本

616 分银

617 亦甚俭过中国矣

618 故民之贫过于吾国

619 以故乞者遍地

620 法, 班, 葡

621 调味

622 突人皆不饮酒

623 以其教禁之故

624 果汁

625 甜水

626 肉粒

627 肉汁

628 肉粒

629 点心

630 面食

631 烧鱼

632 琵琶

633 薄鼓

634 印度

635 爪哇

636 缅甸

637 盖不令妇女视外也

638 板

639 突人尊男抑女

640 女子出门必以黑纱弊而

641 无一敝服垢面者; 此胜吾国远甚.

642 突女无为娼者

643 江苏

644 江浙

645 窃意以兵力国

646 习而成貌.

647 突人足迹极厚大

648 突之浴堂

649 明堂

650 大石板

651 邦俾沉

652 专制

653 光绪三十四年六月二十九日

654 西十月十四日.

655 光绪四年

656 贤相

657 阿士文

658 小校

659 呢诗宾, Ni Shi Bin olarak okunur, Niyazi Bey olmalıdır.

660 武爵

661 中爵

662 亚吕班年州

663 突主

664 卫兵

665 请王即立宪开国会

666 突主大怒

667 突王大惊异之

668 亚喇伯

669 马亚多呢

670 大将军

671 楂里第一

672 大臣

673 宦官首领

674 突主无语垂涕

675 三益啤者

676 吾

677 外部大臣

678 其姨为妃

679 啤

680 三益

681 Bu kişi’nin adı 吾三益, Wu San Yi’dir. Çince karakterlerin seslerinden anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Hilmi Paşa olmalıdır.

682 新党之豪富

683 慕吾而宴于其第

684 三益啤

685 少年党, Genç parti anlamına gelir. Kang bu parti için bazen bu ismi, bazen de 轻年党 isimlerini kullanmaktadır.

686 阿士文

687 非散金不能也

688 内监

689 宫妃

690 卫将军

691 某阴实主其事

692 先锋

693 不便出名耳

694 陈平, Han hanedanı döneminde yaşamış devlet adamı.

695 斤, Çin’de kullanılan bir ağırlık birimi, yaklaşık 500 gram’a eşittir.

696 阏氏, Hunlar’ın imparator hanımlarına verilen isim.

697 士湃

698 葎巴沙, Mehmed Said Paşa olmalıdır.

699 剃须

700 戊申六月二十九日

701 笳

702 半月旗

703 少校呢诗宾

704 新党, Jön Türkler’i kastediyor olmalıdır.

705 贵族

706 大僚

707 瓜分

708 贵官

709 蔑乞 (MAHATPACHA)

710 突议员

711 选举法又草率未善

712 党人自私

713 举议员多豪强暴夫

714 无政治学

715 只有喧哗

716 恐突之乱未艾云

717 小亚细亚,

718 青年党

719 回教徒

720 耶教徒

721 突厥人

722 亚马尼亚人

723 喀司他摹尼 , Ka Si Ta MoNi, Çince seslerle Kastamonu.

724 电局

725 罢长吏

726 四大队

727 皮得利士地, Pi De LiShiDi
728 来平孙忒, LaiPing Sun Tui
729 茄尔别克尔
730 州
731 县
732 轻突主之无能
733 阿那忒利耶
734 檄文
735 加以歌词
736 突文
737 阿拉伯语
738 希腊语
739 亚马班尼亚,
740 亚马尼亚
741 不识立宪之义
742 矛盾
743 亚力山大
744 欧东
745 亚西
746 俄
747 波
748 法革命
749 门的内哥
750 塞维亚
751 法之倾动力.
752 或曰突今请立宪者,皆出于兵官.
753 兵官非学者也、兵官不乱，夫谁与乱?
754 故突可不乱，其然欤? 不然欤
755 非吾旅人所能深识而预断也.
756 摩诃末教
757 爹维士
758 大舞诵式
759 明堂式
760 吹笛

761 击鼓

762 坛

763 口喃喃诵

764 以首俯嗅老僧身 Burada sadece eğilme vardır. Kang bu harekete anlam veremediği için kokladığını zannetmiş olmalıdır.

765 主教

766 神位

767 颇有节奏

768 腰身

769 则可异也

770 拜诵

771 神位

772 僧人

二四、突厥游记*

一九〇八年

自罗马尼亚乘船，戊申六月二十九日晓起，自船中望黑海澄波万里，紫澜微回，渐见冈峦，惟多秃皮。东坡岐山诗曰：有山秃如赭。盖地有运会，苟非其时，则气不泽润。行数时，渐近突京，平冈迤逦，颇有古垒及村落，然山色枯而力弱，与欧西迥异，是觇突厥之衰矣。

六月二十九日晓泛黑海

澄浩万里碧，镜天镜澄磨。紫澜更不回，稳渡枕席过。遥遥地中海，深处寂奥何。战舰几千里，白浪若山陀。我来际升平，牢踏不扬波。朝日升寒光，反射金扶罗。横览大地图，感慨起啸歌。君士但丁帝，当年挥金戈。熊罴奄两海，它都移作家。遥望山秃枯，鼓鼙枕山河。突厥昔何雄，今衰岂可诃。俄窥高加索，美人产婴窝。烽涛鼓押谍，北岸俄兵多。戍戟出海峡，英法实两锁。余怒徙东海，我遂遭祸疴。黑海虽绝域，动若洛钟和。横槊谁赋诗，吾应先支那。

十一时半，将至君士但丁那部，沿海边冈阜渐绿，皆有人家，地名耶尼鸡呤，距京七英里，皆有欧式住宅，白窗三两层，英、德，各使避暑别墅在焉。凭对黑海，渐入海门，自此屋宇相连矣。

入口处窄不及里，两岸为欧亚之界，两岸皆有古城斜墙至海，欧岸四，垒堞完好，高耸云表，亚岸大圮，仅余坏墙，此二垒当

嵘洞末千紫，环希腊教旗为之导。自此两山夹岸数十里，如江湖然。人家楼阁，弥山上下，汽舟帆樯，映带碧海，风景之美，略似长江之武昌、汉口黄鹤楼前，晴川阁外。而碧海回环，岛屿外点，尤为内地江山所无。且襟控两海，形势奇伟，寒暑适中，实可谓为大地都会第一。君士但丁之营此新都，可谓有识。若不裂属与诸子，实为控抱欧亚之大都会，虽罗马尚不及，何况今之巴黎、伦敦、维也纳、柏林乎！近世惟俄大彼得之迁圣彼得堡略似之，而形势尚远不如也。遍大地中控握两海之口，绾毂两洲之地，以为都会者，亦惟此一都。若中国、印度、波斯城内，皆无此奇辟之境，且无论何京也。惜哉付之突人，如此江山，岂不可惜！若以拿破仑、俾士麦有之，则北出师以捣俄，南驰舰以扰班、意、奥，西扼直布罗陀、埃及之口，东辟波斯之地，欧西一统之局，何难有成？惜哉突人抚有之而坐困也。

此京既控扼山海之险要，而规模伟大，亦无伦。后山自巴根迤来至近海，多成冈阜，如洪涛之奔放，而枝叶重重环抱如竹之苞，扬州蜀冈之势颇肖之，但包裹不如之耳。君士但丁来此宅都，始营城郭，自后山数重暂至海环数十里，崇垣屹屹，雉堞嵯峨，依冈筑之，自西千四百七十六年，突人破京而坏之，而今垒堞尚半存焉。盖将二千年物，英主遗构，大都壮观。中国自长城外，长安、洛阳久毁，今南北京比之既幼稚，南京大亦颇相仿，其雄伟精美亦逊之。波斯古京毁于蒙古，印度皆留街巷，舍卫、鹗恶则远不能比，然则就一城论，雄伟亦当为大地冠焉。英雄作事令人惊，君士但丁在二千年，已能如此也。吾策马巡览城址，抚其颓垣断堞，拾其灰石，为之惊叹！

登其正门之楼，俯瞰山海之势，其冈脉出士担丁者最高，因为王宫。左旁稍低之冈护从连绕，其岗亦然，凡数十里，皆楼阁布满矣。外有四岛傍之，今皆人家，而冰奇波岛尤为胜妙，欧人以为避暑地，园林相接，今汽车新成，候日之盛，不可思议。又外有三岛远拱，突人昔囚□□王于此，又逐犬数千于此，自此出口，故此京之大，蟠亘百里，闾阎扑地，其人口号百万，然近京邑聚，今皆相连，观其气象之大，实今不止百万矣。园林楼阁日盛，连百余里，若他日接连诸岛，则开方二百里以饮于山海，规模之大，盖为无伦。今柏林新辟京地二十五启罗迈当，欲争雄伦敦，而巴黎环山以内，广原旷旷，然较之君士但丁那都之控据山海，气象万千，终有天壤之别也。惟突京之污秽破坏，实为全欧所无。盖人家日夕粪除之物，皆弃于门外道中，其致秽之本一。突京人家皆好养犬，更有街巷之野犬，乃不属于人家而野生者，回家乃禁人杀戮之，车徒行游，犬多横卧道中，车徒经过，委曲回避之，甚苦。其犬无所事，终日懒卧，连群相与舔粪除物为食，故粪物污秽塞途，其致秽之本二。其贫人既多跣足，褴褛相望，或更病丐行乞，坐卧途中，观瞻不雅，其秽三。室屋既多古旧，岁时不垩，破坏不修，木折瓦飞，其秽四。道路填石，而岁久不平，遂多坎窞。其无石者，晴则飞沙眯目，雨则泥泞污溅。又甚者，便旋道上瓦砾堆中，积久益臭，其秽五。至此乎，日日掩鼻而过，污逢怀大耻，盖恰与十年前北京无异。乃至夹道之店，执役之工，亦有类者，几若梦回故国，但无卧道之犬以舔粪物，微此稍差。宜欧美人以吾国比之波、突，诚非误评，而不治之形，暗合乃尔。盖古国文明之余，败偷弊坏，遂有若闭门造车，出门合辙者，亦可异也！吾未至波斯，然可冥推而得之矣。闻突京人须税三喙亚士打，以为修道费，不可谓少矣。此与北京岁拨修道费六十万无异，而皆为吏所中饱，是亦暗合之一。盖突京未设市长，不行地方自治，与北京同付之官吏之手，故官吏恃势而人无由究诘之。惟地方自治，则市长出于公举，即无由全侵公款，而又有多人，众目相助为理。夫民人自经理其都市，犹自治其家，岁岁公议而公

行之，虽欲不整洁不可得也。官吏与民隔绝，痛痒不关，视如传舍，有司少而日力富，可偷惰则偷惰矣，况于可中饱乎！虽欲不污秽不可得也。故付权于官吏，虽有圣主，必不能行纤悉之治，即有杜父召母，一人精神究有不及，或权力有所不给，况间世乃一遇乎！故突与吾国之污，为人轻贱者，乃自治之制不行，非有他也。

突人地处欧洲，与德、法汽车道交通不二日，与奥且数百里为界。而迩来二百年欧西诸国突飞骤进，竞强文明，我东洋遥隔数万里，犹震惊而思变，而突在近邻，有若聋瞽，甘为鬼亡，绝不少动，岂非大异事哉！虽由回教压抑，亦何闭塞乃尔！

然数十年来，经布加利牙役后，不可谓突不大变也。以吾所见考之，国之大政，曰兵制、曰刑狱、曰学校、曰警察、曰衣服、曰几桌床什器，突人于是数者，殆无不尽变，与欧西诸国同矣。

突人开口辄以强兵自许，其练兵法皆师德，常时兵四十万，战时兵百二十万，精练者八十万，其马西多呢州兵十五万，尤为胜兵，盖阿喇伯人强大耐苦，今倡立宪者即其兵也。突人陆军向有名，吾观之甚不肃，其长仍在耐苦耳。

突人法律亦皆变矣，向时吏得恣意鱼肉百姓，今须奉法，凡事皆有辩护士任之矣。吾视其判官讯处，问官四人上坐，辩护士北面辨难，讯者立不跪，后高坐为观者。院舍亦壮大，而污秽不堪，嚣肆无纪，官及辩护士贪甚，官得贿二十五镑，即杀人者亦放之。其外国人有罪不敢问，大暴拘之，则领事来争领去，即讯得实，仅放逐还本国。所见狱卒，乃用奥人，而不敢用本国人。其狱砖墙内以木室为之，无几榻，每室大二丈许，可囚系四五十人，遮以铁窗，墙不坚高，易逃去，此为死囚之狱矣。然仅囚突人，若白人则不能囚。

由斯以观，然则所变律及刑法亦何益？警察立满于途。吾又

游其总监之院矣。楼板内外污秽不整，欹坐笑谑，食烟杂谈，虽有持枪者巡行何为？若道中警察，则以苛细故、勒金钱为事。昔有遇外人操外语则拘囚之，岂徒增压制之具而已。

十年以来，举国学校皆法欧西之法矣。小儿入学，月俸四碑亚士打，外人死收其资为学校。其学室适长几，分课室，悬各图，写黑板。吾入一校，小儿一百六十人，岁避暑假二月。其大学二层，学者甚少，自律学外，他科仅二百人。其设科，曰律、曰兵、曰医、曰工，凡四。无哲学科、神学科。工科教习二，医科教习三，律学并哲学、文学、各国语学。惟兵科兼之，兵不另设学，而附同大学，亦惟此邦，其少可想矣。欧人之所长，突人似未知之。吾游其工商业学，学生三百五十人，自十岁至二十岁，仅学制几桌鞋袜，其粗浅可见矣。然床榻食室颇整洁，岁费四万五千。全国如此，仅二十五所。凡各学楼层甚大，致几桌寥寥数具，地板无毡，望之极不类。惟上寨则绘画甚精美，然一无地毡，即觉朴野，故配物不可不讲。其总理遣人导游，则甚恭，以为中国人未尝有到此也。然突人之多如此，而入学尚寥寥，民俗愚已甚，岂能周于用乎？变学十年，效乃如此，或昔者压抑过甚耶！

今兹突人讲外学者，皆法国学。语言文字悉师法国，故政论亦以法为师。入突境而不通法文法语者，犹盲哑也。然法人不同英、德，本不长于政治，但喻于革命耳。突之青年，久压抑于君权之下，日思以法之图事，导其后生，亦此不得已者耶！惟人心既动，飞扬不已，今虽言立宪乎，恐未必遽能实也。

游于都市，极望皆欧式衣服矣，短衣革履，剪发易服，自苏丹以至小民皆然。惟存红绒帽以记其教，故道中极目皆红冠，此外与诸欧无少异。惟士担道市中极穷者，犹存突人旧服式，则多褴褛不堪。旧服杂以红黄色，如宋元画幛然。其长衣大袖，似中国者，则回教旧服，吾新疆之回教人亦同此，则阿喇伯及波斯人为

多。若凡器什器宫室铺设乎，则自王宫及贵人富家，无不用欧式矣。突故俗席地坐，设锦垫，有小桌，略近印度，与波斯亦同。盖变服及器已十年云。

夫突人兵制学校之大，衣服之式，营垒之制，一一皆同于欧西，而积弱贫困之形，污秽不治之状，为外人所侵凌欺藐者如故也。而变法者仅采之数事，遂下及于变服，亦何益耶！此亦不可不深思也。

过河桥为士担道，依冈凭海，则尽突人所居也。君士但丁故宫在焉。突旧据以为宫，则临海者是也。自生苏非庙、索立曼庙，及一切大庙、狱囚、警院、学校、博物院、巴沙（即市），及一切古迹，与突种人家，皆在士担道。故欲观突俗之真相，必当深观阿多僻士担道，否则犹未至突也。

士担道宫室道路尤污秽，人多褴褛，乞丐相望，与诸犬横卧墙前尤多，且跣足。其大道中为墟，陈售器物，杂坐路歌唱，占卜饮啖，北京旧状，几与逼真。若其市之规模狭小，更有印度气象。

市名巴沙，此市名甄同路巴沙，自为一地，如小城。面上有厚盖，不通光气，故阴沈暗黑如地狱焉，盖百四十年矣。凡十数门，数十道，初入为眩，列肆骈阗，肆仅占地数尺。售药之医，高踞床上，后列药物。米商后堆米包，仅容身坐，一切类是。亦有粥卖如中国。其中多大商，备百货，资本甚厚，而列肆亦同。惟问地球万国之圈，则无之，且所售皆突人用品耳。想其创法之初，以便交易，自谓至善，即今欧西各国食品列市及大杂货店，亦用此法，而合众商万货于是。地黯无光，人气薰蒸，吾少步游，犹思掩鼻，安得不为欧人所轻笑乎！

至夜则道断行人，亦无街灯，马车夜归，殊形不便，以视法、美之专营夜市，何其寂寞之殊，而文野之度，亦以此定之。然我国若此者甚多，犹与突相比之时也。

士担道在过桥不远，即为君士但丁。华表凡七截，每截丈许，下柱二层如塔，昔者顶有金神，后毁于雷火，此为二千年物矣。

君士但丁陵距华表不远，今已尽毁，仅一瓦砾堆中地穴耳。君士但丁为奄人所弑，奄人藁同葬此瓦石堆中，反整洁，士人然灯奉之。闻君士但丁甚暴此地种民，故此奄弑之，人心更称慕而永永祀之云。

其宫庙圣迹至古而瑰玮者，皆在士担道尽处临海冈边。东罗马故宫，枕山临海，颇伟大，在生苏非寺后，今虽为古树蔽林，如吾煤山草木，而遗址皆存，故宫尚在，胜吾长安城上，汉唐陵阙，一无所有者远矣。宫城雉堞，如中国，内环数里。法部审院在城外，奇大。突京衙署至大者，几与兵部署比。城门外敞地有泉亭，方广数丈，百六十年苏丹尼庞第三所作，刻划五采甚精丽，上五圆顶，此回宫室之精，当与博物院同比，此泉甚芳，苏丹饮而作。有回僧，尺许灰高帽，长黑衣，宜相貌，司之。此城门昔为宫，今门上之室，即以藏国宝，有始教主摩诃末一杖。

苏丹者，闭深宫而不出者，惟岁一来开此室视之。其银币局亦在此，同时一视之，千万骑从，而观者如堵云。城上有古树盘屈，六百年矣。门旁有二石龛，凡大臣以罪杀者，枭首此龛，其暴戾嗜杀亦可想矣。入城门内荒草百丈，有君士但丁所筑寺焉。寺门外四柏，有阑，内为回教先贤墓，盖千七百年留物。旁大厦三层，涂黄色，则今钱币局也。局前老树杈丫，亦六百年矣。前百武为白宫，有二塔五门，有二丈之周墙围之，盖自东罗马及突厥诸先主皆居此，最为古矣。今有先帝遗妃五人居此，突人之为奄者居守焉。盖近世诸王别营欧式宫囿于外，不甚居此。而奄人皆改用非洲之黑人，不欲伤其类也，亦胜吾国一筹矣。此宫不许

人入。

自海中望之，层楼抗山甚胜，其后圆穹二、三十，则昔者诸妃嫔各食之厨也。

生苏非庙即在此宫外，此庙已二千年，其阔大华妙，令人惊绝，以古旧论之，可谓为地球华严第一。但太古旧，而经世变，遂有剥蚀，则不能不少让步于西罗马之彼得、保罗二庙。然彼二三百年之近，校此二千年之古，而华妙壮严已至是，又剥坏无多，且为彼得庙之师，以师意论之，终不能不以为第一也。然无论如何品骘，终不能置为大地第三物，印度沙之刊陵，古与华终不能逾之也。苏非者，教之先贤也。生者即先贤之称也。今教人称其先贤如彼得保罗，皆曰先，或译音曰圣，昔《瀛寰游记》作瑶逊者，即此庙也。但译音少殊，今依此土作生苏菲，名从主人也。此庙创于君士但丁帝中，非恶多部士帝继之，而成于茹斯底年帝，盖亦经三百年工程，与彼得庙同矣。其崇墉峻宇，度宏规而大起，四角作四宝塔，高侵云，盖采印度制也。过于保罗庙，但少逊彼得庙耳。然地球大庙亦鲜过之，今彼得庙式，亦取法于此耳。后门作广廊，廊分内外二重，皆八门九柱，柱大盈丈，柱壁皆文石，每门阔三丈高，深三丈，上作金摩色画，中门甚大，有昔帝后二像，回人虽灭之，痕犹在。入门一柱有孔，回人病置指孔内，抹面及足即愈云，今孔甚大矣。遂入殿，殿上作大穹一，其四方作四半穹，四周环楼，前后四角，注半圆式，神座旁左右楼室，各五柱，楼下二大柱，正东西楼室各六柱，楼下四大柱，皆青紫圆文石，大合抱，楼上廊石长丈余，广三尺，柱大盈丈，壁厚五尺，廊彼窗方尺，皆君士但丁遗物。楼上下壁，皆青红文石，门亦然。楼上下门多刻十字，今回人灭之，而痕犹存。一门作蓄神开钥与果，后穹下楼阑左右为茹斯底年帝后对坐，视下处东楼为西一千二百四十年前将军轩力可士但多罗士葬处，彼枭鸽无数，以为先贤所托，禁人取之。楼盖作文纹，为峨特式所自出，各六穹顶楼幂及板，上下一切皆金摩色画，绘种种花式图像，各别万千，殊妙如游天宫，华严宝相，无以尚之。虽为回教人多所毁涂，而妙相金光摩色留存大半，视保罗一穹渺乎小矣。就大地金摩色画之广且多，尚无以比之，况其精妙殊异，而又为二千年之古物乎！吾足迹遍全球，惟波、俄未至，而宫庙拓影皆已见之，吾敢定评，为全地第一华严楼阁矣。宜欧东十字军来，震其文明，惊为未见也。后穹摩色金处，有基督像，虽为回人灭作花样，而遗迹尚存，今改为摩诃末庙，而耶教人爱惜而指点之，易教而用其庙法最美矣。今吾国人有恶佛教者，乃并庙而毁之，如吾粤羊城长寿寺，实为全粤寺观之最伟丽而古者，若改为博物院，岂非至善？乃以第一妙庄严之古物，虽有巨工不可再得，乃毁之开街，是有何用何地不可开街乎？甚矣吾国人不知保存古物，致文明扫地。今外人游者无可凭证，后人起者无可感兴，此俗之奇，乃野蛮国之所无，而中国学士大夫，乃不知而甘蹈之，真可恨也！中穹今刻回文曰帝与月地明。正中神座旁二白烛，大如柱，外二烛更大，有金座，右旁有金亭，王坐处左旁小金塔为讲经处，上插二旗，为突厥胜东罗马破君士但丁那部之物。塔高二十余级，楼六角悬丈大金牌，篆回文，写其先贤名。殿左右有三尺大石球，自麻密拉岛移此。下小石池，谒神者日洗手足五次于此。有数拜亭，以文石为之，膜拜者亭上下皆满。其柱皆红文石，上刻花，下衔铜，今欧人多仿此式。一柱有革血痕，盖四百六十年前，回人杀希腊人二万于此染成云。若其全殿壁门，皆五色文石配成，花纹如云如山，又各异色，正殿处尤为妙丽。今保罗庙专以此制胜，五色六章，纹起云诡，皆祖师于此。而嘎尼士之议院、法路易十四之花勒赛宫、巴黎之护华宫，及欧土各国宫庙之以五色文石嵌花者，亦皆取法此庙。以吾遍览大地，宫室之制，仍以五色文石者

为最清晰。若上衬金摩色画则华妙极矣。金石相合，清华严庄，故创此在二千年前，而至今宫室日精，亦只能效法而不能别有以胜之，信乎为宫室之极则也。计后来新法日出，亦不易胜，宜其冠绝万国，独步古今，而为观止矣！彼得、保罗庙乃其子孙徒属，即略能踵事增华，亦只为其龙象耳，岂得谓过之哉！其外徐岗，太朴无文，谓峨特式、印度式较为奇丽耳。殿内垂万亿灯，然油焚之，男女跪拜者万数。庙外有石阑铁网，阑内有亭，水管无数，以备因庙者洗手足于此，盖突庙之公共式，后不详。其庙角四黄塔，则突厥西苏丹所增造，盖参用印度式也。突人岁课二晦先打为庙费，其保存至矣。在君士丹丁那部京中，二千年华妙之遗庙，犹存者在后山正北，烟地利那部门内尚有一庙，亦即名摩色庙，亦君士但丁创作，而非理多部士继成之。庙颇小，不及生苏非十之一，而金摩色画之穹，五色文石之墙，精妙华严，则与生苏非合作，其古旧亦同，二千年华妙之宫，只此二所，亦为大地之珍品矣。与生苏非隔十八里，旧有地道相通，东罗马帝谒庙由此近地窟，道小狭，然犹可秉烛而游也。吾畏不敢入。庙门廊有罗马非理多部士帝像，白足而长袍，盖帝即葬此庙中，左右为彼得、保罗像，穹顶皆摩色画，多剥落矣。旁小穹室，画皆完好，为基督十二徒像及基督医人图，皆以摩色作画，精华浓甚。入为教中密祷室，其长椭室小穹有摩色画一，旁有君士但丁君后像，此室下有地穴，即通生苏非庙者。正殿甚小，其上穹摩色画皆剥落，惟壁间五色文石皆配成花纹，大小横竖相间，精美甚矣！有二龛，旧者，向耶路撒冷，突厥改之向麦加，各尊其教主也。此庙虽不在士担丁，而亦在突人群居地，以至古精华之物，故特附记在此焉。

距生苏非庙百步，有巍然大庙曰厄灭庙，以突厥前王名庙也，三百年矣。方广二十丈许，旁为王庙，精新而尤精，二庙皆文石为之，大相等。王庙左右前廊作矮穹，亦如麦加庙，然舍卫佛讲堂，已如此矣，盖印度制也。廊柱各六，庭中为亭，亦文石，外六柱，塔正门广廊八柱，门垂朵云，殿方广十余丈，大柱四，大丈余，中作大穹，四方半穹，四角小穹，皆以金碧瓷贴之，中垂万亿油灯，地铺席以待跪拜者，凡突庙皆如此。今王小儿时许愿之灯犹存焉。其屋制类印度，其多灯跪拜亦类印度，多灯颇类中国庙，盖皆出印度也。此庙九年前震坏，今修，故新好。

庙前有埃及华表，刻埃及文，在基督前四千年者，与巴黎者同。盖罗马王习多廖士迁来者。旁有绿铁柱，长五尺许，盖五千年物云。

又有犹太极缺蚀之石柱，不方不圆，高四丈，盖八百年物。二柱皆有铁阑围之，三者在大道中相望也。

道中有今德霸主威廉纪念亭，甚伟丽，威廉之雄心可掬矣。

狱室即在威廉纪念亭前，是日适逢立宪庆典，大赦囚徒，观者如堵，咸呼万岁。有罪重未释者，众人亦趋狱门请释，卒同赦焉。

博物院藏古衣冠者，在埃及华表前，别详于后。

此百丈地，王宫、古庙、狱室、名院、古物咸集，突京最要地矣。①

有大庙曰藏伦墨尔庙，旧为基督庙，索立曼今改为回庙，甚壮丽。柱大盈丈，贴金碧瓷，制同王庙，灯凡一万二千。

白鸽庙，壮丽亦同。王庙皆文石，前广廊方亭，亦同，盖三百六十年矣。飞鸽满天，游鸽蔽地，居人不得取之，而咸施食焉。每来复五日，鸽鸡大集会，亦异观也。突京鸽蕃由此。昔有一女乞王施，王施以二鸽而养之，今其遗族云。

全突京庙寺凡三百，杰构相望，皆圆穹四塔，压诸冈峦。而

① 以上据康有为手稿抄出，以下为抄本。

士担丁临海，冈边叠古陵寝甚伟大，远望郁然塞山者，则此回五庙其尤也。过士担丁桥前之庙，二百九十年矣，阔大亦同。游人坐卧，前为市，如香园，余游不胜游，书不胜书，可以类推矣。索立曼者，突之英主也。吾游其陵庙甚小，方广三丈许，棺亦停庙中，如欧制不葬也。陵庙正中棺最大者，藏索立曼者也。棺高七尺，长丈余，棺之四及横处刻文，上铺白布，盖以旧绒线。余各陵棺皆同，余不再详。左为索立曼第二第三两棺，大皆尺余。又左三后之棺，小如常人，盖突俗抑女故也。前后有大白蜡烛六，高数尺，庙虽小，而壁间贴瓷瓦皆波斯千年者，模作回文，亦可珍矣。陵庙外有园，花木楚楚，多与侯将相陪葬之坟，文石柱碑如斧如堂，而多作二柱，一一模式，皆刻回文，填金，此如昭陵陪葬之功臣耶？左小室为索立曼后停棺处，附以其二王子之棺，其前有三盒，置三部经篇，皆数百年物。瓷壁华严，忆索立曼率三十万兵，攻匈牙利时，曰金棺羽冠紫盖叠饰玉童金女出师之盛，从古所无，此道皆我所曾经而想像者。观此则盖世之雄，埋于七尺之棺，而今何在？为之怃然！口占诗：

百万雄兵匈奥京，金幢玉女夹雄兵。当日威棱镇欧土，只今縠帐黯黔灯。金灯照夜翠山梦，绛帐香停阅殿清。徐有昭陵从葬路，娇花幼女不胜情。

吾于诸教主之墓，皆欲一游，以志瞻仰。而麦加之制，非本教者不得游，遂中止。闻其庙至钢丽，吾既得其庙图，又于此寝庙观全麦加之缩型，与摩诃末之陵塔，亦可少慰矣！今附记焉。

麦加之城周以群冈，夹山而穿道入焉，遂见方城。城门墙上瑰异作小穹三百，其摩诃末陵环峙在塔中作圆周。廊屋以三十四柱为之，皆长方灰白色。正中为方塔，塔旁有小门，登之。塔顶中即贮摩诃末棺，衣黑幕上钩以铁阑焉。余平无他物。塔外有三亭，其小穹亭二，亦壮伟矣。昔闻其棺悬空中不贴地，盖摄以磁铁，今观之果然，虽以诡术惑愚民，亦足千年矣，黠哉！摩诃末。

又游突近代寝殿，前王亦名摩诃末，棺至大。其子特能了诗士乃被弑者，其棺亦甚高大。左右斜垂，今王祖若父棺藏焉。凡九棺，王棺凡四，其五棺则后也。

王摩诃末遗冠帖石顶甚大，有英女王域多利所赠灯，法拿破仑第三所赠二钟存焉。一写经九百年矣，传为先教主摩诃末所写云。此陵同前，外廊及园阑铁石刻花甚精，其陂纵民男女游，小女子以花相掷，此则尚胜吾国也。公坟冢在多有，亦有坟垄，皆以文石为碑，多作两柱刻文填金，外周文石阑刻花。在士担丁者多数百年物，其慎终之意，亦甚厚也。

博物院有二，而皆在士担丁。欧美博物院国国皆同，习观颇厌。如澳洲、爪哇、缅甸博物院，则皆野蛮之物，无可观者。惟加拉吉打之博物院，观印度物；启罗之博物院，观埃及物；君士但丁那部之博物院，观突厥及回人物，至为新异新鲜。突京院甚小，而物不多，远难比埃、印二院，而阿剌伯之文明，突厥之宏伟，观此，文明亦足窥一斑。吾虽未至波斯，然彼俗皆同突厥，譬游法之巴黎，虽未至英之伦敦，亦可窥欧俗矣。故曾游欧美者，不可不游此三地博物院，以尽大地之胜，庶几无憾也！

博物院据冈望海，绕以花木，皆欧式。外门曰可士冰冷，在士担丁最闭胜者矣。院亦壮丽，乌石甚精。院分二所，一院藏万国物，欧式也；一院藏突厥物，突式也。布置甚得宜。

欧式环楼二层，崇隆中叠，新筑仅十年耳。有亚力山大时石棺，刻希腊战波斯事，其驻马像甚精，有将军参谋士像如生，其棺上刻多人像，四角作兽，皆精妙高大，凡丈余，于此见希人工艺之盛，而文明亦足满矣。刻棺甚多，此为第一。有亚力山大头甚大，有色尸以石像者，亦刻文。其罗马后棺内刻石像三层，亦甚

精，而长大丈五尺，此为次矣。余同各国。

突式院即与欧式院相对，盖移突古宫而作也。式如明堂，九间五个，上圆穹而下方壁，每室各为圆穹，后一小穹，外门为横廊，全院内外壁皆贴蓝绿瓷，此制盖由波斯，甚为清丽。罗马之五色文石，波斯之蓝绿瓷瓦，并室壁材之至华妙者，如计久远，则瓦不如石，然则罗马胜矣。若夫迦伶拿大古国宫之嵌灰、日耳曼之绮木次之。近者欧美人专以缎绫或纸被壁，则尤省费，以屋不见材、墙不露形为主，我汉时富人墙屋被文绣，先开此制矣。

此院分（以）织、木、铜、瓦、书、画分类别室，皆古精品，壁瓦皆极古物。有前王文石浴室甚小而精，其古银器尤佳；有瓦炉炕床几似中国，疑突人自东北来，而传吾俗也；有苏丹锡撒之几，五百年矣，传其王因诵经死于此几云；有八百年织画甚精，盖突人甚长于织绣也；有一室全波斯物；有尺许高座，如矩形，甚古。

波斯物与突物无少异，地近而同教，计波斯先启文明，然则谓突厥文明皆波斯可也。有文石洗，雕刻极美，此院开创日浅，搜罗未备，他日数十年后，必有可观矣。

距此院不远，有千七百年前地窟，为君士但丁帝所作。下百级有广堂，以藏金银者，凡四百六十六柱，皆圆文石为之，设喷水管一千七百，盖备有变，则灌诸管，而水封全堂，人皆溺死矣。吾入之，今地尚泥湿也。

闻君士但丁制金藏七所，大者千柱，然则此尚为小者也，如此古异之物，亦瑰伟哉！罗马人极能作巨工，天上飞渠，地中遂隧，多百数十里者，以导今欧人之新制，亦有自来，此诚吾中国所愧也。盖吾国为政以德，导俗以俭，自无从产此，吾国之短，乃吾国之美也。虽然君士但丁之雄伟，令我匪儿于秦皇、汉武矣！

屹然峻峙者，有六大国公馆，盖突久弱，为英、俄、德、法、奥、意所设，六公使在突，有非常大权，尊严异常。随时会议于此，苏丹甚畏之，六国人之横行，突人无如之何也。突又负六国债，每日分偿之，俄千镑，英六百镑，法四百镑，意三百镑，奥百五十镑，德百镑，吾闻之既病突人，亦自病也。望此公馆，回首燕京，真所谓同病相怜者矣！

埃及华表前之博物院甚小，所藏皆突人古衣冠也。突厥自光绪二十年改欧服，故此衣冠亦至西千八百九十三年止。始于西千四百九十八年，当明宏治初年，盖突人破得罗马后，突人自此号为赞呢沙利士时也。所塑诸种人像略备，独缺着后耳。各官皆盘坐，盖旧制无几也。然今满、蒙人皆盘坐，计突厥传自北方，必有自来，其白事者多跪，亦北方旧俗，盖皆起于无几也。中国宋前无跪礼，故知起自蒙古。

兵部大臣衣绿皮长袍，内锦金锅，白方冠，高尺许，皮靴，左右发冠白，系红袍锦边。侍者锦衣裤，不袜。兵官红布袍，上绿衫阔腕，锦裤不袜，后锦短衣。其参将白高冠，腰枪。又兵官衣突色皆手剑，兵弁皆白缠。

法部大臣衣白袍广袖，副者留青袍绿搭，白衣者，绿衣下有袍襟。凡书记白事皆跪。

外部内部大臣，紫白缠首，锦袍搭。左右官白高冠尺半衣袍搭，亦有绿袍红衫者。宰相衣同，惟锦搭肩，腰剑。再从官高冠尺余，红垂后，红发衣带铜镲一。堂上官白缠头，绿窄袍，黄锦皮搭。左右侍官间，惟高冠背垂白筒二尺。一直阔冠褐垂后黄衣，下裳半黄白，有衣皮袍褂，胸有补服，此则真类中国矣。宰官宦领，高白冠尺许，皮锦鞍持杖。从者六人，尖白帽，中红绿，有镶角绒环，白搭束带，长袍窄袖。囚杀者秃而袍，刽手绿皮袍，其铜甲则同欧式。今突京王及士民变欧服，惟红绒冠不变，而京外之民，仍旧服白衣短袍，红绿衣裤。波斯人黑冠，突僧灰高冠尺许，长黑衣，直裾，今不改。突人高余冠之岌岌，体制庄严，殊

可观也。其裙自肩垂下，如袍褂，则与吾国古制多同，盖突厥出自我，宜其类也。《曾劼刚日记》称突人衣似吾国，盖是时尚未改也。

突诸部衙门皆欧式，甚伟大。法部近圣苏非庙，兵部近白鸽寺，二署尤大。兵部外门作堡垒式，雕刻亦精。突以兵立国，故兵署最闳伟，署重楼，横百丈，前广场百丈，尤壮丽，几冠各国。兵校亦奇大，兵房同于王宫，吾国尤愧焉。

闻突京王宫旧有四百，今突京所在皆有，盖前王随意而建行宫也。然仅如一大第宅，甚雕镂，有园墙耳。其千年正宫，在士担道，今以居先王遗妃，苏丹岁一到耳。今诸宫多营临海旁，一甚壮丽，乃今苏丹之父所建者，太后居焉。殿阁不高而雕刻甚精，门亦镀金甚华，御园甚小。各王子公主府马列第临海相接连，皆欧式涂白，皆甚小不足观也。对海为亚善冈，有宫，欧式也。昔德主威廉于此，后有依山之广园焉。威廉居此三月，日见突君民极意抚之，其雄心亦不可测矣。各国使署皆近王宫而宅焉。使署五层，尤伟，今苏丹营新宫苑于临海宫之冈原，其广十里，林木森苍，其内殿阁凡五十座，皆欧式为多，间亦作突式。苏丹行幸无时，盖苏丹每年仅一出，则宫中不能不广为园囿以自娱；又深邃甚密，惟妃嫔乃知所居，盖避弑害也，亦苦矣哉！此宫有墙环之，如北京香山之静宜园也。禁人游。吾在外宫门观之，遥望巍峨，外有金饰之庙，对庙一殿阁，余皆园林，花木葱茏，皆欧式。以吾为中国人，特许游。遂至内，宫门涂金，高广丈许，门东向，门内夹路，花木深深，乃至正殿，此则不能游矣。然规模狭小，尚不能比督抚将军辕门。

盖万国王宫之伟大，未有如中国者。盖数千年大国，一统之共主，积久致然，非各国所能望也。欧土各国皆起侯邦，即突厥雄武，亦争于群雄中，未有一统之宏模，故无由与我比隆。我虽未至波斯，而彼千万人之小邦，亦可推得之矣。行宫共四十，大宫凡四也。

突王用宦人，各宫门外及道中与茶楼，宦人相望，皆服欧式长衣，甚整洁，闻八百余人。然今皆不阉突种，而用黑人矣，与中国何暗合乃尔！盖严男女之别，而妃嫔又多故也。

突苏丹既深居简出，一岁一出游，今以立宪故，欲慰縻民心，乃以吾七月二日谒其庙，观者如堵。警察虽林立，然以立宪故，开放其民，不欲以小故拘系，致失人心，只用诃禁，而观者愈聚愈众，愈逼愈上，遂一拥而入宫门，警察无如何，又一拥而折殿外槛，于是登砌槛，或登树而观，渐拥入御园，所列马兵队亦不能截住，乃拥聚于二重宫门，诸从官宦官处，警官以好语渐渐喻导，仗队以数次整列，仅能辟一御道以容王车，故太宽则民慢，亦自然之理矣。警察畏民如此，恐后有变，突主将为路易十六矣。苏丹少出，故观者益众，有国国公使亦杂稠人中观之。吾时已身入羽林豹尾中，与诸卫将宦官杂于二宫矣。其兵官服金绣披羽佩剑，皆改欧式，无可观，惟绝热用白色耳。时改立宪制外已甚。有卫将军来握手讯问，宦官亦然，吾却之，宦官遂逡巡而退，然卫官宦官仍不过二三十人耳。兵队两列，马队十余横排，于是九嫔从横门乘双马黑漆车出，每车三人，凡三车，御者圆冠金绶，金绣衣，诸妃嫔白纱障面，金绣或紫衣焉。其后则绣衣嫔乘双马车，从苏丹后由金门出，百官于妃嫔出时，皆鞠躬额手施敬焉。妃嫔出后，金门开，卫将二人结队，次第先趋，乐队红衣继出；卫将骑马次第出，约十余耳。苏丹鞠鄂哈密第二乘四马车，金攒辉出金门，冠者皆免冠，山呼万岁，其声动天，苏丹亦起立点首答礼。苏丹年六十二，白须红绒冠，而欧服黑绒衣，金肩，佩剑，遂趋入庙，遂有卫士陈□持茶饼、果品、柠檬水以劳观者，人皆争领，吾亦取焉，乃散。从官不多，威仪颇简，以视吾国之千乘万骑，逈不相

伟。吾初以为突厥专制之威仪甚盛，今观之竟非吾国一统大朝之比也。或谓突昔者王出，卫兵二万，未知然否，则今减之欤？若以较欧北诸王及后，常服持杖游行街市，杂人民儿童嬉，吾在丹、瑞、那威王道中，希腊王与其部尚书同持杖步行，在荷京遇王后与一女仲黑衣步大道中，其他以一马车常服出游，比比皆是，则视突厥亦异，而以为东方君主太尊之俗亦然矣。它日王权日减，千乘万骑渐无，吾曾就见中国万人卤簿，并从此结地球仪仗之局，后此则无。突君主简出，又严别男女，女子出必障面，而后妃处深宫，益不可得见，吾不意以游衢而尽见其礼仪。波斯与突同俗，吾于大地万国之礼俗、制仪，于是尽见之矣，亦足资多识而备择善者也。

突既别男女，故宫中皆用寺人，宫门外及近宫道上、店中，寺人相属，皆改衣欧服，长衣甚整洁，与人握手翻手，皆行欧礼。惟今者不用突人为之，而但阉黑人，恐自伤其种也。其用阉与吾国同，而不残同种，究胜我国，然欧人奇目而讪笑之，其同耻哉！吾国何不幸而与突同。今大地中亦惟吾国与波、突有此淫异，不祥之事耳！常侍亡汉，天策亡唐，魏氏亡明，祸愈酷烈，而国朝尚不去之，真大险大耻之事也！夫苟严男女之别，则全用女婢何害焉？奥主宫女四千，德主宫婢三千余，玉面袨裳，奔走先后，袍袴宫人扫御床，岂不顺而乐之，何事用此黄馘皱瘦之刑人哉？古者刑人不在君侧，身既残刑，心必寡德，寄或罪余无所识知，加以阴诐之心，邪僻之行，而乃使其当后先疏附，仗持狐假虎威，甚至有手握王爵，口含天宪，定策帷幄，门生天子，国命听其转移，朝廷待其颐指，前车多覆，后轶方遒，大弊昭垂，竟难除革。方当万国交通，以政治比较之时，阉宦浊类，已伤大地之观；刑人在侧，更犯春秋之戒。后汉梁、怀，谓古无宦官，自汉武多游后宫，乃有奄官之制，而后世采用伪周官，附会寺人奄官，则刘歆之作俑哉！吾

游突厥诸宫，复睹此物，目击面触，追思吾国，与乱同道，不禁为之惕惧而汗下也。乃赋诗曰：

人道有耻辱，国事易险危。大耻吾未觉，大险吾应知。汉由常侍亡，唐乃天策殃。天子为门生，废立任尔为。祸若倒士夫，何况国民卑。汉既作殷鉴，明祖严制垂。宦竖既娇纵，忠贤更摧残。峨峨九千岁，东林肆醯醢。庄烈亲讨灭，身复用奄儿。司礼与监军，大权赫火炽。开门降闯贼，覆社谁贻罹。国初垂铁牌，内监只守阍。干政罪割剐，煌煌祖训垂。近者李联英，弄权殖盗窃。宰臣与疆吏，聚易视馈筵。甚乃废圣主，由其嫁孽之。挚国以撄外，联军入郊畿。津辽血涂地，两宫西狩离。京邑既邱墟，庙社皆离披。中国几陆沉，不绝如发丝。亡人适海外，十载良为悲。行行至突厥，频过王宫扉。寺人道相望，黑面而欧衣。闻凡八百余，恻此吾泪滋。云何亡国政，暗合复在斯。宫刑绝人类，不仁久已嗤。刑人在君侧，春秋大书讥。品行智皆恶，况复心险诐。天宪衔其口，王爵任所私。宫闱听离摘，大祸酿逆随。覆辙岂不多，何为再蹈其。况今万国通，得失较其微。岂能容此物，辱国可不思。欧土用宫婢，袨裳玉面姿。奥既四千人，德亦三千姝。袍袴扫御床，殿户引朝仪。紫袖侍玉陛，顾之可乐娱。岂不胜奄宦，黄馘而鸠皮。治反乱同道，惊惕可骇奇。况突刑黑人，我乃种自诛。二千年国耻，赶宜一扫除。那偕比武事，泯涤险亦夷。鉴此悔杞宋，东望吾涕洟。

突王宫及欧人所聚处曰加拉塔，以古塔得名也。

近王宫处为全京最盛之区，其冈最高，冈顶峨峨，为五百年前之加拉塔塔，高圆入云，于绝顶十丈上，更作四层，极雄伟。旁为兵校、兵房，皆在冈上，伟大如王宫，盖突人最注重兵故也。京中卫兵凡八万。此地百官世爵豪贵所居，人家楼阁最高壮，有五层，然皆朴旧甚。冈上有古寺基，寺为前王建，今王弑之，并毁此

寺，寺正临下太后宫也。

过其宰相宅，土垣不饰，板筑三层，屋甚朴陋。园颇有花木而甚小。其兵部大臣宅园较大，然亦土垣不饰。大官世爵宅，间有欧式而外陈花者，然甚少矣。道上沙尘涨天，屋阁敝旧，殆日殆似吾京师。但木屋稍高，即欧洲各公使署及园林，亦从而污恶。英馆最高大，然外亦尘秽。公园有二，然不过百数十丈，小园但具亭池，陋甚已，须买票乃许入。顷当初立宪时，夕则鼓乐喧呶，扬旗演说，听者云滃雾集，举目皆欧人，妇女尽为欧人，尚未见一突女游园也。然则此园之设，为欧人设耳。若非立宪时，游人更寡，盖此地有欧人二十二万五千，皆宅于是，久居于此，面色亦变黄黑，亦从突俗戴回教之红绒帽，几与突人不能辨。其银行十四家，尽为欧人，而突人不能一焉。交通大商务皆欧人为之，而德国为多。大客舍亦然。吾所寓克兰大客舍，为突京第一者，昔时号称三千室，其实数百耳。然欧人虽居此，道路之尘秽亦无以异于突人所居，粪土堆道，野犬横卧，而掠食之犹是也。乞人缩卧牵裾，以手摩地，一手加额相乞，客来苦之。道路狭隘，车马相摩。仅一圜街，为欧人欲贸所聚，游人尤多，别有公司食馆、茶架非馆焉。

盖自欧洲古垒迤冈，皆王宫及百官与欧人所居，为最盛处。逾桥曰士担道，为突人所居，古庙宫署大市古迹在焉，皆为欧洲地也。

欧垒下有曲溪，号曰甜水，在诸冈曲抱处。嘉时良辰，小舟兰桨，千百并集，士女如云，夕阳下时，衣香人影，相望于溪滨，突女亦敢掠其面纱而游焉。然蒹草荒林，与工厂杂，实无胜处，而公使、贵胄亦多游憩。其对海当亚洲古垒内，溪冈抱处亦然。轮日为欢，乃君士但丁那部游观最胜处也，亦可怜矣！

过垒外为斜士料。近黑海入口处，沿冈多佳宅，多欧式，盖欧之公使及富家避暑处。法部大臣之宅，绿窗白屋，幽花临海，颇幽艳。

过此为亚马近村，俄人侵突京深入至此矣。亚马近村有公园，连冈绿缛，花草妍媚，纯为欧式，突京未之有也。其园属波斯人，昔三百四十年前，突与波战，虏其公主，置此，王时游此，闻其歌，乐而爱之，遂赐以此村，故今仍属于波斯人云。此虽村也，而达于京都如一，汽舟往来，交通颇便，惟车马交通，则远数十里矣。

长桥横海度过处，曰哥敦刊，言金角也。有海部署在焉。甚闳大，上为海军校，我尚无之，可愧也！此冈峻拔，长松郁茂，下临碧海，弧抱湾环，兵舰多泊于海中。古坟石碑，连冈多名人墓，游者多来凭观，吾亦策马登山而望，自此冈后出黑海矣。以上皆突京之欧洲城也。

士担道冈前，海中小岛有小塔室。昔西一千四百五十五年时，王有所爱女，术者谓其当为蛇噬，宜慎护之，若以公主嫁我可免。王乃置此岛塔中，已而公主下船，果为蛇噬，术者以药救之，遂尚主云。

哥敦刊对海之冈，为亚洲城。亦复连冈四伏，人家蔓延，然工厂为多。

渐入亚洲古垒处，与欧洲垒对峙紫澜中，垒下群冈深入，溪水洄曲，近临一王宫，杨柳密茂，故地游人甚盛。卖茶伙冰，小舟蚁集，桂棹联翩，入到溪深处，水滨草际，坐卧以嬉，与欧洲垒下，每一来复，轮日大会，如唐世之曲江矣。然实无一净洁处，更无亭台，不过舟游之盛耳。甚似京师南河泡、十刹海，朴陋亦复相等，而士女及公使豪贵，舍此无之矣。吾亦游之，遇德、荷二使，嘲嗤突人之陋，亦自嗤也。但碧澜涧深，都邑至少见耳。

策马游古城古庙，还乘小艇游亚洲垒下曲溪，得诗：

江山雄镇两洲条，都会凭凌二海波。金石华严宫迁变，城墙圮坏绿嵯峨。英墟翻撼今时异，坊宅泥污旧欧奇。裙屐似忘危乱险，夕阳轻舫万千过。

渐入为亚希，地多大园林，有王宫，即馆德主威廉于此者。威廉今又建宫于是，甚伟丽。后苑弥山连绿，垣墙上压冈巅，威廉驻此三月，大召见突之臣民，一一亲抚慰之，其墟略殆不可溯。此宫正对今突王宫，但隔海耳。海中有苏丹汽船一，甚小。

自此人家益盛，连冈渐东，与士但遵相对处为乔地利，有英兵役。昔咸丰五年，英人救突，与俄战，丧兵八千，咸葬于此。有英域多利女王像焉。其冈亦有兵房、炮垒，盖信海尽矣。

突京形胜风景，皆甲全球，其都会禁色区尖两为人居，近有四岛点缀海中，大约百数里，皆有人家，且楼阁妙严，园林幽艳，为突京富贵人所聚，故风景最佳，最有盛名。近者轮舟往来如织，四岛横列，左曰驳忌岛，中右曰安底哥尼岛，中左曰高忌岛，其前冈之巅，有大校据之，万松环拥，乃东教之僧校也。

其左曰冰奇玻岛，最高广，欧人多辟为别墅，故尤胜。凌晓，吾渡海至对海之亚希，乘汽车行数十里，平原广野，楼阁园林，日辟日盛，开辟于近二十年，而人家遂弥数十里，且皆新妙，为欧式，胜君士但丁那部之尘秽远矣。有以知近都会而聚人民之易，辟新埠，而整洁之美也。突犹如此，况吾国乎！

汽车场地绝地矣，铁路汽车亦佳，问之，乃知德国所筑。直通亚洲，伴叙拿尔者，盖阿连五国工商无在，非德国利权所及矣。至半德必早一小市，而下汽船，小市甚污，船行半时而至冰奇玻岛。岛中楼阁绵亘，漫坡压山，泊船处已成闹市，茶馆酒楼，帐幔弥海边，皆新筑者。意大利之戏，突厥之弦歌盈耳，游客满座。策马登巅，长松漫山，夹道人家，园林相望，皆欧人为多，而希腊人久宅此，视为定居焉。耕者多皆希腊人也。匝岛一周，凡二

十余里，回望高原，绿松夹径，碧海洄环，弥望青苍，数顷盘石岑岑，突人贵游于是。引盼骋览，云海天光，此岛之胜，又过于昔者毕奈波之濒楼矣。旁有先佐治故居，今祀为庙，庙小盈丈，壁瓦厚皆二尺，上作洞形，阴深真如山洞也。然地以文石为阶除，千余年物也。先佐治生当彼一部，在吾东汉，初以斩蛟著大名。欧土刻石绘画处处有之，盖如吾国关羽，而欧人尤崇敬焉。午饭于山巅大酒店，视地白楼，白浪澎湃之声，与绿松之影相俯仰，翛然几忘人世，宜此岛之有名，况其近京都乎。近大酒店数里，园林楼阁最妙丽，园中古石像甚多，藤架花畦，皆佳。引水机亦多，然草木仍带尘土色，远不能比欧北之嫩绿。以海岛富家，犹枯槁如此，土地失运，真无可如何！然是日百里间，园林楼阁之多且美，居然欧化，则吾国甚愧之。然若无汽车汽舟以速缩其路，则京外百数十里之岛，岂能繁盛如此乎？此其繁盛之由，诚非古人所能想望也。

四岛外有二岛，十二年前，突王恶民之立宪思乱也，囚士民于此。又远外一岛，为犬岛，突人多犬，昔曾放犬于是岛云。

突之货币亦已定金本位矣。惟其币制以四进数，与印度同，当自印输来也，不便甚矣。吾昔在印度，与印之学者较算，吾速彼四倍，足见其法之愚滞焉。惜突人犹不改也。

突之铜钱曰啤亚士打者，主币也。币最小数曰巴拉士。铜凡七种，有当五，有当十，有当二十、四十、五十、一百、二百者，以当五为至小矣。自二十以上为铜，自四十以下为银，每巴拉士四十，为一啤亚士打。

啤亚士打八种。有一、有当二、有当二半、当五、当十、当二十者，如中国七钱二分银圆之大矣。其一啤亚士打，略比吾三分六厘之小银乎。二啤亚士打以上，皆小银钱也。有当二十七者，则小金钱矣。夫十进之数至精密而简易，而突人乃不用之，故其

算数极难，而游客至此少不留意，辄为所欺矣。彼一切之数，皆以啤亚士打为起数，故买小物动盈千百，再多则万亿矣。乃以金钱论之，则以二十七之数，与百千万诸数相乘，甚为委曲繁重，多费时而易谬。其零数或以各种银钱入之，益难算矣。盖其通用者仍为银，金银交易，零数繁难。京中欧人太多，故又杂用英镑。法国佛郎之数，每佛郎找五啤亚士打，英镑之数，又假途佛郎以计之，故游客易欺。此与班、葡币制之谬，皆相仿，而国之弱亦因之，亦可以鉴政之得失矣。

金钱曰厘拉，凡四种，一厘拉值二十七啤亚士打。有半厘者，有四之一者，有五之一者，要皆多而乱耳。

突人自古最尚武功，然迄今已灭封建之世爵，其平等颇与吾国同。此亦突政之善过于欧人也。

突人今有虚爵，名啤，更无他名。古者以邑地封功臣，名啤，其大功封兼数邑，曰啤厘，只此二级爵。以春秋比之，如大夫之受采邑，而卿受数邑，则二级者卿大夫之比也。以汉制比之，爵只一侯，而有县乡亭侯之别，亦其类也。今欧人译啤，或作马规士，日本译即侯，则正同汉制也。百年前苏丹摩未第二，今王祖父也。已尽收诸啤土地人物之权，如欧洲各国，啤遂为一虚爵，亦能传子，然人民视之，不甚贵重，尚不能比诸欧人之贵族也。他日变法，此亦一易事矣。

今突宰相大臣公使，多带啤沙之称，非其姓名也，即同诸欧例，有爵者带爵称之义。

凡封啤者，皆得为姓氏，子孙传之，此与吾古者起家大夫得立氏同义。今无自立氏者，以无实封也，此与中国同。

以吾所见啤沙甚多，宜其不贵也。而其对外，啤译为侯，啤士啤译为爵士，如中国译为王则大谬矣。亦不可不知也。

当西十八纪，苏丹收诸大小啤权之时，诸啤拥王置海舰中，既而王聚诸啤兵八万于都中而杀之，削藩之事乃成，盖天下从古削藩之事为不易矣。杀兵至八万，苟非极雄武猜忍之主，亦未易哉。观德意志之久乱，乃知贾谊众建诸侯而小其力之策，诚为至论，汉既行之，而法之黎塞留，与俄朝之待蒙古亦行之，而皆成效，胜于突之妄戮远矣。

突税甚重，民虽极贫者，岁出四啤亚士打，外国人十啤亚士打，修路费三啤亚士打，小舟月税二十啤亚士打。然财政不修，上下交困，贫匮已甚。

突人甚贫，其全国银行仅十四家，皆欧人为之，一切商务皆不解，而属之于欧人，故以京师之大，而富者仅二三十万镑。惟一希腊人富百万镑，月用百镑极矣。富人之用，日百余二百啤亚士打，中人以上百啤亚士打，贫者每月三百啤亚士打，亦当吾国十余金矣。大约房租月须二十五啤亚士打，而一家可居数人，以其无床桌如日本，故同居尤易留住也。每人日食约二啤亚士打有奇，当吾国七八分银，亦甚俭过中国矣。盖税重民贫，绝无工商故也，故民之贫过于吾国。以故乞者遍地，污秽狼藉，凡乞者一手摩地，一手加额，以为敬。突食品甚能调味，又能切碎，远过欧人，法、班、葡且不及，其他国无论也。其一切肉品并切粒片，且先下咪，极类中国。其作饭必用鸡，或牛羊杂揉之，此则青出于蓝矣。盖突厥本出于中国北方，而得中国之调味也。吾尝就食于土拙滤之酒馆，及突人贵家皆然，以国弱，故欧人不称之，惟食品亦只四五味而已。突人皆不饮酒，以其教禁之故。惟所制果汁甜水甚佳，市上以大玻璃储之，听人买饮。突人举国皆食留米饭，烹饪皆如中国，惟饭必加酱味，或肉粒，而加厘亦多。小饭馆煮大镬饭，旁置架厘肉汁肉羹一大盘，听贫人作工者就食焉。其烧牛羊鸡鸭丝店中，皆味皆似吾国，点心面食亦可口，盖皆于吾国为近，而日本自烧鱼外无一能比之也。

突之乐，筱笛二十三弦，以四人为乐队，有二薄鼓，式似西班牙，相与唱和，其声嘈嘈，然尚无印度、爪哇、缅甸之哀怨，当未为亡国之声也，然而乱矣。

突人宫室甚高大壮伟，多四五层者，皆多室阔广堂，又能饰花于上写，惟壁与地无饰耳。其门与窗同式，惟窗则下截有阑耳，门窗稍多，惟突人居者皆闭，盖不令妇女视外也。其屋制每间必门窗三列，而中作一凸廊临外，一律同之，又髹同一色，其无咏正与中国同。若其宏大，则近西班牙。大约欧北未兴时，班与突、印之民居，为万国最伟大者矣。吾国对之则大愧。惟多板屋，此则不如班、印矣！

突人尊男抑女，故其别最严。女子出必以黑纱蔽面，长衣革履，人不能见。女衣多丝，且甚洁，即丐人亦整洁，无一破服垢面者，此胜吾国远甚。然皆步行，甚少乘马车者。其居也，群坐室中，男子非父兄至亲，不得见面坐谈。既嫁后，岁仅一出省亲归宁。其婚祭之礼，亦多有与吾国同者，亚剌伯行族制，亦与我类，盖摩诃末之教然也。但抑女子则过于吾国耳。观于古文明国，如印度、埃及、波斯、突厥皆抑女如囚，男女同为天生人类，岂可如此？吾国不如欧人之纵肆，而比之诸古国者，又最为宽大矣。吾尝极意考此四国之礼俗，与其立教之本意，及与吾国有略同之原因，详于别篇。惟男女之别，多妻之制，以明父子，而传宗姓，以繁生也。故中国人类最繁，而埃及古种几绝，今与波斯人民不过千万，突厥亦不过三千万，略当吾一省人民之数，此则不可解也。

突人多妻，今王之妃嫔十八人，昔者有八百人，今多改制矣。民间多者八人或十人。突女无为娼者，有之皆欧人，突俗亦少好淫，适与欧俗反，皆由制极严所致也。其女颇秀美，色黄白，亦有红者，其人色殆比吾江浙人。惟男子身体颇大，然多蓬眉鬈须，

望之甚感，如甚愧者，此为万国所无，波斯与同教，然貌丰而开突迥异。窃意以兵立国，久厌其民，又终日执业愁苦，无一乐事，其道太觳，传种至久，习而成貌。此亦吾国人所宜鉴耶！突人足迹极厚大，盖其教跪足跋拜，久而传种成形，然一切视其所习也。

突之浴堂乃为最胜者。文石喷泉，周设室户，式如明堂，五室九个，人择一焉。冷热水各有池，各有管，次第洗濯，皆有隶人供浴，且按摩焉。

堂中有大石板，蒸卧出汗，则投大池中，或用小龛闭门卧而下蒸之。今欧美浴堂，有突厥浴式，即取法于是。盖突地甚热，故好浴而立此法。惟罗马古时浴堂极丽，观庞伟沉城处可考，计必突人兼采罗马法而为之也。凡国俗能创一事，为天下所效者，其文明必有自来，无无因而骤致者也。今突人之穷乡小邑，浴堂亦大而精，盖民俗所传好。其民俗未有者，则虽极有用之要品，亦未遑及焉，盖识蔽于近，诚不能强也。

突厥真专制之国也。光绪三十四年六月二十九日，忽下诏复行立宪法，定于西十月十四日即开国会。吾以诏开立宪之日，适到君士但丁那部京，自车中船中，已闻阅报者欢呼声，至京城半月之旗蔽道，饮酒击鼓，联队歌舞，欢呼万岁者，旬日昼夜不绝，凡道路公园公馆公地之中皆是也，可谓极欢乐之至矣。立宪之事，三日而成，国会之开，三月而举，自大地万国，无如是之速且易者，天下咸怪之。盖立宪之制，突人于光绪四年与俄战败后，贤相阿士文曾行之，今苏丹立而深恶之，逐阿士文而废宪法，压制其民益甚，有好言变法，皆逐之，通欧人者禁之，甚与宪法民权最为反对，亦无人敢言。三十年来人民望维新，而苏丹守旧恶新至极，渺渺沉沉，断无立宪之妄想，何况国会之实事也。乃民变三月，而立宪即定，天下莫不大奇之！道人皆言是时有小校晚铃宾(第八级武爵如日本中尉)者，先联亚昌族年州十邑兵六千

人，登山而盟，誓请立宪，突主怒，派卫兵八千人讨之，渴此八千人同时兵变，皆电奏曰，晃诗宾非叛也，不过请王行立宪、开国会，臣等与有同心，不敢奉命，请王即行立宪、开国会。突主大怒，次日即调卫兵二万往讨，皆电奏如前卫兵所为，突王大惊异之。已而卫兵八万人同时电奏，请行立宪、开国会，又遣亚喇伯之马查多晃兵二十万，突之最精兵也，突主所倚，皆同时电奏请行立宪、开国会，突主乃彷徨大惑。召诸大将面问其故，皆叩头曰：万国皆行立宪，惟突最立而后废，故民积怨，今者全国兵心尽变，臣等不知死所，臣等无他术，惟陛下鉴于法路易十六、英查理第一之祸，决自圣心。突主无语，又召诸大臣面问之，皆叩头对如诸大将言；突主无语，召诸宦官首领问之，皆恐惧叩头对如大臣言；突主无语，归内召诸妃嫔问之，皆叩头对如宦官言，且与宦官同，更泣奏曰：望陛下立决，否则臣等皆从死地下，望陛下哀之。突主无语籁涕，乃援笔自作诏书，且定立国会，未晓而召政府诸大臣而示之曰：吾已决行立宪、开国会，可即颁发，以大慰吾民。诸大臣皆叩头欢呼万岁。及诏下且赦晃诗宾，举国欢呼万岁，声振天地，而突厥苏丹鸭都哈密第二之像，与第八级小校晃诗宾之像，交衔半月双旗，印万亿纸，家家涵放焉，而溯乎原矣。

晃诗宾年三十三岁，貌伟杰，遂为一国英雄，所在演说，人人想望如神明。

有三益啤者，名吾，故外部大臣之子，其嫂为妃，世袭父之啤，而姓三益者也。新党之豪富，暮宵而宴于其第，园林大里许，楼阁草树，华妙皆欧式。识晃诗宾焉，吾欲介绍一见之，三益啤曰：“此非晃诗宾之功也。乃吾全少年党人为之也。吾党自阿士文罢逐后，累见遣逐，乃散于欧北各国，或著书撰报，以警国人。国人日明于事势，从吾党者日益众，近则大臣大将，多归吾党，咸以苏丹压制，君权过重，非立宪、开国会不能振救，而兵力无日强也。乃令党人编缔兵官，而非散金不能也。乃各毁家醵资，得四十万镑，乃以纲结各兵官内监，且及大臣宫妃、卫将军，某阴实主其事，而令其心腹校晃诗宾先登，乃遍电全国同时并举，苏丹震慑，立宪竟成，乃吾全党人，三十年经营阅历，苦心破家而得之，晃诗宾姑使为先锋者，党人多贵族富豪，不便出名耳，非其功也。”吾乃恍然，既美其党人之苦心历久，然其成功之故不可言，乃亦如陈平之散四万斤金，且买阏氏也。甚矣！乱世之事也。

阿士文罢相久，游诸国死矣，而党人日盛，王故有党曰士挥，今散矣。既立宪矣，苏丹乃徇民望，而赦罪囚，宽警察，凡所以得民心者，无不为，论者皆称苏丹之智，而讥其不卑自为之，而待民变之迫也。虽然，犹知补救者也。既立宪开党禁，新党人皆自外归，苏丹又因民望，逐故相，而立新党之蕉巴沙为相，既才且勇，除旧政百余条，统日革放贪污吏二百余人于外国，前大臣尽逐，吾往希腊船有三人，即逐而携家去者。当放诸旧党贪吏时，人民聚堵头而观之，警官引队，贪旧吏大为民所诃骂，有剃须而遁者。报纸日日传报新政，除苛解挠，民心大悦，日日欢呼万岁不绝，犹解倒悬，盖久压于苛政者，有如是夫！

戊申六月二十九日到君士但丁那部，适逢突王诏许立宪，国民欢呼十日，述事感赋：

百夫鼓鼙吹笳悲，千夫塞巷拥马嘶。万户舞破半月旗，万户士女酣歌嬉。大呼万岁祝主厘，公园灯火不掩扉。拥观演说百千围，鼓掌拍破鲍敲敲。烟火射争星月辉，释囚破狱会逢禧。十日大酺何淋漓，苏丹亲巡盛銮仪。金鞍羽葆校尉飞，折槛闹宫民纵嬉。警卒立仗不敢讥，国民欢舞千载期。举国若狂同何为？诏行立宪苏丹慈。借大国事起几时，诸欧铁血百年飞。法国兆人血肉糜，今兹三日功成奇。何能捷疾有若斯，少校晃诗宾致兹。

兵津匠谪实得机，挟兵三千，登山如飞。大呼立宪，苏丹怒之，重兵来剿，如熊如罴。八千兵变，立宪同解。苏丹益怒，尽发卫卒。桓桓三万，于京未离。全国兵变，电请同时，苏丹大恐，召问军将。官合立宪，无术可施。更问群臣，奏对同词。遂讯宦官，且展宫妃。咸跪啼泣，死无所之。君臣并命，法事可嗟。苏丹无言，悚惧涕洟。一言不寐，亲草制书。立宪复行，国会即启。国民大悦，欢歌无逾。偶闻冕诗宾，遣自大将军。将军心已附新党，新党创从故相阿士文。一自卅年宪法废，分走列国鼓国民。卅年功未成，压制乃益闻。贵戚大僚忧瓜分，咸纾心腹助党人。毁家纾难同勤勤，四十万镑旋乾坤。下通兵校同时变，上贿贵官及宫嫔。内外交通皆同意，乃以兵谏胁主君。吁嗟乱世金用事，立宪乃用贿赂勋。吁嗟！乱世散金斗列国，吾国久鉴颂钱神。

突今宪法，悉用三十年旧宪，乃庵乞（MAHATPACHA）总纂而定之者，颇收集各国之良法而行之。故今复旧不俟多议，即于西十月开国会，在暂行后三月，距诏行立宪三月耳。吾于舟中遇突议员，言突各州郡民智未开，选举法又草率未善，暴民力争，党人自私，作弊百端，举议员多豪强暴夫，无政治学，只有嚣哗，恐突之乱未艾云。

阿士文党人多游学于法，归国标自由之义，以煽其国人。初只在君士但丁那都耳，突主恶其乱，而放之于小亚细亚，警官拘逐，苛辱甚酷，阿士文党人益愤怒，乃以其自由之义，怨毒专制之说，大扇于小亚细亚中。先是小亚细亚人久在压制政体中，民皆忿之，至是咸为青年党所提倡，皆愤然起而恶专制，渐播及全国各州郡矣。渐而回教徒、耶教徒、突厥人、亚马尼亚人皆思自由而排帝政焉。喀司他摹尼之民，占电局而电突主，请废新税，罢长吏，突主知军队与诸教徒通，不敢怒之，于是益尔绝尔做效之。突主非徒不敢惩，且再三许其更长吏，其第三次命吏派兵四大队

护之入境，终为人民拒，不得入，乃引还，皮得利士得人殴长吏大伤而去，突主不敢罚其民。来罕孙武及茄尔别克尔，与二十州县同效之，以军队加入，突主皆不敢惩。于是突民轻突主之无能为也，益肆无所惮。阿那武利耶之维新党人，将清求宪法之檄文，加以歌词，上于政府，虽间有逮捕，然各地反抗法起，军队官吏加入日多，皆视突主为不足畏，盖威久替而令不行，非一日矣。加一年之中，新增报纸十六种，皆以攻专制倡自由为事，其文自突语外，或阿拉伯语，或希腊语，或亚马尼尼语，或亚马尼亚文，遍布于全国各种人心中，故一发而若决江河，洪水滔天，大火燎原也，莫之能御也。

虽然突之人民太愚，不识立宪之义，以为立宪则狂自由，无不可为，无论何政俗，皆曰今行立宪则改矣。夫政体至无定，而民权至无穷。当新变法之始，君主甫以其权予民，已为甚难矣，而民之所责望无尽，君必不能餍其求，则上下必不能洽者，势也。一有不可，民即愤怨，至于是时，一切开放之矣。如再压制，则民怒大盛，若其听之，则积愤怨而责望愈深，君终不能如其愿，则更怨愤而大乱起矣。或君主闭议院、逐议员而激变；或民聚乱兵而为难，辇毂之下，弄兵肘腋，何求不得，何事不行，观波斯之近事，而已然矣。故突虽立宪，乱未定也。昔人讥俄主亚力山大，决堤而自毁，今突人未可知也。欧土各国皆有戒心焉。

欧东、亚西、俄、波各国，皆采法国语文，学校读法国书，几为通行之正矣。久压于专制，先发难之士，皆发愤之人，莫不以法革命为师法，而导其国人，欲一切缔造国，救救其国人之谏心也。故游突厥、俄罗斯、波斯、罗马尼亚、门的内哥、布加利亚、塞维亚皆学法文，乃能游之，法之煽动力亦大矣。然凡物偏重则有害，过激则生变。既以法文法书立学官，全国人民日浸淫于法革命之说，深入其心，而上之行政，必不如其所愿，则安得不起而图

乱？波、俄之已事可鉴也，则突安得而蒞安乎？恐法革命之事不远也。或曰突今请立宪者，皆出于兵官。兵官非学者也，兵官不乱，夫谁与乱？故突可不乱，其然欤？不然欤？非吾旅人所能深识而预断也。

突为摩诃末教，然教内亦分多派，尝观其爹律士派，大蟀诵式，置木楼如明堂式，先栖多僧楼上，数僧吹笛击鼓，奏弦楼下，方坛周以木阑，外以待观者，内以行礼，中一八十老僧，或立或坐或拜，闭目合掌，口喃喃诵，群僧从之，已而绕堂步行三周，群僧亦从之，立坐拜绕，四者相间，为节而旋终之。绕既毕，则只老僧中立，一僧先向老僧拜，以首俯嗅老僧身，则翻身而舞，后僧到者，与前僧一揖一背，乃翻身舞，余皆同。其舞闭目举手，向上回旋，其身皆衣白长裾，随风飘飏，舞至一二时之久，老者倦困，壮者亦苦，所见十余僧，只一少僧能不倦耳。凡旋三次，而后舞，行礼皆如前，亦绝异之观矣。其意盖谓栩栩升天，冥想至乐者也，惜太久而人不堪。老僧盖主教者也。

又观一别派，置木楼上先栖多人，亦为方坛如前，而于室奥设神位而拜诵，多人跪迴丈余，拜诵时拜时起，时就神前，颇有节奏，诵时或摇身无数，则可异也。此则人人可就席拜诵，但僧能诣神位前耳。

Türk Seyahatnâmesi
Fotoğraf ve Resimler



Resim: 1
不忍，第一册
Bu Ren Dergisi 1. Cilt.



Resim: 2

Resmin üzerinde: 突京, 君士坦丁那布戊申更生游焉, Türk başkenti, Konstantinapol, 1908 yılı, burada bulunmuştum.

Resmin altında: 突厥京, 君士坦丁那布全景. Türk başkenti, Konstantinapol'ün genel görünümü.



Resim: 3

Üstünde: 地球环城, 第一戊申六月更生游焉, Dünya gezisi sırasında, 1908 Temmuz ayı, burada bulundum.

Altında: 君士坦丁二千年古城, Konstantin'in 2 bin yıllık eski surları.

En altta: 君士坦丁那布古城拓影, Konstantinapol'ün eski surlarının fotoğrafı.



君士但丁那部亞洲壘拓影

Resim : 4

Üstte: 摩河末垒, Muhammed Hisarı.

Altta: 君士坦丁那布亚洲垒拓影, Konstantinapol’ün Anadolu Hisarı fotoğrafı.



Resim :5

Üstte : 摩河末垒, Muhammed Hisarı.

Altta: 君士坦丁那布欧洲垒拓影, Konstantinapol’ün Rumeli (Avrupa) hisarı fotoğrafı.



Resim: 6

Üstte: 突京市, Türk başkenti.

Altta: 突京市拓影, Türk başkenti fotoğrafı.



Resim: 7

Üstte sağ: 突京厄蔑庙, Türk başkenti Sultanahmet Camii.

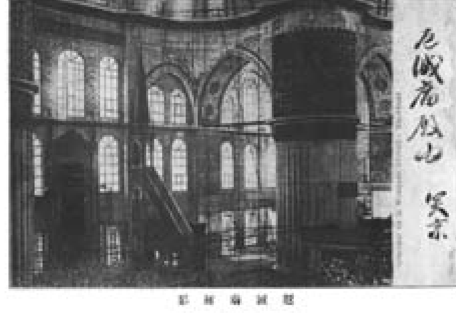
Üstte sol: 生苏非庙, Ayasofya Camii.



Resim: 8

Resim üstünde: 生苏非殿内君士但丁垒王茹斯底年成凡三百年，地球第一庙

Ayasofya Jüstinyen tarafından 300 yılda yaptırılmıştır, dünyanın bir numaralı mabedidir.



Resim: 9

Resmin üstünde: 厄蔑庙殿内突京, Sultanahmet Camii’nin içi, Türk başkenti

Resmin altında: 厄蔑庙拓影, Sultanahmet Camii’nin fotoğrafı.



Resim: 10

Resim üstünde: Tam olarak okunamamaktadır.

Resim altında: 王庙拓影, Sultanın camii fotoğrafı.



Resim: 11

Resim üstü sağ: 突王摩辣第一陵, Türk Sultanı MoLa’nın mezarı.

Resim altta: 王陵拓影, Sultan mezarı fotoğraf.



Resim: 12

Resim üstünde: 突京，烟频士多影马巴洁住宫门，烟频士，即门楼,

Türk başkenti, Yan Jia Shi Dolmabahçe (Ma Ba Jie) Sarayı’nın ana kapısı, Yan Jia Shi, Büyük Kapı.



Resim: 13

Resim üstünde: 突京王宮, Türk başkenti saray.

Resim altında: 王宮拓影, Saray fotoğrafı.



Resim: 14

Resmin üstünde: 王宮御座, Sarayda bulunan taht.

Resim altında 苏丹御座拓影, Sultanın tahtının fotoğrafı.



Resim: 15

Resim üstünde: 陆军署, Kara Kuvvetleri Komutanlığı (Asakir-i Berriye / Asakir-i Nizamiye).

Resim altında: 陆军署拓影, Kara kuvvetleri komutanlığı fotoğraf.



Resim: 16

Resim üstünde: 突京古坟, Türk başkenti eski mezar.

Resim altında: 古坟拓影, Eski mezar fotoğrafı.



Resim: 17

Resim üstünde: 突京士担逋市内, Türk başkenti Sti Tan Bu (İstanbul) Pazarı’nın içi.

Resim altında: 巴沙市内影，巴沙突语市也。Pazarın içi, Başa Türkçe Pazar demektir.



Resim: 18

Resmin üstünde: 突京欧洲甜水男女游回处. Türk başkenti Avrupa yakasında tatlı su kenarında erkek ve kadınların gezdiği yer.

Resmin altında: 欧洲甜水井游处拓影, Avrupa tarafı tatlu su kuyusu gezi yeri fotoğrafı.



Resim: 19

Resmin üstünde: 突主妃嫔曰哈庙, Türk sultanının cariyesi, adı Ha Miao (Muhtemelen “Hamiyet’’)

Resmin altında: 苏丹妃嫔拓影, Sultanın cariyesinin fotoğrafı.



Resim: 20

Resmin üzerinde: 突京内监守宫门者, Türk başkenti harem ağası, saray kapısı koruması.

Resmin altında: 苏丹内监拓影, Sultannın harem ağasının fotoğrafı.



Resim: 21

Resmin üzerinde: 突厥苏丹宫中仆役, Türk sultanının saray hizmetçileri.

Resmin altında: 苏丹宫人拓影, Sultanın sarayında bulunanların fotoğrafı.



Resim: 22

Resmin üstünde: 苏丹御厨, Sultanın aşçıları.

Resmin altında: 苏丹御厨拓影, Sultanın aşçılarının fotoğrafı.



Resim: 23
Resmin üstünde: 宰相入宫趋朝图, Sadrazamın saraya girişi.
Resmin altında: 宰相趋朝拓影, Sadrazamın saraya girşinin resmi.



Resim: 24
Resmin üstünde sağda: 突厥判官, Türk yargıcı.
Resmin üstünde solda: 告人或罪人 Davacı veya davalı.



Resim: 25

Resmin üstünde sağda: 教部长, Şeyhülislam.

Resmin üstünde solda: 侍者, Hizmetçi veya koruma.

Resmin altında: okunamamaktadır. 白

Resmin en altında: 教不长拓影, Şeyhülislamın resmi.



Resim: 26

Resmin üstünde solda: 海部大臣, Deniz Kuvvetleri (Bahriye Nezareti) yüksek düzey memur.

Resmin altında: 海部大臣拓影, Deniz Kuvvetleri yüksek düzey memur resmi.



Resim: 27

Resmin üstünde: 突厥大官, Üst düzey Türk memurları.

Resmin altında: 突厥大官拓影, Üst düzey Türk memurlarının resmi.



Resim: 28

Resmin üstünde: 突厥官, Türk Memurları.



Resim: 29

Resim üstünde: 突厥兵官, Türk Subayları.



砲兵官撮影

Resim: 30

Resmin üstünde: 突厥炮兵官, Türk Topçu Subayları.



衛軍兵拓影

Resim: 31

Resmin üstünde: 突主卫兵, Türk sultanının muhafızları.

Resmin altında: 卫军兵拓影, Muhafız askerlerin resmi.



Resim: 32

Resmin üstünde:突劲兵，马西尼兵，顷别立国, Güçlü Türk Askerleri, Makedon Askerleri, Qi Bie Li Ülkesi.

Resmin altında: 马西尼兵操拓影, Makedon askerleri.



Resim: 33

Resmin üstünde: 回教舞, Sema.

Resmin altında: 回教舞拓影, Sema yapanların fotoğrafı.



女俗拓影

Resim: 34

Resmin üstünde: 突京女俗, Türk başkentinde sıradan Türk kadınları.

Resmin altında: 女俗拓影, Sıradan Türk kadınları fotoğrafı.



Resim: 35

Resmin üstünde: 突京道上争犬卧食狼籍, *Türk başkentinde yol üzerinde yemek yedikten sonra yatan köpekler.*

Resmin altında: 突京犬争卧道拓影, Türk başkentinde yolda yatan köpeklerin fotoğrafı.

Bibliyografya

康有为 (Kang You Wei)(1995), 康有为遗稿, 列国游记 (Kang You Wei'in El Yazıları, Seyahatnameler) 上海人民出版社 (Shang Hai Halk Yayınevi).

方诗铭 (FangShiMing)(2007), 中国历史纪年表, 上海人民出版社 (ShangHai Halk Yayınevi).

王水照 (1997) 苏轼研究 (Su Shi Araştırmaları), 河北教育出版社 (He Bei Eğitim Yayınevi).

Legge James (1965) A Record of Buddhistic Kingdoms: Being an Account by Chinese Monk Fa-Hien of His Travels in India and Ceylon (A.D. 399 - 414) in Search of The Buddhist of Discipline, New York, Paragon Book Corp., Dover Publications Inc.

古代汉语词典(Klasik Çince Sözlük)(2002)北京商务印书馆.

王力 (2004) 中国古代文化史讲座, 广西师范大学出版社.

Hucker, Charles O. (1985). A Dictionary of Official Imperial Titles of China. Stanford University Press.

李庆西 (2009) "十常侍乱政", 书城, 第三期.

Butcher, Borton (1928), "The Emperor's Attemptto Reform the Chinese Goverment in the Summer of 1898", Political Science Quarterly, Vol. 43, No: 4, sayfa 554 – 565.

X. L. Woo (2000), Empress Dowager CiXi: China's Last Dynasty and the Long Reign of a Formidable Concubine, Algora Publishing New York.

Thompson, Laurence G. (1958) The One World Philosophy of K'ang Yu Wei, George Allen&Unwin Ltd.

Collinson, Diana (1999), Fifty Key Eastern Thinkers, Routledge, London.

戴东阳 (2000), "戊戌变法时期康有为的土耳其观与其联英策", 史学月刊, sayfa 144 – 147.

戴东阳 (2000), “康有为突厥游记稿刊的差异及其成因”, 近代史研究, 第2期, sayfa 223 – 234.

马建春 (2007), “明嘉靖,万历朝鲁密铳的传入，制造及使用”, 回族研究, vol. 68, no. 4, sayfa 70 – 76.

徐继愈 (1848), 瀛寰志略, 台湾华文书局,台湾.